

T.C. BAŐBAKANLIK • DEVLET PLANLAMA TEŐŐKİLATI

**DOKUZUNCU 2007
KALKINMA 2013
PLANI**

BİTKİSEL ÜRETİM

ÖZEL İHTİSAS KOMİSYONU RAPORU

ANKARA 2007

T.C. BAŐBAKANLIK • DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI

YAYIN NO: DPT: 2713 - ÖİK: 666

DOKUZUNCU 2007
KALKINMA 2007
PLANI 2013

BITKİSEL ÜRETİM

ÖZEL İHTİSAS KOMİSYONU RAPORU

ANKARA 2007

ISBN 978 - 975 – 19 – 4036-0 (basılı nüsha)

Bu Çalışma Devlet Planlama Teşkilatının görüşlerini yansıtmaz. Sorumluluğu yazarına aittir. Yayın ve referans olarak kullanılması Devlet Planlama Teşkilatının iznini gerektirmez; İnternet adresi belirtilerek yayın ve referans olarak kullanılabilir. Bu e-kitap, <http://ekutup.dpt.gov.tr/> adresindedir.

Bu yayın 1000 adet basılmıştır. Elektronik olarak, 1 adet pdf dosyası üretilmiştir

ÖNSÖZ

Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013), Türkiye Büyük Millet Meclisinde 28 Haziran 2006 tarihinde kabul edilmiştir.

Plan, küreselleşmenin her alanda etkili olduğu, bireyler, kurumlar ve uluslar için fırsat ve risklerin arttığı bir dönemde Türkiye'nin kalkınma çabalarını bütüncül bir çerçeveye kavuşturan temel bir strateji dokümanıdır.

Toplumun tamamını ilgilendiren kalkınma planları, gerek hazırlık gerekse uygulama aşamasında, ilgili tüm kesimlerin katkısını ve sahiplenmesini gerektirmektedir.

Kalkınma planlaması alanında ülkemizin katılımcı ve demokratik bir planlama deneyimi bulunmaktadır. Özel İhtisas Komisyonları, bu deneyim içinde kurumsallaşmış bir katılımcılık mekanizması olarak ön plana çıkmaktadır. Kamu, özel kesim, üniversite ve sivil toplum kuruluşları temsilcilerinin katılımı ile oluşturulan Özel İhtisas Komisyonları, 2007-2013 dönemi kapsayan Dokuzuncu Plan hazırlıklarında da son derece önemli bir işlev görmüştür. Bu bağlamda, 5 Temmuz 2005 tarihinde 2005/18 sayılı Baş-bakanlık Genelgesiyle başlatılan çalışmalar çerçevesinde geniş bir konu yel-pazesini kapsayacak biçimde toplam 57 Özel İhtisas Komisyonu oluşturulmuş, alt komisyonlarla birlikte bu sayı 66'ya ulaşmıştır. Bu komisyonlarda toplam 2252 katılımcı görev yapmıştır. Komisyonların oluşturulmasında ise ülkemizin kalkınma gündemini yakından ilgilendiren temel konular belirleyici olmuştur.

Özel İhtisas Komisyonlarında yapılan tartışmalar ve üretilen fikirler, planların hazırlanmasına ışık tutmakta ve plan metnine yansıtılmaktadır. Ayrıca, bu kapsamda ortaya çıkan raporlar birer referans doküman olarak, çeşitli alt ölçekli planlama, politika geliştirme ve araştırma ihtiyaçlarına da cevap vermektedir. Bu anlamda, Özel İhtisas Komisyonu raporları sadece plana katkıda bulunmamakta, müstakil olarak da basılan ve çeşitli kesimlerin istifadesine sunulan birer kaynak niteliği taşımaktadır.

Sahip oldukları birikimi katılımcı bir ortamda toplumun genel yararı için özveriyle paylaşan Komisyon üyelerinin, ülkemizin kalkınma sürecine önemli katkılar verdikleri inancıyla, emeği geçen herkese Teşkilatım adına şükranlarımı sunar, Özel İhtisas Komisyonu raporlarının ve raporların ışığında hazırlanan Dokuzuncu Planın ülkemiz için hayırlı olmasını temenni ederim.

Dr. Ahmet TIKTIK
Müsteşar

BİTKİSEL ÜRETİM ÖZEL İHTİSAS KOMİSYONU KATILIMCI LİSTESİ**Başkan**

Prof. Dr. Gökhan SÖYLEMEZOĞLU Ankara Üniversitesi

Raportörler

Doç. Dr. Ahmet BAYANER Tarım ve Köyişleri Bakanlığı
Dr. Vehbi ESER Tarım ve Köyişleri Bakanlığı

Koordinatör

Taner KIVANÇ DPT Müsteşarlığı
Müjgan ÇELİKBİLEK DPT Müsteşarlığı
Dr. Yurdakul SAÇLI DPT Müsteşarlığı

Modaratörler

Doç. Dr. Ahmet BAYANER Tarım ve Köyişleri Bakanlığı
Dr. Vehbi ESER Tarım ve Köyişleri Bakanlığı

Komisyon Üyeleri

Ahmet Canlı Dış Ticaret Müsteşarlığı
Prof. Dr. Ali Koç Akdeniz Üniversitesi
Prof. Dr. Ali Küden Çukurova Üniv.
Asuman Ağaçe Tarım ve Köyişleri Bakanlığı
Atilla Yılmaz PANKOBİRLİK
Dr. Burhan Ereneroğlu Tarım ve Köyişleri Bakanlığı
Dilek Koç İGEME
Ergin Özügür TEMA
Erhun Baş AB Gn. Sekreterliği
Eyüp Serin Türk Kooperatifçilik Kurumu
Fahri Harmanşah Türkiye Tohumculuk Endüstrisi Derneği
Göktaş Tamzaralioğlu TÜİK
Gönül Şemsek T.C. Ziraat Bankası
Dr. Gürbüz Mızrak Türk Zir. Yük. Müh. Birliği
Hatice Çakır Türkiye Ziraat Odaları Birliği
Hülya Ördek Tarım ve Köyişleri Bakanlığı
Prof. Dr. İbrahim Bakdır Akdeniz Üniversitesi
İbrahim Küçük Bitki Islahçıları Derneği
Prof. Dr. İlhan Turgut Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. İsmail Güvenç Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Kayıhan Korkut Trakya Üniversitesi
Levent Eriş Tarım ve Köyişleri Bakanlığı
Doç. Dr. Melahat Birsin TMMOB Zir. Müh. Odası
Prof. Dr. Mevlüt Mülayim Selçuk Üniversitesi
Dr. Murat Aktaş Tarım Kredi Koop. Mer. Bir.
Mustafa Çil Toprak Mahsulleri Ofisi
Mübeccel Topuzoğlu TARİŞ
Nahide Günler ÇAY-KUR
Naide İnan Sanayi ve Ticaret Bakanlığı
Naki Çetin Türkiye Ziraatçılar Derneği
Prof. Dr. Nazimi Açıkgöz Ege Üniversitesi

Necla Baliç	Tarım ve Köyişleri Bakanlığı
Noyan Avgın	Tarım ve Köyişleri Bakanlığı
Orçun Gürkan	Tarım ve Köyişleri Bakanlığı
Doç. Dr. Orhan Kurt	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Dr. Renan Tunalıoğlu	Tarım ve Köyişleri Bakanlığı
Ruhsar Yenigün	GAP İdaresi Bşk.
Selim Arpacı	Tarım ve Köyişleri Bakanlığı
Dr. Selim Yücel	T. Şeker Fabrikaları A.Ş.
Dr. Servet Kefi	TÜBİTAK
Doç. Dr. Şefik Tüfenkçi	Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Taner Akar	Tarım ve Köyişleri Bakanlığı
Prof. Dr. Uygun Aksoy	Ege Üniversitesi
Uzman Gülay Beşirli	Tarım ve Köyişleri Bakanlığı
Vuslat Ulusoy	Tarım ve Köyişleri Bakanlığı
Dr. Yalçın Kaya	Tarım ve Köyişleri Bakanlığı
Yunus Şeker	Çevre ve Orman Bakanlığı
Yüksel Küçükay	Tarım ve Köyişleri Bakanlığı

İÇİNDEKİLER	SAYFA NO
BİTKİSEL ÜRETİM ÖZEL İHTİSAS KOMİSYONU KATILIMCI LİSTESİ	i
İÇİNDEKİLER	iii
SUNUŞ	v
KISALTMALAR	vi
1. GİRİŞ	1
2. MEVCUT DURUM VE SORUNLAR	3
2.1. Mevcut Durum	3
2.1.1. Tarımsal Yapı	3
2.1.2. Bitkisel Üretim	4
2.1.3. Dış Ticaret	12
2.1.4. Yurt İçi Tüketim	15
2.1.5. Fiyatlar	17
2.1.6. İstihdam	18
2.1.7. Mevcut Teşvik Tedbirleri	19
2.1.8. Sektörün Rekabet Gücü	22
2.1.9. Diğer Sektörlerle ve Yan Sanayi ile İlişkiler	23
2.1.10. Mevcut Durumun Değerlendirilmesi	25
2.2. Sektörün AB ve Diğer Ülkelerdeki Durumu	28
2.3. GZFT Analizi	29
3. DOKUZUNCU PLAN (2007-2013) DÖNEMİNDE SEKTÖRDE BEKLENEN GELİŞMELER	32
3.1. Bitkisel Ürünler Üretim ve Talep Projeksiyonları	32
3.2. Yatırım Tahminleri	35
3.3. Teknoloji ve AR-GE Faaliyetlerinde, İstihdam Piyasalarında, Girdi Piyasalarında, Çevre Uygulamalarında Muhtemel Gelişmeler ve Sektörün Rekabet Gücüne Etkileri	35
3.4. Diğer Sektör ve Yan Sanayi ile İlişkilerde Muhtemel Gelişmeler	43
3.5. Sektörde Kamunun Rolü, Özelleştirme Faaliyetleri ve Muhtemel Etkileri	45
4. AB'YE KATILIM SÜRECİNİN SEKTÖRE ETKİLERİ	47
5. DOKUZUNCU PLAN DÖNEMİ İÇİN ÖNERİLEN STRATEJİ, AMAÇ, POLİTİKA, ÖNCELİK VE TEDBİRLER	51
5.1. Temel Sektörel Vizyon ve Stratejisi	51

5.2. Temel Amaç ve Politikalar	51
5.2.1. AB'ye Katılım Sürecine Yönelik Amaç ve Politikalar	51
5.3. Amaç ve Politikaları Gerçekleştirmeye Yönelik Öncelikler, Tedbirler ve Hukuki-Kurumsal Düzenlemeler	52
5.3.1. AB'ye Katılım Sürecine Yönelik Öncelikler, Tedbirler ve Hukuki-Kurumsal Düzenlemeler	52
5.3.2. Teşvik Sistemine İlişkin Tedbirler	57
5.3.3. Diğer Öncelikler, Tedbirler ve Hukuki, Kurumsal Düzenlemeler	59
5.4. Politika, Tedbir ve Düzenlemelerin Toplam Getirileri ve Yükleri	61
6. SONUÇ VE GENEL DEĞERLENDİRME	62
6.1. Temel Amaç ve Politikalar ile Öncelik ve Tedbirlerin Gelişme Eksenleri Bazında Tasnifi	64
6.2. Dokuzuncu Kalkınma Planı Açısından Temel Yansımalar	65
7. KAYNAKLAR	67
EKLER	69
EK 1. Tarım Ürünlerinin Dış Ticareti	69
EK 2. Ürünlerin Arz ve Kullanımı	71
EK 3. Destekleme Ödemeleri	79
EK 4. GZFT Analizi	80
EK 5. Projeksiyon Yöntemi	83
EK 6. AB Katılım Sürecine Yönelik Kurumsal ve Hukuki Düzenlemeler	88

SUNUŞ

Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı koordinatörlüğünde Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013 Bitkisel Üretim Özel İhtisas Komisyonu, sözkonusu raporu ülkemizin AB ile entegrasyon sürecinde sürdürülebilir kalkınmaya yönelik bitkisel üretimimizin geliştirilmesi amacıyla strateji, politika, öncelik ve tedbirleri ile bunların yansımalarını sektörde beklenen gelişmeleri, çok yoğun bir çalışma dönemi geçirerek başarıyla tamamlamış bulunmaktadır. Bu raporun ortaya çıkmasında özverili çalışmalarından dolayı Bitkisel Üretim Özel İhtisas Komisyonu üyelerine, özellikle raporun her aşamasında çok önemli katkıları olan ve mesai gözetmeksizin çalışan değerli çalışma arkadaşlarım Doç.Dr. Ahmet Bayaner ve Dr. Vehbi Eser'e en içten şükranlarımı sunarım.

Bu raporun ortaya çıkmasında çaba ve desteklerini her zaman yanımda hissettiğimiz DPT Müsteşarlığı Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013 Bitkisel Üretim Komisyonu DPT Koordinatörleri Sayın Taner Kıvanç'a, Sayın Müjgan Çelikbilek'e ve Sayın Dr. Yurdakul Saçlı'ya şahsım ve komisyon üyesi meslektaşlarım adına en içten teşekkürlerimi sunarım.

DPT Müsteşarlığı Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013 Bitkisel Üretim Özel İhtisas Komisyonu raporunu hazırlayan bizlerin en büyük arzusu, bu raporun bitkisel üretim konusunda izlenecek politikalara yol gösterici olacak nitelikte benimsenmesi ve kullanılmasıdır.

Saygılarımla,

Prof. Dr. Gökhan SÖYLEMEZOĞLU

Kısaltmalar

AB	Avrupa Birliği
AR-GE	Araştırma Geliştirme
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
DTM	Dış Ticaret Müsteşarlığı
TMO	Toprak Mahsuller Ofisi
TEAE	Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü
BYSD	Bitkisel Yağ Sanayicileri Derneği
GAP	Güneydoğu Anadolu Projesi
ÇKS	Çiftçi Kayıt Sistemi
DGD	Doğrudan Gelir Desteği
KİT	Kamu İktisadi Teşekkülleri
OTP	Ortak Piyasa Düzenleri
ARIP	Tarım Reformu Uygulama Projesi
GDO	Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar
YEMSAN	Türkiye Yem Sanayi
TZDK	Türkiye Ziraî Donatım Kurumu
TKB	Tarım ve Köyişleri Bakanlığı
IACS	Entegre İdare Kontrol Sistemi
GIS	Coğrafi Bilgi Sistemleri
İKV	İktisadi Kalkınma Vakfı
ÇATAK	Çevre Amaçlı Tarım Arazilerinin Korunması
STB	Sanayi ve Ticaret Bakanlığı
AK	Avrupa Komisyonu

1. GİRİŞ

Ülkemiz son yirmi yılda tarım ve tarıma dayalı sanayide meydana gelen gelişmelerden, genel ekonomideki istikrarsızlıklardan dolayı, potansiyelinden yeterli seviyede yararlanamamıştır. Geçmiş dönemler itibarıyla farklı politikalar geliştirilse de, tarımda bir yapısal dönüşüm gerçekleşmemiştir ya da dönüşüm süreci arzu edildiği gibi olamamıştır. Bugün bu dönüşümün toplumsal maliyeti daha da ağırlaşmıştır. Zira, gelecek 10 yılda, ülke tarımını kendi dışımızda etkileyecek iki büyük olgu bulunmaktadır: Biri Avrupa Birliği (AB) diğeri ise Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ). Bunlardan her ikisinin de etkileri gelecek yıllarda kuvvetle hissedilecek ve birbirlerini de etkileyecektir. Her etkinin öncelikli değerlendirilmesi, karşı tedbirlerin geliştirilmesi ve gerekli uyumun bir an önce sağlanması gerekmektedir. Uluslararası ölçekte karşı tedbir geliştirme şansını yükseltmek için, mukayeseli avantaja sahip olduğumuz alanları tespit ederek, hem AB'ye uyum sürecini, hem de DTÖ kararlarını ülke tarımı için avantaja dönüştürmenin yolları aranmalıdır. Bu açıdan bakıldığında teknoloji üretim oranını yükseltmek için tarımsal AR-GE'ye, dünyada avantajlı konuma gelmek için tohumculuğa ve AB'de avantaj sağlamak için de yaş sebze-meyve üretimi ile organik üretime öncelik verilmelidir.

Tarımın Türkiye ekonomisindeki önemi nisbi olarak azalmış olmakla birlikte ihracat, yarattığı istihdam ve GSYİH'ya katkılarında dolayı büyük önem taşımaktadır. Tarım sektörünün GSYİH içindeki payı, 1980'li yılların başında %25 seviyelerinde iken, bugün %11'ler seviyesindedir. Yine 1980'lerin başında, ülkede çalışanların yaklaşık %55'i tarımda istihdam edilirken, bugün bu oran üçte bir seviyesine gerilemiş olmakla beraber, gelişmiş ülke standartlarının hala altı katı daha yüksek bir orana sahiptir. Sektörün ülkenin genel ekonomik ve sosyal koşullarına karşı duyarlılığı, sektörel büyüme hızında yıllar itibarıyla dalgalanmalara neden olmaktadır. Bitkisel üretim değeri, toplam tarımsal katma değerinin yaklaşık % 65'ini oluşturmaktadır (**Tablo 1**).

Bitkisel üretimin temel sorunları verimlilik, pazarlama, destekler olarak üç genel konuda toplanmaktadır. Dokuzuncu Plan döneminde yapılacak çalışmaların ağırlıklı olarak bu üç konuya odaklanması bir sonraki plan dönemine kadar bazı temel sorunların halledilmesine yardımcı olacağı inancı taşımaktayız. Ancak, bitkisel üretimin sorunlarının, yukarıda açıklananlar dahil, çözülebilmesi yalnızca bu alanda yapılacaklarla değil genel ekonomik durum ve ilgili diğer faktörlerin katkısı ile olabilecektir. Bu raporda, öncelik özellikle diğer

faktörlerden bağımsız olarak bitkisel üretim sorunları çözüldüğünde katkı sağlayacak konular öne çıkartılmıştır.

Tablo 1. Tarımsal Katma Değer (1987 üretici fiyatlarıyla)

	2000	2001	2002	2003	2004
Toplam	15.961.788	14.923.100	15.947.584	15.548.759	15.862.555
Çiftçilik ve hayvancılık	14.888.229	13.898.347	14.837.137	14.500.780	14.682.646
Ormancılık	713.645	655.708	756.384	689.090	793.339
Balıkçılık	359.914	369.045	354.063	358.889	386.570

Kaynak: TÜİK, 2005. www.TUİK.gov.tr.

2. MEVCUT DURUM VE SORUNLAR

2.1. MEVCUT DURUM

2.1.1. Tarımsal Yapı

Ülkemizde özel mülkiyete dayalı küçük aile işletmelerinin hakim olduğu bir tarımsal yapı mevcuttur. İşletme sayısı üç milyonun üzerindedir. Ortalama işletme arazisi büyüklüğü TÜİK tarım sayımına göre 2001 yılı itibarıyla 61 dekadır (**Tablo 2**). Medeni Kanunda yapılan düzenlemelerle birlikte, ortalama işletme arazisi genişliğinin artması beklenmektedir. Parsel sayısı ise 23 milyon seviyelerindedir. Tarım işletmelerinin parçalı ve küçük yapıda olması, tarımsal yatırımları ve buna bağlı olarak yeni teknolojilerin kullanımını kısıtlamakta, beklenen üretimin sağlanmasını önlemekte, arazilerin verimli bir şekilde kullanılmasına da engel teşkil etmektedir.

Son iki tarım sayımı arasında bitkisel ve hayvansal üretim yapan işletme sayılarında azda olsa bir değişim görülmektedir. 1991 yılı tarım sayımına göre işletmelerin %3.4'ü hayvancılığa, %24.5'ü bitkisel üretime, %72.1'i ise bitkisel üretim ve hayvancılığa birlikte yer verirken; 2001 yılı tarım sayımında hayvancılık yapan işletme sayıları azalarak %2.4'e düşmüş, sadece bitkisel üretim yapan işletme sayıları ise artarak %30.2'ye yükselmiştir. Bitkisel ve hayvansal üretim yapan işletme sayısı % 67.40 olmuştur.

Tablo 2. Tarım İşletmelerinde Ortalama Arazi Büyüklüğü (da)

Arazi büyüklüğü	1963			2001		
	Ortalama büyüklük	% İşletme sayısı	İşlenen % alan	Ortalama büyüklük	% İşletme sayısı	İşlenen % alan
1-20	9.3	40.9	6.9	9.7	33.4	5.3
21-50	33.6	27.9	16.9	31.1	31.5	16.1
51-100	71.1	18.1	23.3	68.1	18.5	20.7
101-200	136.2	9.4	23.2	134.1	10.8	23.8
201-500	284.8	3.2	16.6	273.8	5.1	22.8
501- +	1458.3	0.5	13.1	955.0	0.7	11.3
Ortalama	5.53	100	100	6.10	100	100

Kaynak: TÜİK, 1963 ve 2001. Genel Tarım Sayımı Sonuçları.

Ülkemizin 26.3 milyon hektar tarım arazisi vardır. Toplam ekili ve dikili alanların %17'si sulanmaktadır. Bitkisel üretim alanının %69'u tarla ürünleri, %19'u nadas alanları,

%3'ü sebze üretim alanları, %5'i meyve alanları, %2'si zeytin alanları ve %2'si de bağ alanları olarak değerlendirilmektedir. İşlenen tarla alanlarının %60'ında tahıl, %7'sinde baklagil, %6'sında endüstri bitkileri, %3'ünde yağlı tohumlar, %2'sinde yumrulu bitkiler ve %2'sinde ise yem bitkileri yetiştirilmektedir.

Son on yıllık tarım sayımlarına bakıldığında, arazi gruplarına göre ortalama işletme büyüklüklerinde önemli değişiklikler olmamıştır. Mesela, 1-20 dekar araziye sahip olan işletmelerin ortalama arazi genişlikleri 1963 yılında 9.3 dekar iken, 2001 yılında 9.7 dekara çıkmıştır. Diğer arazi gruplarında da küçük çaplı yükselmeler yada düşüşler görülmektedir. Ancak, 2001 yılında 500 dekardan büyük işletmelerin arazi genişlikleri 1991 yılına göre üçte bir oranında küçülmüştür. Bu durum büyük işletmelerde bir parçalanma sürecine işaret etmektedir. Zira, bu işletmelerin toplam işletme sayılarına oranı aynı yıllar arasında %0.5'ten %0.7'ye yükselirken, işlenen alanlar içindeki payları ise %13.1'den %11.3'e düşmüştür. Diğer arazi büyüklüklerinde ise, gerek işletme sayılarının toplam işletme sayısına oranı, gerekse işlenen arazinin toplam işlenen arazi içindeki paylarında önemli bir değişim görülmemektedir. Bu durumda, işletme yapısındaki değişimin çok yavaş gerçekleştiğini söylemek mümkündür.

Arazi kullanım şekli, bölgelerin coğrafi özelliklerine göre büyük farklılık göstermektedir. Örneğin, Türkiye genelinde tarla arazisi toplam işlenen alanlarının %22.78'ini oluşturmakta iken, bu oran %30,16 ile Marmara Bölgesinde en yüksek, %13,79 ile Karadeniz Bölgesinde en düşük seviyesindedir. Mülk arazi oranı ise, %81.34'dir.

2.1.2. Bitkisel Üretim

Ülkemizdeki tarımsal üretim özellikle 1950'li yıllardan sonra önemli ölçüde artmıştır. Bu artış girdi ve teknoloji kullanımının yanı sıra alan artışından da kaynaklanmıştır. Tarımsal üretim artışının temel öğeleri incelendiğinde; 1950'lerden itibaren mekanizasyonun artmasıyla mera alanlarının bozularak tarlaya dönüştürüldüğü, aynı şekilde ormanların tahribiyle tarıma müsait olmayan alanların ekilmeye başlandığı, özellikle 1960'lardan itibaren göllerin ve sulak alanların kurutulmasıyla yeni tarım arazilerinin yaratıldığı, sulama ve/veya elektrik üretimi amaçlı göl ve göletler oluşturularak vadi içi habitatların tahrip edildiği ve geniş alanlarda sulu tarıma geçilerek tarıma elverişli alanlar yaklaşık 60 milyon hektara ulaşmıştır. Son 25 yılda toplam tarıma elverişli alan miktarlarında kayda değer bir değişiklik olmamıştır. Ancak, 1980 yılında toplam alan 62.5 milyon hektara ulaşmış iken 2004 yılına

gelindiğinde ise yaklaşık bir milyon hektar azaldığı belirlenmiştir. Toplam tarım alanı içinde orman alanlarında 500 bin hektarlık, çayır mer'a alanlarında ise 400 bin hektarlık bir artış olmuştur (**Tablo 3**).

Alt sektörler itibariyle tarım alanları incelendiğinde, ekili alanların 1990'lı yıllarda yaklaşık iki milyon hektar arttığını günümüzde ise yine azalarak 17.5 milyon hektar seviyelerine indiği görülmektedir. Sebze üretim alanlarının 800 bin hektar seviyelerine ulaştığı, bağ alanlarında üçte bir oranda bir azalmayla 500 bin hektar seviyesine indiği, meyve ağaçlarının kapladığı alanların 1.5 milyon hektara ulaştığı, zeytin ağaçları alanlarının ise yaklaşık dörtte bir azalarak 600 bin hektar seviyelerine gerilediği görülmektedir. Sebze, bağ ve zeytin alanlarının bu seviyelerde istikrara kavuştuğu, meyve bahçelerinin ise artma eğiliminde olduğu anlaşılmaktadır (**Tablo 3**).

Tablo 3. Toplam İşlenen Alanlar (000 Ha)

	Ekilen alan	Nadas	Sebze	Bağ	Meyve	Zeytin	Çayır-Mera	Orman	Toplam
1980	16 372	8 188	596	820	1 386	813	14 177	20 199	62 551
1990	18 868	5 324	635	580	1 583	866	14 616	20 199	62 671
1995	18 464	5 124	785	565	1 340	556	14 616	20 199	61 649
2000	18 207	4 826	793	535	1 418	600	14 616	20 703	61 698
2003	17 549	4 991	818	530	1 500	625	14 616	20 703	61 332

Kaynak: TÜİK, 2004a.

Nadas alanları, 1980'li yıllarda uygulanan Nadas Alanlarının Daraltılması Projesinin olumlu sonuçları neticesinde üç milyon hektar daralarak beş milyon hektar seviyelerine inmiş, bu seviyede bir istikrar yakalamıştır. Nadas alanlarının daralmasından ortaya çıkan alanlarda ise başta nohut, mercimek ve fiğ olmak üzere baklagiller, arpa, tütün ve soya bitkisi ekimine yönelinmiştir.

Tarım alanlarının, nadas alanları dahil, yarısı tarla tarımı amaçlı kullanılmaktadır. Ekilen alanların %75'ini tahıllar, %8.5'ini baklagiller oluştururken, yağ bitkileri % 7.5, endüstri bitkileri de %7.4'ünü, yumru bitkiler %2 sini, oluşturmaktadır.

Ekiliş alanlarından en büyük payı tahıllarda buğday, baklagillerde nohut, endüstri ve yağlı bitkilerden pamuk, yumrulu bitkilerden ise patates almaktadır. TÜİK rakamları dikkate alındığında buğday ekiliş alanlarında son yirmi yılda önemli bir değişiklik olmaz iken, arpa ekiliş alanlarında kısmi bir artış vardır. Çeltik ekiliş alanları ise az da olsa artma eğilimindedir. Nadas alanlarının daraltılması 1980 li yılların sonları ve 1990 lı yılların

başlarında Türkiye'yi dünya baklagil lideri durumuna getirmesine rağmen, bu ivme korunamamış, istikrar sağlanamamıştır. Son beş yılda nohut ve mercimek ekiliş alanları sırasıyla 600 ve 400 bin hektar seviyelerinde seyretmektedir (TUİK, 2004).

Son beş yılda yeniden kurgulanan genel ekonomi ve tarım politikalarıyla tütün ve şeker pancarı ekilişlerine sınırlamalar getirilmiştir. Bu iki ürünün ekilişlerindeki azalışlar devam edecek gibi görünmektedir. Pamuk ekiliş alanları yıllar itibariyle dalgalanmalara maruz kalsa da, günümüzde 650 bin hektar seviyelerinde seyretmektedir. Zira ayçiçeği ekilişi de aynı seviyelerde seyretmektedir. Patates ekilişi 200 bin hektar, kuru soğan ekiliş alanları ise son beş yılda azalarak 80 bin hektar seviyelerine gerilemiştir (TUİK, 2004).

Karadeniz bölgesinde Rize, Trabzon, Artvin ve Giresun illerini de içeren 767.000 dekar alanda çay tarımı yapılmaktadır. Özellikle Rize ilinde, çay tarımı, tarıma elverişli alanların %98'ini kapsamaktadır (TUİK, 2004)

Toplam bitkisel üretim miktarı son altı yılda yaklaşık 88 ile 99 milyon ton arasında değişmektedir. Bitkisel üretim miktarı 2000 yılında 98,7 milyon ton iken, 2001 yılında %10,8 oranında azalarak 88,0 milyon tona düşmüştür. 2002 yılında 97.9 milyon ton, 2003 yılında 93.7 milyon ton ve 2004 yılında 97.4 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. Toplam üretimin 2005 yılında 103 milyon ton olacağı tahmin edilmektedir (**Tablo 4**). Olağan dışı iklim yılları ve ekonomik krizler hariç tutulursa, bitkisel üretim miktarımız 90 ila 100 milyon ton arasında gerçekleşmektedir. Türkiye bitkisel üretiminde miktar olarak bugünkü koşullarda yakalayabileceği potansiyelindedir. Teknolojiden faydalanarak verimlilikte bir sıçrama yakalanmaz ise yakın gelecekte de toplam bitkisel üretim miktarımız bugünkü seviyelerini koruyacaktır. Ancak, uygulanan politikalar, yeni teknolojilerin gelişme alanları ve uygulamalara bağlı olarak ürün grupları arasında kaymalar olabilir.

Tablo 4. Toplam Bitkisel Üretim (ton)

	Bitkisel Üretim	% Değişim
2000	98.673.916	
2001	88.015.056	-10,8
2002	97.867.166	11,2
2003	93.717.999	-4,2
2004	97.419.986	3,9
2005*	102.964.513	5,7

Kaynak: TUİK, 2004b. * I. Tahmin

Buğday üretimi yıllar itibariyle değişiklik gösterse de, yaklaşık 19 ila 20 milyon ton civarındadır. Ekiliş alanında genişlemelerle birlikte arpa üretimi de 9 milyon tonu geçmiştir. Mısır üretimi 3.5 milyon tonu, çeltik üretimi ise 250 bin tonu bulmuştur. Baklagil üretimleri seyri ekiliş alanına bağlı olarak gelişmiş günümüzde nohut üretimi 600 bin ton ve mercimek üretimi de 550 bin ton civarında seyretmektedir. Fasulye üretimi ise bir artış eğilimindedir (**Tablo 5**).

Tablo 5. Bazı Ürünlerin Üretim Miktarları (000 ton)

Yıllar	Buğday	Arpa	Mısır	Pirinç	Nohut	Mercimek	Fasulye
1980	16.500	5.300	1.240		275	195	165
1985	17.000	6.500	1.900	162	400	618	170
1990	20.000	7.300	2.100	138	860	846	210
1995	18.000	7.500	1.900	150	730	665	225
2000	21.000	8.000	2.300	210	548	353	230
2001	19.000	7.500	2.200	216	535	520	225
2002	19.500	8.300	2.100	216	650	565	250
2003	19.000	8.100	2.800	223	600	540	250
2004	21.000	9.000	3.000	294	620	540	250
2005*	21.500	9.500	4.000	315	605	560	210

Kaynak: TÜİK, 2004b * İkinci tahmin

Pamuk ve ayçiçeği üretimleri son on yılda 900 bin ton dolayında gerçekleşmektedir. Tütün üretimi ekiliş alanına bağlı olarak değişmekle birlikte 150 bin ton olmaktadır. Patates üretimi beş milyon ton, soğan üretimi iki milyon ton, şeker pancarı üretimi 13 milyon ton ve soya yıllara bağlı olarak değişmekle birlikte 70-80 bin ton seviyelerindedir (**Tablo 6**).

Tablo 6. Bazı Ürünlerin Üretim Miktarları (ton)

Yıllar	Tütün	Ş. Pancarı	Pamuk	Ayçiçeği	Soya	Patates	Kuru Soğan
1980	228.349	6.766.017	500.000	750.000	3.000	3.000.000	960.000
1985	170.491	9.830.000	518.000	800.000	125.000	4.100.000	1.270.000
1990	296.000	13.985.741	654.600	860.000	162.000	4.300.000	1.550.000
1995	204.440	11.171.000	851.000	900.000	75.000	4.750.000	2.850.000
2000	200.280	18.821.033	879.940	800.000	44.500	5.370.000	2.200.000
2001	144.786	12.632.522	914.404	650.000	50.000	5.000.000	2.150.000
2002	152.856	16.523.166	988.120	850.000	75.000	5.200.000	2.050.000
2003	112.158	12.622.934	938.294	800.000	85.000	5.300.000	1.750.000
2004	124.703	13.517.221	982.000	900.000	50.000	4.800.000	2.040.000
2005*	147.586	14.299.000	982.000	950.000	28.000	4.200.000	2.000.000

Kaynak: TÜİK, 2004b, * İkinci tahmin

Yaş meyve ve sebze üretimlerinde son on yıllık ve hatta bazı ürünlerde son 20 yıllık üretimler incelendiğinde, yıllara bağlı olarak az da olsa değişiklikler gözlenmekle birlikte, üretimin belli seviyelerde olduğu görülmektedir (**Tablo 7, 8 ve 9**).

Tablo 7. Bazı Ürünlerin Üretim Miktarları (ton)

Yıllar	Domates	Biber	Patlıcan	Çilek	Hıyar	T. Fasulye
1980	3.550.000	220.000	650.000	23.000	500.000	300000
1985	4.900.000	235.000	680.000	33.500	780.000	400000
1990	6.000.000	580.000	735.000	51.000	1.000.000	430000
1995	7.250.000	750.000	750.000	76.000	1.250.000	460000
2000	8.890.000	1.090.000	924.000	130.000	1.825.000	514000
2001	8.425.000	1.150.000	945.000	117.000	1.740.000	490000
2002	9.450.000	1.340.000	955.000	145.000	1.670.000	515000
2003	9.820.000	1.370.000	935.000	150.000	1.780.000	545000
2004	9.440.000	1.325.000	900.000	155.000	1.725.000	582.000
2005*	9.600.000	1.380.000	900.000	195.000	1.725.000	555.000

Kaynak: TÜİK, 2004b, * İkinci tahmin

Ülkemizde özellikleri itibarıyla gerek bölgesel gerek katma değer ve gerekse dış ticaret açısından önemli olan ürünlerden olan fındık üretimi 2000 yılından sonra uygulanan politikalarla ve doğa koşullarının da etkisiyle azalmıştır. Ancak 2001 krizi ve onu takip eden yıllarda en üst seviyeye ulaşmıştır. Kayısı üretiminde de doğa koşullarına bağlı olarak dalgalanmalar olmaktadır. Bölgesel etkisi güçlü olan çay yaprağı üretimi bir milyon ton, çay yaprağının işlenmesi ile elde edilen siyah çay üretimi ise 200 bin ton seviyelerine ulaşmıştır. Bu sektörde üretim artışı, kısmen budama uygulamasının verim ve kalite üzerine olumlu etkisi sonucu, kısmende üretim verilerinin destekleme prim ödemeleri ile kayıt altına alınması sonucu ortaya çıktığı tahmin edilmektedir (**Tablo 10**).

Tablo 8. Bazı Ürünlerin Üretim Miktarları (ton)

Yıllar	Armut	Elma	Şeftali	Vişne	İncir	Üzüm
1980	330.000	1.430.000	240.000	60.000	205.000	3.600.000
1985	370.000	1.900.000	200.000	85.000	340.000	3.300.000
1990	413.000	1.900.000	350.000	90.000	300.000	3.500.000
1995	410.000	2.100.000	340.000	92.000	300.000	3.550.000
2000	380.000	2.400.000	430.000	106.000	240.000	3.600.000
2001	360.000	2.450.000	460.000	120.000	235.000	3.250.000
2002	340.000	2.200.000	455.000	100.000	250.000	3.500.000
2003	370.000	2.600.000	470.000	145.000	280.000	3.600.000
2004	320.000	2.100.000	372.000	138.000	275.000	3.500.000
2005*	345.000	2.550.000	500.000	140.000	280.000	4.100.000

Kaynak: TÜİK, 2004b, * İkinci tahmin

Tablo 9. Bazı Ürünlerin Üretim Miktarları (ton)

Yıllar	Mandalina	Portakal	Limon	Greyfurt
1980	167.000	679.000	283000	17000
1985	257.000	505.000	188000	24000
1990	345.000	735.000	357000	33000
1995	453.000	842.000	418000	65000
2000	560.000	1.070.000	460000	130000
2001	580.000	1.250.000	510000	135000
2002	590.000	1.250.000	525000	125000
2003	550.000	1.250.000	550000	135000
2004	670.000	1.300.000	600.000	135.000
2005*	585.000	1.250.000	600.000	150.000

Kaynak: TÜİK, 2004b, * İkinci tahmin

Tablo 10. Bazı Ürünlerin Üretim Miktarları (ton)

Yıllar	Yaş Çay	A. Fıstığı	Fındık	Kayısı
1980	476.066	7.500	250.000	100.000
1985	624.214	35.000	180.000	170.000
1990	608.440	14.000	375.000	240.000
1995	523.465	36.000	455.000	250.000
2000	758.038	75.000	470.000	530.000
2001	824.946	30.000	625.000	470.000
2002	791.700	35.000	600.000	315.000
2003	869.000	90.000	480.000	460.000
2004	1.105.000	30.000	350.000	320.000
2005*	1.150.000	60.000	530.000	850.000

Kaynak: TÜİK, 2004b, * İkinci tahmin

Örtüaltı yetiştiriciliği birim alana düşen işgücü ve sermaye açısından tarımın en yoğun uygulama alanını oluşturmaktadır. Örtüaltı yetiştiriciliği tarımsal üretim sektörleri arasında istihdamın en fazla olduğu sektördür. Akdeniz ülkelerinin toplam sera alanı 168 200 ha'dır . Bunun yaklaşık 29 954 hektarı Türkiye'de bulunmaktadır. Toplam sera varlığı bakımından Türkiye, İspanya (26. 300 ha) ve İtalya (26 500 ha)'nın önünde yer almaktadır. Ancak, Hollanda 10.500 hektarlık cam sera varlığı ve modern işletme yöntemleriyle seracılıkta önde gitmektedir.

Yaklaşık 50 yılı aşkın bir geçmişi olan ülkemiz seracılığı çok hızlı bir gelişme ile 29 954 hektarlık alanda büyük bir sektör olmuştur. Özellikle, büyük sermayenin bir kısmının bu sektöre kayması ile son 10 yıl içerisinde sektörün büyüme hızı tarımın diğer alanları ile karşılaştırıldığında çok ciddi bir ivme kazandığı ortaya çıkmaktadır. 1997 yılında 20 000 hektar olan toplam sera alanı %33'lik artış ile 2001 yılında 29 954 hektara çıkmıştır ve artış devam etmektedir .

Ülkemizin mevcut sera varlığının %90'ı Akdeniz sahil şeridinde, %5'i ise Ege'de yer almaktadır. Türkiye genelinde iller düzeyinde seraların (alçak tünel hariç); %47 (13 962 ha)'si Antalya'da, %29 (8 634 ha)'u Mersin'de ve %10 (3 116 ha)'u da Muğla (Fethiye)'dadır.

Örtüaltı yetiştiriciliğine olan talebin nedenleri; turfanda sebze olan yüksek iç talep, sera ürünlerinden elde edilen yüksek karlılık, aile işletmeciliğinin yaygınlığı, üretimde ek iş gücüne olan talep, özellikle 1990-95 yılları arasında sera yatırımlarına ve serada yetiştiriciliğe uygulanan %25'lik kaynak kullanımı ve destekleme fonu teşviki olarak sıralanabilir.

Örtüaltı yetiştiriciliğinde sebze üretimi başı çekmektedir. Bunu kesme çiçek, meyvecilik (muz hariç) ve iç mekân bitkileri takip etmektedir. Domates tüm sera sebzeleri içerisinde %47'lik payla ilk sırada yer almakta bunu %32 ile hıyar, %9 ile biber, %7 ile patlıcan ve diğerleri takip etmektedir. Karanfilin başı çektiği örtü altı süs bitkileri üretiminde, gül ve gerbera üretimleri ise ilk sıralarda yer almaktadır. Türkiye'deki toplam örtüaltı süs bitkileri üretim alanı 900 hektar civarındadır. Son yıllarda muz, yenedünya, üzüm, çilek, şeftali ve nektarin gibi meyve türlerinin de serada yetiştirilmeye başlanmasıyla ürün sayısı ve üreticinin kazancı artmıştır.

Son yirmi yılda verimi artan ürünler şeker pancarı, lif pamuk, mısır ve baklagillerdir. Ancak bu dönem iki on yıl olarak incelendiğinde, mısır hariç tutulur ise, bitkisel üretimde son on yılda önemli bir verimlilik artışı sağlanamamıştır (**Tablo 11 ve 12**).

Tablo 11. Bazı Ürünlerin Verimleri (kg/da)

Yıllar	Buğday	Arpa	Mısır	K.Fasulye	K.Soğan	Patates
1980	183	189	213	145	1.371	1.639
1985	182	194	335	113	1.503	1.980
1990	212	218	408	123	1.868	2.240
1995	192	213	369	132	1.993	2.375
2000	223	220	414	131	2.200	2.620
2001	203	206	400	129	2.161	2.500
2002	209	231	420	139	2.278	2.626
2003	208	238	500	154	2.134	2.717
2004	226	250	508	161	2.537	2.682

Kaynak: TÜİK, 2004b.

Tablo 12. Bazı Ürünlerin Verimleri (kg/da)

Yıllar	Tütün	Şeker Pancarı	Lif Pamuk	Ayçiçeği
1980	102	2.512	75	130
1985	96	3.144	76	124
1990	92	3.682	102	120
1995	97	3.577	112	154
2000	85	4.590	135	148
2001	74	3.521	134	127
2002	80	4.436	137	155
2003	90	4.003	137	147
2004	83	4.159	154	164

Kaynak: TÜİK, 2004

Türkiye, buğday, arpa, çavdar, badem greyfurt, limon, çay, keçi ve koyun eti üretiminde dünyada ilk on sırada yer almaktadır. Nohut, biber, pamuk, hıyar, patlıcan, mercimek, soğan, şeker pancarı, tütün, domates, kavun, elma, üzüm, Antep fıstığı, kestane, ceviz, zeytin ve koyun sütü üretiminde dünyada ilk beş sırada bulunmaktadır. Kayısı, fındık ve incir üretiminde ise dünya lideridir.

I. Plan döneminde bitkisel üretim yıllık ortalama % 4,3 oranında artarak Plan hedeflerine yaklaşmıştır. II. ve III. Plan dönemlerinde bitkisel üretimdeki artışlar öngörülen hedeflerin biraz gerisinde kalmıştır. IV. Plan döneminde öngörülen hedeflere ulaşamamış, gerçekleşme daha düşük düzeyde olmuştur. Bitkisel ürünler üretimi V. Plan döneminde öngörülen hedeflerin üzerinde yılda ortalama % 4,2 oranında bir artış göstermiştir. VI. Plan döneminde bitkisel ürünler üretiminin yılda ortalama % 3,7 artışı öngörülmesine karşın, gerçekleşme % 1,8 düzeyinde olmuştur (**Tablo 13**).

Tablo 13. Kalkınma Planları Büyüme Hedefleri (%)

Plan Dönemi	Üretim Artışı Hedefi	Gerçekleşme
I	4,4	4,3
II	4,4	3,9
III	4	3,7
IV	5	1,6
V	3	4,2
VI	3,7	1,8

Kaynak: DPT, Kalkınma Planları

2.1.3. Dış Ticaret

Tarım ürünleri ihracatının toplam ihracat içindeki payı, 1980'li yılların başında %60'a yakın iken şimdilerde %10'un altına düşmüştür. Tarım ürünleri ithalatının toplam ithalat içindeki payı ise, 1980'li yılların başında %1'in altında iken bugün %6 dolayındadır. Ancak, geleneksel tarım ürünlerinde ihracatımız son yıllarda ciddi ölçüde bir azalma, aynı ürünlerde ithalatımız ise artış eğilimindedir (**Tablo 14 ve 15**).

Tablo 14. İhracat (Milyon \$)

Yıllar	Genel İhracat	Gıda Maddeleri	(%)	Tarımsal Hammadde	Tarım Ürünleri Toplamı	%
1996	23.224	4.556	19,6	392	4.948	21,3
2000	27.775	3.543	12,8	313	3.856	13,9
2001	31.334	3.997	12,8	352	4.349	13,9
2002	36.059	3.668	10,2	384	4.052	11,2
2003	47.253	4.735	10,0	522	5.257	11,1
2004	63.121	5.891	9,3	610	6.501	10,3
2005*	46.206	4.258	9,2	381	4.639	10,0

Kaynak: DTM, 2005. *Ocak-Temmuz.

Dış Ticaret rakamları 1991 yılından itibaren Uluslar arası Standart Sanayi Sınıflamasına (ISIC Revize 3) göre alınmıştır

Tablo 15. İthalat (Milyon \$)

Yıllar	Genel İthalat	Gıda Maddeleri	(%)	Tarımsal Hammadde	Tarım Ürünleri Toplamı	%
1996	43.627	2.831	6,5	2.035	4.866	4,7
2000	54.503	2.133	3,9	2.023	4.156	3,7
2001	41.399	1.487	3,6	1.593	3.080	3,8
2002	51.554	1.912	3,7	2.083	3.995	4,0
2003	69.340	2.791	4,0	2.474	5.265	3,6
2004	97.540	3.089	3,2	2.969	6.058	3,0
2005*	74.761	2.228	3,0	2.151	4.379	2,9

Kaynak: DTM, 2005. *Ocak-Temmuz.

Dış Ticaret rakamları 1991 yılından itibaren Uluslar arası Standart Sanayi Sınıflamasına (ISIC Revize 3) göre alınmıştır

Türkiye bir çok ülkeye fındık, kuru incir, çekirdeksiz kuru üzüm, Antep fıstığı, kuru kayısı, tütün, zeytinyağı, pamuk, baklagil, yaş meyve-sebze ihracatı yapmaktadır. Türkiye bu ürünlerin ihracatında dünyanın önde gelen ülkeleri arasında yer almaktadır. 2004 yılında 400 bin ton çekirdeksiz kuru üzüm üretilmiştir. Türkiye 2004 yılında 211,9 bin ton çekirdeksiz kuru üzüm ihracatından 231,4 milyon dolar gelir sağlamıştır. Geçen on yıllık dönemde taze incir ihracatında artış olmuş, incir ihracatı 2004 yılında 59,4 bin ton ihracat ile 99,2 milyon dolar sağlanırken, 2004 yılı ihracatının yaklaşık %20'si taze incir olarak ihraç edilmiştir.

Türkiye dünya’da kayısı üretimi ve ihracatının büyük bir oranını yapmaktadır. Ülkede son on yıllık dönemde kayısı plantasyonunda çok büyük bir sıçrama olmuştur. Bu gelişmeye paralel olarak üretim de artmıştır. Türkiye 2004 yılı itibariyle yaklaşık 89,2 bin ton kayısı ihracatından 207 milyon dolar döviz girdisi sağlamıştır. Taze kayısı ihracatı son beş yıllık dönemde büyük bir sıçrama göstermiş olup, 2004 yılında kayısı ihracatının % 9’u taze kayısı olarak yapılmıştır. 2004 yılında 39,7 bin ton taze vişne-kiraz ihracat gerçekleştirilmiş ve 118 milyon dolar döviz girdisi sağlanmıştır.

Ülkemizin şanslı olduğu meyve türlerinden biri de kirazdır. İklim avantajı nedeniyle ülkemizde Mayıs-Ağustos ayları arasında üç ay taze kiraz bulunmaktadır. Kiraz ihracatımız yıldan yıla artış göstermiştir. Buna rağmen yurt dışı talep tam olarak karşılanamamıştır.

İthal edilen tarımsal ürünlerin başında ise; yağlı tohumlar, pamuk, mısır ve pirinç, gelmektedir. Mısırdaki 2005 yılında üretimde önemli bir artış sağlanmış ve kendine yeterlilik seviyesine ulaşılmıştır. Uluslararası standart ticaret sınıflamasına (SITC) göre Türkiye’nin tarım ürünleri ihracatı ve ithalatı **Ek 1’de** verilmiştir.

1999-2004 yılları arasında toplam ihracatın ithalatı karşılama oranı yüzde 51 ile yüzde 75 arasında seyretmiş ve dönem ortalaması yüzde 66 olarak gerçekleşmiştir. Tarım malları dış ticareti dönem boyunca fazla vermiştir. Tarımsal ihracatın ithalatı karşılama oranı toplamda yüzde 140’tır.

Tarımsal mallarda net ihracat miktarları istikrar programının etkisiyle hayli dalgalanan dış ticaret 2004 yılını 1.5 milyar dolar net ihracat rakamıyla kapatmıştır. Tarım mallarının toplam ihracat içindeki payı dönem başında % 16’dan, % 10’a düşmüş, buna karşın toplam ithalat içindeki pay yüzde 5 civarında seyretmiştir.

İthalatın yüzde 90’ı AB sınıflamasına göre ham ve işlenmiş ürünlerden oluşmaktadır. İhracatta da ham ve işlenmiş ürünlerin payı yüksek olmasına rağmen, dönem içinde ikiye katlanmıştır. AB ile yapılan tarım ticaretinin yaklaşık dörtte üçü ham ve işlenmiş ürünlerdir. AB-dışından yapılan ithalatın %95’i de aynı sınıfa girmektedir. Makarna ve üstü gibi yüksek derecede işlenmiş ürünlerin tarımsal ihracat içindeki payı yüzde 25 seviyelerine yükselmiştir.

Türkiye AB dışı ülkeler itibariyle, ticarete net ithalatçı konumundadır. AB dışıyla yüksek derecede işlenmiş ürünlerde ihracat yükselme eğilimindedir. Türkiye, AB ile olan ticarete her iki mal grubunda da net ihracatçı konumundadır. Geleneksel ihraç malları nedeniyle ham ve işlenmişlerin görece önemi yüksektir.

Türkiye'nin ihracatı, ithalatına oranla daha tek düze bir yapı göstermektedir. İhracatın yaklaşık yüzde 60'ı sebze ve meyve ürünleri ve mamullerinden oluşmaktadır. Tütün ve yüksek derecede işlenmiş mamuller yüzde 20'sini oluşturmaktadır. Tarım sanayinde girdi olarak kullanılacak olan malların ihracatı yok denebilecek kadar azdır. İthalatta ürün ve ürün grupları olarak çeşitlilik hakimdir. Ara mallarının ithalat içindeki payı yüksektir. Tahıl, yağlı tohum, deri ve pamuk ithalatı toplam tarım ithalatının yarıdan fazlasını oluşturmaktadır. İthalatta tütün ve tütün mamullerinin payı dalgalanmakla beraber azalma eğilimi göstermektedir.

Önemli ürün gruplarında AB'nin ülkemize yaptığı ihracatın payı, toplam ihracat payı gibi değişiklik göstermemektedir. Sebze, meyve ve sert kabuklu mamulleri yüzde 70'e yaklaşan payla ilk sırayı almaktadır. Sebze ve meyve ihracatında AB'nin payı yüzde 60'a yakındır. Sebzenin payı zaman içinde artarak yüzde 40'a ulaşmıştır; meyvelerin payı ise yüzde 60'lar civarındadır. Şeker, tahıl ve un mamullerinin payı artış eğilimindedir.

Türkiye AB ve AB dışı ile olan tarımsal ürün ticaretinde net ihracatçı konumunu muhafaza etmeye devam etmektedir. Dış ticaretin ihracat tarafında geleneksel ürünlerden meyve ve sebzenin miktarı değişiklik göstermemektedir. Yüksek derecede işlenmiş ürün ihracatı artmaktadır. İthalatta ise ara malların payı yüksektir. 1999-2004 döneminde tarım malları ihracatı yüzde 50'ye yakın artış göstermiştir. Aynı dönemde, toplam ihracat, iki misline yakın arttığından dolayısıyla tarımın toplam ihracat içindeki payı düşmüştür. İthalat tarafında ise tarım ve toplam ithalat benzer oranlarda yükselmiş ve tarımın toplam içindeki payı aynı kalmıştır.

1999'dan 2004'e kadar Türkiye'nin tarımsal ihracatında AB'nin payı yüzde 45 olarak gerçekleşmiştir. AB, Türkiye'nin en önemli ticaret ortağı olmasına rağmen, Türkiye tarımsal ihracatının yüzde 55'ini AB dışı ülkelerle yapmaktadır. Türkiye'nin ihracatında AB-dışı pazar, AB kadar önemlidir.

İhraç edilen ürünlerde ithalatta görülmektedir. Bunun sebeplerinden birisi, bu ürünlerin tüketimi esasında yurtiçi üretimle karşılanırsa da, kalite sorunu nedeniyle ithalata başvurulabilmektedir. Mısır, pirinç ve yağlı tohumlu bitkilerde, yurtiçi talep fazlalığı yurt dışından karşılanmaktadır.

2.1.4. Yurt İçi Tüketim

Buğday ülke mutfağının vazgeçilmezi olmaya yakın gelecekte de devam edecektir. Son yıllarda 14 milyon ton civarlarında gıda amaçlı buğday kullanılmaktadır. Buğday ürünlerinin hanelerin gıda bütçesi içinde görelî payı yüksektir (**Tablo 16**). Bunlara ilave olarak her yıl 1.1 ile 1.3 milyon ton arasında değişen miktar buğday hayvan yemi olarak kullanılmaktadır. Türkiye’de buğday, gelir arttığında kişi başına tüketimi azalan bir maldır (gelir talep esneklik katsayısı -0.22) ve fiyat-talep esnekliği ise -0.11 gibi oldukça düşüktür.

Tablo 16 . Türkiye’de gıda harcamaları içinde buğday ürünlerinin önemi (kg)

	1994	2002	1994	2002
Hane sayısı (Bin)	13342	16447	Gıda harcaması içinde	
Gıda ve içecek harcaması payı (%)	32.8	26.7	buğday ürünleri payı (%)	
Kişi başına aylık ekmek*	5.30	4.96	10.01	10.06
Kişi başına aylık buğday unu*	4.89	3.78	4.91	4.93
Kişi başına aylık makarna*	0.32	0.48	0.95	0.92
Kişi başına aylık pirinç*	0.63	0.61	2.33	1.88

Kaynak: (TÜİK, 2004c). 2002 Bütçe Anketi Sonuçları. *Kişi başına aylık evde tüketim.

Arpa yem sanayi ve büyükbaş hayvan yetiştiren (süt ve et besiciliği) işletmeler tarafından talep edilmektedir. Bir çok işletme, kendi üretimini hayvan yemi olarak kullanmaktadır. Mısır talebinde en büyük payı hayvan yemi, doğrudan gıda (un ve ekmek) ve nişasta sanayi kullanımları alır. Türkiye’de yıllık 885 bin ton mısır işleme kapasitesine sahip mısır nişastası üreten beş adet firma vardır. Türkiye mısır talebini üretimle karşılayamamaktadır. Dolayısıyla 2005 yılına kadar mısır ithalatı önemli ölçülerde artmıştır.

Türkiye’de kuru baklagiller yemek kültürü (yöresel özel yemekler) ve alışkanlıklardan dolayı farklı sosyo ekonomik statüdeki ve farklı gelir gruplarında yer alan insanların severek tükettiği temel gıdalar arasındadır. Fakat gelir düzeyi yükseldikçe ve kırdan kente göçle birlikte kişi başına tüketim azalmaktadır. Örneğin hanelerde kişi başına ortalama yıllık kuru fasulye tüketimi 1994 yılında 2.53 kg iken 2002 yılında 1.98 kg düzeyine gerilemiştir. Türkiye’de son yıllarda (2001/2002 pazarlama döneminde) yaklaşık bir milyon ton kuru baklagiller tüketilmiştir. Bu miktar genel ortalama olarak 14 kg civarında kişi başına tüketime eşdeğerdir.

2003 yılı verilerine göre ham yağ eşdeğeri olarak yıllık kişi başına bitkisel yağ tüketimi (zeytin yağı hariç) 17.2 kg olmuştur. Aynı yıl ham yağ eşdeğeri olarak bitkisel yağ tüketimi (zeytin yağı hariç) AB-15’de 30.3, ABD’de 29.3, Kanada’da 27 ve Brezilya’da sadece soya yağı tüketimi 18.1 kg olmuştur. Ulusal piyasada rafine bitkisel yağ satışlarında ayçiçeği yağı

%75 pay ile lider durumdadır. Bitkisel yağ sanayinden alınan son verilere göre (2002/2003 pazarlama döneminde) iç piyasada 735 bin ton rafine sıvı yağ ve 480 bin ton margarin tüketilmiştir. Türkiye ham yağ açığı sorunu yaşamakta olup, açık ithalat ile karşılamaktadır.

Toplam zeytinyağı üretiminin %60-70'lik bölümünün satışa sunulduğu ve geriye kalan miktarında öz tüketim ve diğer şekillerde (hediye gibi) kullanıldığı ortaya çıkmaktadır. İç piyasada satışa sunulan zeytin yağı miktarı (ulusal tüketim) ülke nüfusuna göre çok düşüktür. Ulusal düzeyde gelir artışı, beslenmede sağlık kaygısı, ikame ürünlerin görece fiyatlarında değişim ve ihracat miktarı iç pazarda tüketim düzeyini, üretici fiyatlarını ve arz artışını belirleyen temel değişkenlerdir. Zeytinyağı fiyat-talep ve gelir-talep esnekliklerini sırasıyla -0.87 ve *-0.68 tahmin edilmiştir.

Türkiye son yıllarda bir milyon ton ile 900 bin ton arasında değişim gösteren miktarda lif eşdeğeri pamuk üretmesine rağmen, ulusal üretim artan pamuk talebini karşılamada yetersiz kaldığı için pamuk ithal etmektedir. Son beş yıllık ortalama ithalat miktarı 450 bin ton dolaylarında seyretmektedir. Sentetik liflerin fiyatlarındaki düşme ve son yıllarda konfeksiyon sektörünün artan oranda sentetik lif kullanması pamuk talebindeki büyüme hızını düşürmüştür.

2002 yılında Türkiye'de iç piyasaya 111.7 milyar adet sigara satılmıştır. Buna göre aynı yıl kişi başına 70.3 adet sigara tüketilmiştir.

TŞFAŞ'ya göre 2000-2002 döneminde Türkiye'de kişi başına yıllık ortalama şeker tüketimi 27.5 kg olmuştur. ÇAYKUR'a göre ise kişi başına yıllık çay tüketim miktarının 3 kg'a ulaştığı tahmin edilmektedir. Türkiye, kişi başına çay tüketiminde, diğer ülkelere kıyasla, son yıllarda önemli bir konuma ulaşmıştır.

Fındığın yurt içi kullanım miktarı çok düşüktür. Kişi başına ortalama gelirin düşüklüğü ve ikame ürünlere göre fındık fiyatlarının görece yüksekliği yurt içi talebi sınırlamaktadır.

Türkiye'de kişi başına taze sebze, meyve ve türevlerinin tüketimi birçok ülkeye göre yüksektir. Domates üretiminin yaklaşık %20'si salça, kurutma ve diğer şekillerde işleme amaçlı kullanılmaktadır. Tüm bu ürünlerin taze domates eşdeğeri bir milyon tondan fazladır. Bu verilerden hareketle domates üretiminin %13-15'lik bölümünün (domates eşdeğeri olarak) ihracata gittiği sonucuna ulaşılır. Bazı ürünlerde kendine yeterlilik oranları **Tablo 17'de** verilmiştir. Bazı önemli ürünlerin arz ve kullanım tabloları **Ek 2'de** verilmiştir

Tablo 17. Bazı Ürünlerde Kendine Yeterlilik Oranı (%)

Ürün	1980-1982	1990-1992	1999-2000
Buğday	145	114	118
Arpa	106	112	102
Mısır	100	95	71
Pirinç		46	37
Ayçiçeği Tohumu	95	83	62
Soya Fasulyesi		19	8
Şeker pancarı/Şeker	112	100	137
Tütün		130	227
Pamuk		95	68
Meyveler			105
Sebzeler			129
Bitkisel yağlar			53
Baklagiller			117
Nişasta			100
Yağlı tohumlar			84

Kaynak: TÜİK,

2.1.5. Fiyatlar

Ürünler 2000’li yıllara kadar aralıklı da olsa fiyat desteği altında olmuştur. Ekonominin kriz yıllarında fiyat desteği kapsamındaki ürün sayı ve kombinasyonu değişmekle birlikte esas olarak 2000’li yıllara kadar bir çok ürün fiyat desteğinden yararlanmıştır. Fiyatlar serbest fiyat oluşumun dışında kalmış ve genelde de en az enflasyon oranı seviyesinde artışla desteklenmiştir. Dolayısıyla fiyatlar genel seviyesi dünya fiyatlarından yüksek tutulmuştur. Sebze ve meyve fiyatları bu mekanizma dışında kalmıştır.

Son yirmi yıllık fiyat hareketleri incelendiğinde çeltik hariç tahılların fiyatlarında reel olarak kayda değer bir değişme yaşanmamıştır. Kriz yıllarında normal yıllara göre dalgalanma daha etkin gözlemlenmiştir. Çeltik fiyatları reel olarak son yirmi yılda ciddi oranda düşmüştür.

Tütün reel fiyatları 1985- 1990 yıllarında bariz bir yükselme göstermiş, takip eden yıllarda ise hızlı bir düşüşe geçmiştir. Aynı şiddette olmasa da benzer bir reel fiyat düşüşü pamuk, yaş çay ve yağlı tohumlu bitkilerde de yaşanmıştır. Şeker pancarı fiyatında ise reel olarak önemli bir değişiklik olmamıştır.

Fındık, Antep fıstığı ve zeytin yağı fiyatları en çok dalgalanma yaşanan fiyatlar olmuştur. Son yılda fındık ve Antep fıstığı fiyatları reel olarak artmış, kuru incir ve kuru üzüm fiyatları ise azalma eğilimine girmiştir.

Girdi maliyetlerinin yüksek oluşu, fiyat seviyesinin dünya fiyatları üzerinde oluşmasında etkin rol oynamıştır. Tütün, çay, pamuk, fındık ve buğday gibi hem Türk mutfağının vazgeçilmez gıdası, hem dış ticarete, hem de sanayide çok önemli yeri olan ürünlerin maliyetleri ve fiyatları incelendiğinde, genel olarak maliyetlerin fiyatların altında olduğu görülmektedir. Oluşan fiyat-maliyet marjı, bazı olağan dışı yıllar hariç, üreticiye takdir edilen kar olarak belirlenmiş gibi algılanmaktadır. Pozitif kar gözlemlenmeyen yıllarda ise toprağın fiyatının yüksek olduğu kabul edilmektedir.

2.1.6. İstihdam

Tarım sektöründe yaklaşık 7,4 milyon kişi istihdam edilmektedir. Tarım istihdamı 22 milyon seviyelerinde olan toplam istihdamın %35'ni oluşturmaktadır (**Tablo 18**). Ancak tarımdaki istihdam gerilemektedir. Tarım sektöründe ücretli çalışma oranı oldukça düşüktür. Tarım çalışanlarının % 50'si ücretsiz aile işçisi durumundadır. Sektör kırsalda işgücüne katılan kadınların % 90'ını istihdam etmektedir. Tarım kesiminde çalışanların önemli bir bölümü gizli işsiz durumundadır. Kadınların % 80'i ücret almadan tarımda çalışmaktadır. Tarımda çalışanların okur-yazar oranı da düşüktür.

Tarım sektöründe işletmelerin önemli bir bölümü küçük ölçekte dir. Tarımsal yatırım eğiliminin düşük olması yanında son yıllarda yaşanan ekonomik krizler en çok tarım sektöründeki bu mikro ölçekli işletmeleri etkilemiş ve bu durum tarım kesimindeki işsizliğin artmasına neden olmuştur.

Tarımsal istihdam bölgeler arası farklılık göstermektedir. Marmara bölgesi hariç, Batı Akdeniz bölgesinde toplam istihdam içinde tarımın payı ülke ortalamasının altındadır. Tarımsal istihdamın payı en yüksek olan bölgeler ise Kuzey Doğu Anadolu, Doğu Karadeniz ve Batı Karadeniz bölgeleridir.

Kırsal bölgelerdeki işgücünün kalitesi veya daha geniş olarak, beşeri sermayenin düzeyi, tarımdaki verimliliği belirleyecek en önemli unsurlardan biridir. Kırsal beşeri sermayenin, sınıf atlatılmaya başlanması bile epeyce kaynak gerektirmektedir. Türkiye istikrarlı büyüme çizgisini devam ettirse dahi uzunca bir süre tarımdaki işgücü hem mutlak, hem de orantısal hızla azalmayacaktır. Verimliliğin artırılması için, bir yandan toprak verimini, diğer yandan kırdaki beşeri sermayeyi artıracak tedbirleri uygulamaya koymak gerekmektedir. Bu yönde gelişmeler bir yanda tarımda verimliliği artırırken, işgücünün kırsal tarım-dışı ve kentsel istihdam olanaklarını artıracaktır.

Tablo 18. Tarımda İstihdam (2004)

	İstihdam (1000 kişi)
Türkiye	7400
Erkek	4101
Kadın	3299
Kır	6716
Erkek	3696
Kadın	3018

Kaynak: TÜİK,

2.1.7. Mevcut Teşvik Tedbirleri

Ülke genel ekonomi politikasının amaçları; istikrarlı bir büyümenin sağlanması, kişi başına gelirin artırılması, gelir dağılımının iyileştirilmesi, istihdam, kendine yeterlilik, gıda güvenliği, sürdürülebilir kalkınma ve tüketici refahının sağlanması ile sosyal barış ortamının korunmasıdır.

Bu genel ekonomi politikaları çerçevesinde tarım politikalarının amaçları ise üretim ve verimliliği artırmak, üretici geliri dolayısıyla üretici refahını artırmak, tarım ürünleri fiyatlarında ve üretici gelirlerinde istikrarı yakalamak, ucuz gıda temin ederek tüketici refahını artırmak, gıda güvenliği ve güvencesini sağlamak, kırsal kalkınmayı sağlamak, kırsal alanda ekonomik ve sosyal dengeyi yaratmak ve döviz gelirini artırmaktır.

Bugüne kadar uygulanan tarım politikası kapsamında belirtilen amaçlara ulaşmak için bir dizi farklı araçlar kullanılmıştır. Bu araçlar destekleme alımları, girdi sübvansiyonları, doğrudan ödemeler, ihracat teşvikleri ve genel hizmetler olarak gruplandırılabilir. Bu gruplar içerisinde yer alan araçlar taban fiyat desteklemeleri, fark ödemeleri, teşvik primleri, ihracat ve ithalat sınırlamaları ve vergileri, ihracat sübvansiyonları, ihracat ve ithalat tekelleri, erken sökümler teşvik primi, üretim teşvik primi, avans ödemeleri, emanet alım sistemi, toplu konut fonu, ekim alanı sınırlamaları, üretim kısıtlaması tazminatları, doğal afet yardımları, ürün değiştirme ödemeleri, şeker pancarı posası iadesi, yatırımlarda hibe yardımları, kredi sübvansiyonları, gübre sübvansiyonu, tohum destekleme primi, su ve elektrik sübvansiyonları, tarımsal mücadele ilaçları desteği, yem destek primi, hayvan ırkını ıslah primleri, araştırma, eğitim ve yayım hizmetleri, koruma kontrol denetim hizmetleri altyapı ve yapısal hizmetler, pazarlama ve tanıtım hizmetleri, stopaj vergisi, gelir vergisi muafiyeti, tüketici fiyatlarına müdahale ve katma değer vergisidir. Tarım politikaları sonucu ortaya çıkan destek miktarları **Ek 3' de** verilmiştir.

Tarım politikalarının amaçları gözétilirken arz ve talep dengeleri, ürün kalitesi ve standardizasyon, piyasa düzenleri, pazarlama, örgütlenme, uluslar arası ilişkilere gereken önem verilememiştir.

Tarım politikaları ve amaçları kalkınma planlarında ve yıllık programlarda belirtilmiş ve bu çerçevede uygulamaya konmuştur.

I. Plan döneminde tarım ve sanayi sektörlerinin dengeli büyümesi ilkesi esas alınırken, II. Plan döneminde sanayi sektörünün ekonominin sürükleyici sektör olması öngörölmüş ve III. Plan döneminde de aynı öngörü devam etmiştir. Türkiye, IV planın ikinci yılı olan 1980 yılından itibaren liberal ekonomi politikasının benimsendiği bir döneme girmiştir. Bu dönemde hızlı bir endüstriyel kalkınma hedeflenmekle birlikte, kimyasal gübre, ilaç gibi tarıma girdi sağlayan sanayiler ile, bitkisel yağ gibi gıda sanayinin de geliştirilmesine önem verilmiştir. Ekonomik kalkınmanın başarısı, tarımda ve sanayide verimlilik artışına bağlanmıştır. IV ve V planda toprak reformu üzerinde durulmuş, destekleme fiyat politikası, tarımsal planlamanın etkin bir aracı olarak kabul edilmiş ve girdi kullanımı, tarımsal eğitim, örgütlenme ve teknolojik gelişme olanaklarının artırılması gibi fiyat dışı destekleme araçlarının da kullanılması ilkesi yer almıştır. VI. Planda ise tarım reformu uygulamalarının, teknolojik gelişmeyi ve verimliliği amaçlayan bir yapı içinde sürdürölmesi, araştırma ve yayım hizmetlerinin etkinleştirilmesi hedeflenmiştir. Ayrıca tarım satış kooperatiflerinin yeniden yapılanması ve tarımda ürün sigorta sisteminin geliştirilmesi üzerinde durulmuştur ve GAP'a ağırlık verilmiştir. VII. planda ise, karşılaştırılmalı üstünlüğe sahip olduğumuz ürünlere ağırlık vererek üretiminin ve ihracatının artırılması ve üretici gelirlerinde artış ve istikrarın sağlanması temel amaç olarak alınmıştır. VIII. Planda da bitkisel ürünlerin üretim, verim, kalite ve ihracatının artırılması temel amaç olarak kabul edilmiştir.

Tarım politikaları uygulamalarında çoğu zaman amaç-araç belirsizlikleri oluşmuştur. Çok sayıda politika aracı kullanılmış ve etkileri incelenmemiştir. Bitkisel üretim pazar fiyatları ile desteklenir iken aynı zamanda hayvancılık girdisi olan yem fiyatları artırılmıştır. Gıda güvencesi sağlamaya yönelik politikalar neticesinde bazı ürünlerde arz fazlası ve önemli bütçe yükleri ortaya çıkmıştır. Kullanılan bazı politika araçları ise belirlenen amaca ulaşmada yetersiz kalmıştır. Çiftçi Kayıt Sistemi (ÇKS) gibi bazı araçlar amaç olarak algılanmıştır.

Doğrudan Gelir Desteği (DGD) uygulaması 2000 yılında pilot olarak başlamış, 2001 yılından itibaren ülke genelinde yaygınlaştırılmıştır. Doğrudan gelir desteği bünyesinde 2003 yılında mazot desteği yapılmış olup, gübre , sertifikalı tohum ve enerji desteği de ilave

edilmiştir. 2000-2003 yılı ürünleri pamuk, yağlık ayçiçeği, soya fasulyesi, kolza ve zeytinyağı için pirim ödemesi yapılmış, 2004 yılında dane mısır ve 2005 yılında ise buğday pirim listesine ilave edilmiştir. Çayda destekleme primi ödemesi 2004 yılında başlamış, 2005 yılında da devam etmektedir. Üreticilerin üretime yönelik ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla T.C.Ziraat Bankası A.Ş. ve Tarım Kredi Kooperatiflerince düşük faizli ve selektif kredi uygulamaları devam etmektedir. Tarımsal KİT'lerin (ÇAYKUR, TMO, TŞFAŞ, TEKEL) görev zararları, sermaye ve mahsupları da Hazine Müsteşarlığı tarafından karşılanmaktadır.

AB müktesebatına uyum çalışmaları, Gümrük Birliği anlaşması, DTÖ tarım anlaşması, IMF niyet mektupları gibi uluslararası anlaşmalar tarımda yeniden yapılanma gereğini ortaya koymuştur. Bu çerçevede destekleme politikaları şekil değiştirmiş, pazar ve girdi destekleri yerini doğrudan ödemeler ve prim ödemelerine bırakmıştır. Tarımda yeniden yapılanma çalışmalarını yönlendiren Bakanlık DPT ile işbirliği içerisinde tarım politikalarındaki hedef, ilke ve önceliklerini belirleyen tarım stratejisi 2006-2010 belgesini hazırlamıştır. Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi ise DPT tarafından hazırlanmıştır.

Türkiye, AB politikalarına yakınlaşmayı sağlayacak olan Tarım Reformu Uygulama Programını ile girdi desteklerinin kaldırılması, tarımsal KİT'lerin özelleştirilmesi ve üreticilerin gelir kayıplarının telafisi için fiyat bozucu olmayan DGD sisteminin uygulanmasını amaçlamıştır. Bu uygulamalarla Türk tarımı AB Ortak Tarım Politikasına (OTP) yakınlaşmaktadır. Daha sonra Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarafından geliştirilen "Tarım Stratejisi: 2006-2010" belgesi, DGD'yi azaltıp hayvancılık ve pirim desteklerini öne çıkarmış, bunun yanı sıra yeni destekleme araçları ilave edilmiştir.

Tarımda reform amaçlayan Tarım Reformu Uygulama Programı (ARIP) tarım politikalarını araç olarak kullanmış ve zaman içinde tarım politikaları reformuna dönüşmüştür. Tarımda reform, tarımsal yapıda dönüşümü amaçlamalıdır. Bu süreç kısmi olarak ARIP'te barındırılmıştır. Ancak tarımda dönüşüm süreci zamana bırakılmıştır. Gözle görünür değişim ise göç olgusudur. Tarımda çalışan nüfus ve işletme sayıları azalmıştır. Tarımın GSYİH'daki payı mutlak olarak artmasına rağmen oran olarak azalmıştır. ARIP'te de kısa dönemli politikalarla dönüşüm amaçlanmış ancak bu da dönüşüme destek olamamıştır. ARIP, bütçe yükünün azaltılması, üretici kaydı gibi amaçlarını yerine getirmiştir.

2.1.8. Sektörün Rekabet Gücü

Sektörün rekabet edebilirliğini anlamak, birim alana verimlilik karşılaştırması veya birim üretim maliyetinin yanı sıra, çıktı fiyat karşılaştırmaları, kalite ve hijyen standartlarında dikkatle irdelenmesini gerektirir. Ancak rekabet edebilirlik için en çok kullanılan ölçüt karşılaştırmalı üstünlüktür.

Türkiye ihracatının yaklaşık yarısını AB ülkelerine yapmaktadır. Bu çerçevede Türkiye'nin bu pazardaki rekabet üstünlüğüne bakmakta yarar vardır. Tarım ürünleri dış ticaretinde AB ile rekabet edebilirlik analizi, Lafay Endeksi'ne göre, Türkiye'nin sektörel özelleşme düzeyinin düşük olduğunu ve meyve, sebze, ve mamulleri, zeytinyağı gibi ürünlerde görece üstünlüğü olduğunu işaret etmektedir. Buna karşın, tahıl, içecek ve tütünde endeks eksi değerler almakta ve Türkiye'nin uluslararası piyasalarda görece üstünlüğü olmadığını işaret etmektedir.

Türkiye'nin AB ile olan tarımsal ticaretinde endüstri-içi özelleşmenin göstergesi olan Gruber ve Lloyd Endeksi, bir çok üründe yüksek değerlere ulaşmakta ve artış göstermektedir. Analiz sonuçları, Türkiye ve AB arasındaki tarım ürünleri ticaretinde yüksek düzeyde ve artan oranda ürün örtüşmesini işaret etmektedir. Bu durum, özellikle tüketiciye ulaşmadan önce işleme gerektiren ürünler için geçerlidir. Endüstri-içi özelleşme ticaret edilen ürünlerin dikey farklılaşmasından kaynaklanmaktadır ve iki üretim sistemi arasında tamamlayıcılık özelliğinin ağır bastığını göstermektedir.

İşletme genişlikleri ve AB'nin işlenmiş yaprak tütün ithalatında uyguladığı düşük gümrük vergisi sebebiyle Türkiye'nin AB üyeliğinin tütün sektöründe dikkate değer negatif etki yaratacağı söylenebilir. Türkiye'nin AB'ne üyeliğinde pamuk sektörünü bekleyen negatif bir değişken yoktur. AB karşısında ve eşit politika koşullarında Türkiye'nin en rekabetçi olduğu sektörlerden biri pamuktur. AB üyeliğinin Zeytincilik sektöründeki etkisi uygulanmakta olan yardımlardan yararlandırılacak üretim kotasının miktarına (Türkiye'ye verilecek kota miktarına) ve Türkiye'nin uyum döneminde AB kalite kriterlerine uyum sağlama başarısına bağlı olacaktır. Eğer, AB'de olduğu gibi 1 Mayıs 1998 yılından sonra kurulan zeytinlikler yardım kapsamına alınmaz ise, üyeliğin sektörün büyümesine negatif etkisi olacaktır.

Türkiye'de hektara buğday verimi düşük ve buğday üretim maliyetleri, AB müdahale fiyatlarının oldukça üzerindedir. Üretimde dikkate değer miktarda düşme olacağı kaçınılmaz gözükmektedir. Buğdayda olduğu gibi, AB üyeliği arpa üretimi üzerinde de negatif etki

yaratacaktır. Bir önceki bölümde buğday için yapılan sentez genel olarak arpa içinde geçerlidir. AB, mısır ithalatında Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar (GDO) ürünler aleyhine bir tutum izlemektedir. İç piyasada, GDO içeren gıdalarda etiketleme zorunluluğu, GD Mısır tohumlarından üretilen mısırın ithalatını caydırmaktadır. Türkiye'nin AB üyeliğinde mısır üretim dalı ile ilgili olarak karşısına çıkacak en önemli sorun budur. Eğer, AB'nin GDO ürünler konusundaki politikalarında bir değişiklik olmaz ise, AB üyeliği durumunda ABD'den kredili mısır ithalatı azalacağı için mısır üretimi ithalat karşısında daha rekabetçi olacaktır.

Türkiye'nin AB üyeliğinden en olumsuz etkilenecek sektörlerden biri de yağlı tohumlar sektörünün lokomotifi olan ayçiçeği üretimidir. Özellikle ham yağ ve ayçiçeği tohumu ithalat tarife oranlarında yapılacak düşüş, Türkiye'de ayçiçeği üretici fiyatlarında büyük düşmeye yol açacaktır. Muz üretiminde maliyeti azaltan ve kaliteyi artırıcı yönde Araştırma ve Geliştirme çalışmalarına ciddi kaynak tahsis edilmesi ve tüketici tercihini yerli muz lehinde tutmayı sağlayacak promosyon çalışmaları yapılması için destek sağlaması ulusal üretimin rekabet gücünün korunmasında uygulanacak politikalardır. Müzakere sürecinde, muz için telafi edici yardım kotası almak (üyelik öncesi üretim düzeyini hesaba katan) en önemli koruma araçlarından biri olacaktır.

AB üyeliğinden çay da önemli ölçüde etkilenecektir. AB ülkelerinde çay yetiştirilmemektedir. AB ihtiyacının önemli bir kısmını ithal etmektedir. Türkiye yılda yaklaşık 200 bin tonluk üretimi ile ekonomik anlamda çay yetiştiren tek AB ülkesi olacaktır. Bugün %145 gümrük vergi oranı ile korunan çay, üyelik halinde %0 vergi ile karşı karşıya kalacaktır. Bu nedenle, çayın ülkesel ve bölgesel önemi dikkate alınarak, müzakerelerde bir OPD oluşturulmasına yönelik yaklaşımların benimsenmesi ve üyelik sürecine kadarda çeşitli destekleme araçlarından yararlandırılarak, sektörün rekabet edebilir seviyeye ulaşmasının sağlanması ve rekabet gücünün artırılması gereklidir.

2.1.9. Diğer Sektörlerle ve Yan Sanayi ile İlişkiler

Bitkisel üretim sektörü yatay olarak en kuvvetli bağı gıda sanayi ile oluşturmaktadır. Gıda sanayi sektöründe yoğunlaşma düzeyi çok düşüktür. Çok farklı sektörlerin (un, makarna, bisküvi sanayi, ekmekçilik ve pastacılık) ve hanelerin doğrudan tüketim amaçlı buğday talep etmesinden dolayı buğdayın talep tarafında çok sayıda alıcı vardır. Piyasa fiyatını etkilemeyecek sayıda alıcı ve satıcı olması, son yıllarda piyasaya hükümet müdahalesinin

minimumuna inmesi, alıcı ve satıcıları karşılaştıran yeter sayıda mal borsalarının bulunması ve dış ticarete kısıtlayıcı önlemlerin azaltılmış olması gibi faktörler dikkate alındığında, Türkiye’de buğday piyasasının tam rekabet piyasalarına yakın piyasa özelliklerine sahip olduğu söylenebilir.

Bitkisel yağ sanayide pazarda tüketici güvenini kazanmış çok güçlü yerli firmalar ve markalar vardır. En büyük ilk dört veya sekiz firmanın yoğunlaşma oranı, reklam yoğunluğu ve ürün farklılaştırma düzeyi dikkate alındığında rafine yağ ve margarin piyasasının tekeli rekabet piyasası özelliklerini sergilediği söylenebilir. Piyasada perakendeci markası da yaygın olarak kullanılmaktadır. Ülkemizde yağ sanayinin toplam tohum işleme kapasitesi 4,5 milyon ton/yıl, ham yağ işleme kapasitesi 3 milyon ton/yıl, toplam margarin üretim kapasitesi ise 950.000 ton/yıl olup, kapasite kullanım oranları %50 civarındadır. Yerli üretimin %100 artırılması durumunda bile yağ sanayinin bu miktarları işleyebilmesi mümkün olacaktır. İthalatın tohum olarak yapılması, atıl kapasitenin kullanılmasını sağlayacağından işlenmiş ham yağ yerine, ayçiçeği tohum ithalatına öncelik verilmesi ülkemize büyük bir kazanç sağlayacaktır. Ayrıca ihraç amaçlı ithalatın teşvik edilmesi bu kurulu kapasitenin değerlendirilmesi açısından da önem arz etmektedir.

Türkiye sigara piyasasında 2002 yılında TEKEL, PHILIP MORRIS ve J.T.I firmalarının Pazar payları %61, %27 ve %12 olarak hesaplanmıştır. BAT firması 2002 yılı ekim ayında deneme üretimine başlamıştır. Türkiye 2002 ve 2003 yıllarında 15,330 ve 12,549 ton sigara ihracatı yapmıştır. Türkiye’de sigara piyasasında en büyük paya sahip olan devlet şirketi TEKEL hükümetin özelleştirme programına dahildir ve 2006 yılı içerisinde özelleştirilmesi beklenmektedir.

TSFAŞ hükümetin özelleştirme programına dahil olduğundan dolayı son yıllarda yeni yatırım yapmamıştır. Bu şirketin 2006 yılı içinde özelleştirilmesi beklenmektedir. Buna karşın PANKOBİRLİK biri Konya ve Diğeri Kayseri illerinde olmak üzere iki yeni entegre şeker fabrikasını işletmeye açmıştır.

Tarım satış kooperatifleri piyasada önemli role sahiptir. Nitekim 1998-2002 döneminde yıllık ortalama olarak üretici kooperatifi (Tariş) zeytinyağı iç piyasa satışlarında %17 ve ihracat satışlarında %21 paya sahip olmuştur. Diğer bir üretici kooperatifi olan Marmarabirlik, 1990-2003 döneminde yıllık ortalama üreticiden sofralık zeytin alımlarında %9 paya sahip olmuştur. Kooperatifin ulusal düzeyde sofralık zeytin pazarındaki payı düşük olmasına karşın bölgesel bazda çok daha yüksektir. Zeytinyağı piyasasında çok sayıda

firmaların aktif olması, son yıllarda perakendeci markasının ortaya çıkması, yoğunlaşma oranlarının düşüklüğü, reklam yoğunluğu ve ürün farklılaştırma düzeyi, bu piyasasının tekeli rekabet piyasası özelliklerine yakın olduğunu göstermektedir.

Çekirdeksiz kuru üzüm piyasasında büyük role sahip olan üretici kooperatifinden (Tariş) alınan verilere göre 2001/2002 pazarlama sezonunda bölgede yaklaşık 747 bin ton yaş ve 250 bin ton çekirdeksiz kuru üzüm üretilmiştir. Kuru incir piyasasında üretici kooperatifi (Tariş) önemli bir kurumdur. Bu kooperatifin üretici kuru incir satışlarındaki payı son on yıllık dönemde ortalama %10'un seviyelerindedir.

Çay yaprağı alımı ve işleminde 250'ye yakın fabrika görev almaktadır. Toplam çay yaprağının yaklaşık yarısı özel sektör tarafından alınıp işlenmektedir. Bölgede toplam 74 adet kooperatif bulunmaktadır.

Gelişen ve dinamik bir sebze ve meyve sanayi ve işleme kapasitesi mevcuttur. Üretim çok az bir kısmı (% 2 civarlarında) konsantre meyve suyuna işlenmektedir. Pastörize ve taze sıkma meyve suyu sanayi gelişmemiştir. Ülke turizmi ve tüketici sağlık kaygısı gibi faktörler dikkate alındığında bu alanda yapılacak yatırımın karlı olacağı söylenebilir.

2.1.10. Mevcut Durumun Değerlendirilmesi

Tarım işletmelerinin küçüklüğü ve işletme başına nüfus göz önünde bulundurulduğunda Türkiye'de tarımın geçimlik işletme düzeyinde kaldığı gözlenmektedir. Tarım 2000'li yıllara geldiğimizde dahi bu yapısını korumuş yeterince ticarileşmemiştir, tarım nüfusunun büyük bölümünün, geleneksel üretim koşullarında yaşadığı söylenebilir.

İşletme sayılarında az da olsa bir azalma olmasına rağmen ortalama işlenen alanlarda ve parsel sayılarında önemli değişiklikler olmamıştır. Bu değişim zamana bırakılmıştır ve çok yavaş seyretmektedir. Sektörün küçük ölçekli olmasından kaynaklanan sorunları vardır. Sermaye birikimi sağlanamamakta dolayısıyla yatırım yapılamamaktadır. Yeni yatırımlar olmaksızın da gelişme beklenemez.

Türkiye'de işlenen alanların artışı mümkün gözükmemektedir. İşlenen alanlar ancak bazı ürünlerin aleyhine, bazılarının da lehine olmak kaydı ile değişebilir. Son yirmi yıl incelendiğinde, belirli bazı ürünler hariç, verimlilikte de artış gözlenmemektedir. Verimde bazı ekstrem yıllar hariç istikrar yakalanmıştır. Ancak, verim seviyesi halen düşüktür. Tarımsal üretimde verimlilik gelişmiş ülkelere kıyasla çok geride kalmıştır. Düşük verimlilik, tarımsal altyapının yetersizliği, bilgi ve teknoloji üretilmesinin ve kullanımının eksikliği, işletmelerin ölçek küçüklüğü, etkinsiz örgütlenme, pazarlama problemleri gibi bir çok

faktörden kaynaklanmaktadır. Mevcut üretim faktörlerinin etkin kullanılamaması da bu süreçte etkili olmuştur. Dünyada son 30 yılda oluşan bilimsel ve teknolojik gelişmeler, özellikle verimlilikte önemli artışlara neden olmuştur. Bu da tarımımız ile gelişmiş ülke tarımları arasında giderek büyüyen ve klasik metotlarla kapatılması güç bir uçurum oluşturmuştur. Hala verim potansiyeline sahip ürünler vardır. Bunların ortaya çıkarılması gerekmektedir. Verimde düşük seviyede gerçekleşen istikrar da üretimde sıçramaları engellemektedir. Üretim artışı teknolojik gelişmeler sonucu ortaya çıkabilecektir. Daha yaygın üretim girdisi ile yeni üretim teknolojilerinin kullanımı kaçınılmazdır. Müdahalenin sınırlı olduğu ya da hiç olmadığı alt sektörlerde mevcut ekiliş alanları ve üretim seviyeleri piyasa aktörleri ve koşulları çerçevesinde dış etkilere de etkilenecek mevcut seviyesine ulaşmıştır. Toplam bitkisel üretim 90 ile 100 milyon ton seviyelerinde gerçekleşmektedir. Artık olağan dışı faktörler haricinde bu seviyelerin değişmesi beklenmemelidir. Politikalarla üretimde sıçrama yakalanabilmektedir. Ancak sürdürülememektedir. Rekabet alanları ve fırsatlar aranmalıdır. Özel alanlara dönük yatırımlar geliştirilmelidir.

Türkiye bir çok üründe dünyada birinci, ilk beş ve ilk on sıraya girmektedir. Tarım dış ticaretinde de bu özelliğinden dolayı bazı ürünlerde ilk sıralarda yer almaktadır. Yağlı tohumlu bitkilerin dışında talebi karşılamada bir arz sorunu yaşamamaktadır. Diğer yandan Türkiye önemli miktarlarda tarım ürünü de ithal eder duruma gelmiştir. Hala dış ticaret fazlası olmasına rağmen, ülkemizde kişi başına gelirin artması, tüketici tercihlerinin değişme seyri ve uluslararası anlaşmalara bağlı olarak yakın gelecekte dış ticarete açık vermeye başlayabilir. Ekonomik krizler dışında fiyatlar da bir istiklara kavuşmuştur ve bazı ürünler hariç son yirmi yılda reel olarak önemli değişiklikler olmamıştır.

Tarımda istihdam da azalmaktadır. Yapısal dönüşüm noktası olarak adlandırılan bu gelişmeye, Türkiye, özellikle genel ekonomik gelişmenin istikrarlı olmaması nedeniyle, hayli gecikmeli olarak varmıştır. Ülkede toplam istihdam artarken tarımda istihdamın azalması arzu edilen bir gelişmedir. Ancak göç olgusu hem kentlerde hem de tarımda sorunlar yaratmaktadır. Tarımdaki sorun üretici yaşlanması şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bir diğer önemli sorun ise tarımda eğitim seviyesinin düşük olmasıdır. Modern teknolojilerin uygulanmasında üreticilerle iletişimde, özellikle sorunlar vardır. Araştırma-yayım-üretici koordinasyonu daha etkin bir hale getirilmeli, eğitim faaliyetlerine gereken önem verilerek, araştırma sonuçlarının uygulamaya aktarılması sağlanmalıdır. Bununla birlikte bir diğer sorun

da tarımda sermaye birikiminin yetersiz olması neticesinde modern teknolojilerin yeterince kullanılmamasıdır. Ziraat Bankası ve Tarım kredi kooperatifleri tarafından kullanılan düşük faizli kredi desteği özel bankaları da kapsayacak şekilde genişletilmeli, üreticinin modern teknolojiye daha kolay ulaşmasının önü açılmalıdır.

Mevcut destek ve teşviklerin, ekonomiye bindirdiği yük taşınamayınca, bu yükü hafifletmek ve hatta ortadan kaldırmak için ARIP uygulamaya konmuştur. Aslında amaç tarımda dönüşüm olmakla birlikte zaman içinde politikalarda dönüşüm şeklini almıştır. Bütçe yükünü azaltarak işlevini yapmıştır. Ancak dönüşümü gerçekleştirilememiştir.

Türkiye’de çok dinamik ve gelişen bir tarımsal sanayi sektörü vardır. Tarım, sanayi dayalı olarak gelişmeye devam etmektedir ve bu tarımın önünde önemli bir fırsat olarak durmaktadır. Ancak tüketicinin bilinçli olması ve dış ticarete kalite ve hijyenin ön plana çıkması sektörde daha çok mesafenin alınmasını gerektirmektedir.

Sektörün bazı alt sektörler itibariyle rekabet gücünün yüksek olduğu görülmektedir. Bunun devamı için hem kalite, hem de yüksek işlenmiş ürün ihracatı şarttır.

Tarımsal üretimdeki gelişme hedefleri planlı dönemlerde % 3.6 ile % 5.3 aralığında değişmiştir. Gerçekleşme oranları hedeflerin altında kalmıştır. Gerçekleşmenin hedeflerin çok gerisinde kaldığı plan dönemi 1979-1983 yıllarını kapsayan IV. plan dönemidir. V. plan döneminde ise gerçekleşme hedefe yaklaşmıştır. Hedeflerden uzak kalınmasının bir çok değişik sebepler sayılabilir. Bu sebepler; hedeflerin gerçekçi olmaması, tarım potansiyeli ve onu ortaya çıkarabilecek etkenlerin iyi irdelenmeden belirlenmiş olması, tarımsal girdi kullanımında etkinliğin yakalanamamış olması ve/veya teknolojik yeniliklerin uygulamaya konulamamış olması şeklinde sıralanabilir. Belki de beş yıllık süre için hedef belirlemek yerine daha uzun erimli ve temeli olan somut hedefler belirlemek daha doğru bir yaklaşım olabilir. Hedeflere ulaşmak için ise olağan dışılıklar hariç hiçbir yönetimin hedeflerden sapmaması ve kaynak tahsisini buna göre yapması gerekmektedir.

Son 20 yılını yüksek enflasyon ve yüksek faiz kısırcasında geçiren Türk ekonomisinde kamusal yatırımlara yeterli kaynak ayrılamamıştır. Tarım sektörü sabit sermaye yatırımlarının payı ise, sadece %4’tür. Kamu yatırımları ile birlikte bu pay % 7.7’ye çıkmaktadır (DPT, 2000).

Tarım sektörü, teşvikli yatırım açısından da çok düşük pay alabilmiştir. Son dört yıllık ortalamaya göre, toplam teşvik belgeleri içinde tarım sektörü %2.1’lik bir paya sahiptir. Ancak, son yıllarda enflasyonun kontrol altına alınmasıyla birlikte, tarımda sermayenin

güçlenmesine ve gelişen teknolojiye ayak uydurmasına önemli bir zemin oluşturmaya başlamıştır. Özel sektör yatırımları, özellikle sera, tohumculuk ve organik üretimde ağırlık kazanmıştır.

2.2. Sektörün AB ve Diğer Ülkelerdeki Durumu

İleri ülkeler dikkatlerini tarımda gıda güvencesine odaklamışlar, bunun için tarımsal yapılarını düzenlemişler, yüksek verimliliği yakalamışlar, maliyetlerini düşürmüşler ve dünya nüfusunu doyurmak zorunda olduğu gerçeğinden hareketle, tarım dışı ticaretinin GSYİH'larına katkılarını artırmışlardır. Sanayilerinde yaşanan düzenli ve hızlı gelişme kırsal kesim nüfusunun kademeli olarak azalmasına ve dolayısıyla tarımda çalışanların oranının düşmesine sebep olmuştur. Bunun neticesinde hukuksal destekle birlikte, tarım işletmeleri parçalanmaktan kurtulmuş ve daha da büyümüştür. Son 30-40 yılda ise genetik biliminde meydana gelen gelişmeler bitki ıslahında yaygın olarak kullanılmış ve verimliliğin ve dayanıklılığın daha da artmasına neden olmuştur. Bunun öncesinde tarımda modernizasyon ve yüksek girdi kullanımı düzeyi sayesinde yüksek seviyelere ulaşmış verimlilik üretimde patlamalara sebep olmuştur. Gıda güvencesini sağlamış ileri ülkeler, gıda güvenliğini sağlamaya yönelik uygulamaları devreye sokmuştur.

Uluslararası ticarete konu olan tarımsal ürünlerin güvenli, üretimden tüketime her aşamada çevre dostu olması nedeniyle, politikalar mahalli düzeyden ziyade uluslararası standartlara göre şekillenecektir. Bu açıdan bakıldığında, Türk tarım ürünlerinin dış ticareti açısından Dünya Ticaret Örgütü'nün (DTÖ) Tarım Anlaşması ve AB ile tesis edilmiş olan Gümrük Birliği olguları önem taşımaktadır.

DTÖ Tarım Anlaşması tüm tarım ürünleri açısından hükümler taşırken aynı zamanda üyesi olan bütün ülke ve ülke grupları açısından da bağlayıcıdır. Öte yandan Türkiye'nin AB ile ortaklık ilişkisi çerçevesinde Gümrük Birliği ve bazı tarım ürünlerinde sağladıkları pazar kolaylıkları çerçevesinde birbirlerine karşı bir takım yükümlükleri bulunurken öte yandan her iki tarafın da DTÖ çerçevesinde tüm diğer üyeler nezdinde yükümlülükleri bulunmaktadır.

Temmuz 2004'te Cenevre'de gerçekleştirilen DTÖ İleri Tarım Görüşmeleri kapsamında bir çerçeve anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmanın Türkiye'yi yakından ilgilendiren kararları bulunmaktadır. Buna göre, tarımsal ve sanayi ürünlerini gümrüklerle koruyabilme olanağı ortadan kalkacaktır. Anlaşma ile fiyat desteklerinin tümünden kaldırılması öngörülmektedir. Bunun sonucunda son yıllarda tarıma yapılan ortalama 1,2 ila 3 milyar dolar yıllık destek

yapılamayacaktır. Nitekim, Türk tarım sektörüne 1995 yılında 5, 1999 yılında 2,9 ve 2000 yılında 2,5 milyar dolar destek sağlanmış olmasına rağmen, 2000 yılında bu tür destekler kaldırılmış ve Doğrudan Gelir Desteği (DGD) sistemine geçilmiştir. Anlaşma çerçevesinde tarım ürünleri ticaretini serbestleştirme yolunda gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerden gümrükleri ve pazarlarını tarım ürünü ithalatı için sonuna kadar açmaları beklenmekte ve tarım ürünleri ihracatçıların da hiçbir şekilde desteklenmemesi istenmektedir. Buna karşın, ABD Türkiye'ye karşı uyguladığı kotaya devam etmekte ve Türkiye, AB ile Gümrük Birliği'ni imzalamış olmasına rağmen ABD'nin AB'ye uyguladığı tarife Türkiye için uygulanmamaktadır.

2.3. GZFT Analizi

Türk tarımı mevcut ekolojisiyle, zengin biyolojik ve genetik çeşitliliğiyle önemli bir avantaja sahiptir. Tarımsal kaynakların ortaya koyduğu güçlü yapı sonucu olarak bir çok üründe de dünya lideridir. Coğrafi konum itibarıyla ise uluslar arası pazar potansiyeli yüksektir. Gelişen ve dinamik bir tarıma dayalı sanayi ve kuvvetli bir AR-GE yapısının varlığı da bitkisel üretim açısından güçlü yanlar olarak dikkati çekmektedir.

Tarımsal işletmelerin küçük, arazilerin parçalı ve dağınık olması ve bunların oluşumunu engelleyecek hukuki ve idari düzenlemelerin bulunmaması, yani mevcut tarımsal yapı bitkisel üretimin en dikkat çeken zayıf yönünü oluşturmaktadır. Ürün bazında orta-uzun vadeli tarım politikalarının eksikliği, biyolojik girdi üretiminde ve kullanımında yetersizlik, pazarlama ağı ve altyapısının (taşıma, soğuk ve kontrollü depolama vb.) yetersiz olması, çiftçilerin mali gücünün zayıf, eğitim düzeylerinin düşük oluşu da önemli zayıf yönlerdir.

Bitkisel üretimin önünde, onun GSYİH'ya katkısını artıracak önemli fırsatlar da mevcuttur. Organik tarım ve iyi tarım uygulamalarının gelişiyor olması, ülkemizde ve dünyada tüketicilerin gıda güvenliği konusunda bilincinin ve kalite beklentisinin artması, AB'ye üyelik müzakere sürecinin başlamış olması, iletişimdeki teknoloji ve entegrasyonun gelişmesi (yerel TV'ler, fuarlar, tarım web siteleri, Tarım TV kurulması, ve organik tarım örneğinde olduğu gibi TV programlarının yayımı) AR-GE çalışmalarında özel sektör, kamu ve üniversite iş birliğinin oluşmaya başlaması fırsatlardan önemli olanlardır.

Sektörün güçlü yanlarına ve önündeki fırsatlara rağmen tehditlerden de soyutlanmış değildir. Ürüne ve yöreye has desteklerin verilmemesi, desteğin özendirici olmaması dolayısıyla üretim miktarı ve ürün kalitesinin azalması, girdi maliyetlerinin yüksekliği ve dışa

bağımlılık, üretimden tüketime kadar geçen aşamada tam anlamıyla standartlara ulaşamamış olması, iklim değişiklikleri, su kaynaklarının azalması ve kuraklık, sanayinin gelişmesine bağlı olarak ekolojik dengenin bozulması, tarımsal biyoteknoloji uygulamalarındaki yetersizlikler ve biyogüvenlik sistemlerinin kurulmamış olması, tarımsal kredilerde amaç dışı kullanım nedeniyle geri dönüşün olmayışı ve yatırımlardaki farklılık ve DTÖ ve Gümrük Birliğinin yaptırımları bitkisel üretim için tehdit oluşturmaktadır. GZFT analiz sonuçları **Ek 4'de** verilmiştir. GZFT öncelik listesi ise **Tablo 19'** da verilmiştir.

GZFT analiz sonuçları toplu olarak değerlendirildiğinde şu alanlar öncelikli olarak ortaya çıkmaktadır:

1. AB'ye uyum için stratejilerin geliştirilmesi
2. Orta ve uzun vadeli politikaların geliştirilmesi
3. Arazi ve doğal kaynak kullanım etkinliğinin artırılması
4. Tarım Bilgi Sisteminin geliştirilmesi
5. Pazarlama politika ve stratejilerinin yenilenmesi
6. Stratejik ürünlerle ilgili mevzuat düzenlemelerinin yapılması
7. Destekleme ve teşviklerin çeşitlendirilerek devam ettirilmesi
8. Üretim girdilerinin maliyetlerinin düşürülmesi
9. Yerli Ar-Ge yapısının güçlendirilmesi, yerli teknoloji kullanımının yaygınlaştırılması
10. Tohumculuğun geliştirilmesi
11. Katma değeri yüksek ürünlerin üretiminin teşvik edilmesi
12. Bölgesel üretim desenlerinin belirlenmesi ve uygulanması
13. Yaş sebze ve meyve üretiminin yaygınlaştırılması
14. Organik üretimin artırılması
15. Yeni teknolojilerin kullanımı ile ilgili tedbirler alınması
16. Üreticinin bilinç ve beceri düzeyinin yükseltilmesi

Tablo 19. GZFT Öncelik Analizi

Güçlü Yanlar	
1	Ekolojik (iklim, toprak , su ve diğer kaynakları) çeşitlilik.
2	Zengin biyolojik ve genetik çeşitlilik.
3	Bazı bitkisel ürünlerde dünya liderliği.
4	Türkiye'nin coğrafi konumu nedeniyle sahip olduğu uluslararası pazar potansiyeli.
5	Tarıma dayalı sanayinin ve tarımsal ticaretin ülkenin jeopolitik konumu ile birlikte gelişmiş olması ve diğer sektörlerle dinamik ilişkisinin bulunması.
Zayıf Yanlar	
1	Tarımsal işletmelerin küçük, arazilerin parçalı ve dağınık olması ve bunların oluşumunu engelleyecek hukuki ve idari düzenlemelerin bulunmaması.
2	Ürün bazında orta-uzun vadeli tarım politikalarının eksikliği.
3	Sertifikalı tohum, fide ve fidan üretiminde ve kullanımında yetersizlik
4	Pazarlama ağı ve altyapısının (taşıma, soğuk ve kontrollü depolama vb.) yetersiz olması,
5	Çiftçilerin mali gücünün zayıf, eğitim düzeylerinin düşük oluşu,
Fırsatlar	
1	Organik tarım ve iyi tarım uygulamalarının gelişiyor olması.
2	Ülkemizde ve dünyada tüketicilerin gıda güvenliği konusunda bilincinin ve kalite beklentisinin artması,
3	AB'ye üyelik müzakere sürecinin başlamış olunması
4	İletişimdeki teknoloji ve entegrasyonun gelişmesi (yerel TV'ler, fuarlar, tarım web siteleri, Tarım tv kurulması, ve organik tarım örneğinde olduğu gibi TV programlarının yayımı)
5	AR-GE çalışmalarında özel sektör, kamu ve üniversite iş birliğinin oluşmaya başlaması.
Tehditler	
1	Ürüne ve yöreye has desteklerin verilmemesi, desteğin özendirici olmaması dolayısıyla üretim miktarı ve ürün kalitesinin azalması
2	Girdi maliyetlerinin yüksekliği ve dışa bağımlılık
3	Bitkisel ürünlerde üretimden tüketime kadar geçen aşamada tam anlamıyla standartlara ulaşamamış olması
4	İklim değişiklikleri, su kaynaklarının azalması ve kuraklık Sanayinin gelişmesine bağlı olarak ekolojik dengenin bozulması
5	Tarımsal biyoteknolojinin uygulamalarındaki yetersizlikler ve biyogüvenlik sistemlerinin kurulmamış olması.

3. DOKUZUNCU PLAN DÖNEMİNDE SEKTÖRDE BEKLENEN GELİŞMELER

3.1. Bitkisel Ürünler Üretim ve Talep Projeksiyonları

Bazı önemli ürünler için yapılan talep projeksiyonlarında kullanılan yöntem Ek 5'de verilmiştir. Projeksiyon için geliştirilen kabuller Tablo 20'de, projeksiyonlar ise Tablo 21, 22, 23, 24, 25, 26 ve 27'de verilmiştir.

Tablo 20. Nüfus ve Gelir Artışı (2000-2023)

Yıllar	Yıllık Nüfus Artış Hızı	GSYİH Artış Hızı (Sabit Fiyatlarla GSYİH)
2005	1,3	5,0
2006	1,3	5,0
2007	1,2	5,0
2008	1,2	5,0
2009	1,2	5,0
2010	1,1	5,0
2011	1,1	5,0
2012	1,1	5,0
2013	1,0	5,0

Tablo 21. Buğday (Alan: Bin Hektar, Verim: Kg/Hektar ve Üretim ve Talep: Bin Ton)

Yıllar	Alan	Verim	Üretim	Tohum Talebi	Gıda Talebi	Kişi Başına Tüketim (Kg/Yıl)	Net Ticaret (İhr-İth)*
2003	9100	2088	21000	1638	14300	202,7	-1847
2004	9300	2258	20999	1674	14489	202,7	-1050
2005	9294	2263	21031	1673	14719	203,2	622
2006	9179	2268	20814	1652	14880	202,8	-129
2007	9052	2272	20569	1629	15032	202,3	-1705
2008	8981	2277	20449	1617	15187	201,8	-1258
2009	8922	2281	20353	1606	15349	201,4	-1585
2010	8894	2285	20326	1601	15510	201,0	-1835
2011	8883	2289	20336	1599	15689	200,8	-2091
2012	8842	2293	20278	1592	15850	200,4	-2372
2013	8825	2297	20273	1589	16012	199,9	-2601

*İşlenmiş buğday ürünlerini kapsamaz.

Tablo 22. Arpa Arz-Talep ve Dış Ticareti (Bin Ton)

Yıllar	Ekim Alanı (Bin Hektar)	Verim (Kg/Hektar)	Net Üretim	Yem Talebi	Malt Talebi	Tohum Talebi	Net Ticaret (İhr-İth)
2003	3400	2382	7370	5744	231	730	396
2004	3600	2500	8190	6862	243	740	240
2005	3607	2501	8209	6765	257	754	650
2006	3658	2501	8326	6449	270	730	891
2007	3637	2502	8280	6296	285	726	882
2008	3639	2503	8286	6146	300	728	1063
2009	3656	2503	8327	6266	316	720	930
2010	3646	2504	8307	6249	333	680	961
2011	3637	2504	8289	6313	333	720	1001
2012	3651	2505	8321	6304	333	721	967
2013	3644	2505	8307	6331	333	732	908

Tablo 23. Pamuk Arz-Talep ve Dış Ticareti (Bin Ton)

Yıllar	Ekim Alanı (Bin Hektar)	Verim (Kg/Hektar)	Üretim	Talep	İthalat	İhracat	Stok
2003	630	1430	900	1369	483	35	486
2004	636	1475	928	1420	605	21	564
2005	637	1460	930	1505	643	52	565
2006	629	1471	925	1577	710	53	556
2007	617	1481	913	1613	760	49	553
2008	600	1492	895	1631	788	48	544
2009	586	1501	880	1625	798	45	538
2010	579	1511	874	1610	784	42	530
2011	574	1520	873	1583	757	39	523
2012	570	1530	871	1551	723	36	517
2013	565	1538	869	1514	686	33	512

Tablo 24. Ayçiçeği Arz-Talep ve Dış Ticareti

Yıllar	Ekim Alanı (Bin Hektar)	Verim (Kg/Hektar)	Üretim (Bin Ton)	İthalat (Bin Ton)
2003	545	1468	800	408
2004	550	1636	900	454
2005	498	1458	725	474
2006	518	1463	757	488
2007	540	1468	793	518
2008	546	1473	804	573
2009	551	1478	814	590
2010	550	1482	815	602
2011	546	1487	812	614
2012	556	1491	828	623
2013	557	1496	833	635

Tablo 25. Mısır Arz-Talep ve Dış Ticareti

Yıllar	Ekim Alanı (Bin Hektar)	Verim (Kg/Hektar)	Üretim (Bin Ton)	Yem Talebi (Bin Ton)	İthalat (Bin Ton)
2003	560	5000	2800	2392	-1817
2004	570	5263	3000	2885	-1036
2005	659	5343	3520	2981	-500
2006	646	5376	3470	3051	-1109
2007	641	5487	3519	3139	-1163
2008	643	5611	3606	3261	-1213
2009	645	5746	3707	3444	-1319
2010	646	5828	3764	3610	-1456
2011	645	5896	3804	3806	-1643
2012	644	5955	3834	3998	-1834
2013	643	6016	3867	4209	-2043

Tablo 26 . Tütün Arz-Talep ve Dış Ticareti

Yıllar	Ekim Alanı (Bin Hektar)	Verim (Kg/Hektar)	Üretim (Bin Ton)	İhracat (Bin Ton)	İthalat (Bin Ton)
2003	183,0	613	112,2	113,7	48,9
2004	190,0	824	156,7	120,1	46,3
2005	195,2	865	168,8	109,7	48,0
2006	196,1	822	161,1	114,5	49,8
2007	197,5	840	165,9	114,8	51,6
2008	200,5	863	173,2	113,0	53,9
2009	203,2	868	176,4	114,1	56,4
2010	205,6	875	179,9	113,9	59,0
2011	207,9	882	183,4	113,7	64,1
2012	206,7	881	182,1	113,9	67,4
2013	207,1	892	184,8	113,8	70,5

Tablo 27. Şeker Arz-Talep ve Dış Ticareti

Yıllar	Pancar Ekilen Alan (Bin Hektar)	Üretim (Bin Ton)	Talep Pancar Şekeri*	Toplam Talep**	Pancar Şekeri Payı(%)
2003	315,3	12623		2091	85
2004	315,3	13517		2160	85
2005	316,8	13305	1876	2207	85
2006	323,8	13600	1918	2256	85
2007	331,0	13901	1960	2306	85
2008	338,3	14209	2003	2357	85
2009	345,8	14522	2048	2409	85
2010	353,2	14836	2092	2461	85
2011	361,0	15161	2138	2515	85
2012	368,9	15493	2185	2570	85
2013	376,9	15830	2232	2626	85

**Pancar ve nişasta bazı şeker toplamı.

3.2. Yatırım Tahminleri

Dokuzuncu plan dönemini kapsayacak olan süre içerisinde en önemli muhtemel yatırım alanları şunlar olacaktır:

- Sulama (Kamu için alt yapı, üretici için sulama malzemeleri üretimi)
- Girdi üretimi (gübre, zirai mücadele ilaçları)
- Gelişmiş alet ve makineler (Daha güçlü ve ergonomik traktör, kombine sürüm ve ekim aletleri vb)
- Örtü altı ve sera kurulum ve idamesinde kullanılacak alet ve ekipmanlar
- Kontrollü fide ve fidan üretim tesisleri ve bunların ihtiyaçlarını temin eden alet ve ekipman üretim tesisleri
- Doku kültürü ile üretim için tesisler
- Biyoyakıt (biyodizel ve biyobenzin) tesisleri
- Modern biyoteknoloji yatırımları
- Ar-Ge faaliyetleri (çeşit geliştirme, ürün geliştirme, işleme yöntemleri vb)
- Tarım Bilgi Sistemleri
- Tohumculuk ve fidan üretimi
- Tohum işleme tesisleri
- Dondurulmuş taze ürün işleme ve muhafaza tesisleri
- Yerel gıdaları endüstriyel boyutta işleme tesisleri
- Yağlı tohumlu bitkiler ile yem bitkileri üretimi
- Uluslar arası pazarlama
- e-ticaret

3.3. Teknoloji ve AR-GE Faaliyetlerinde, İstihdam Piyasalarında, Girdi Piyasalarında, Çevre Uygulamalarında Muhtemel Gelişmeler ve Sektörün Rekabet Gücüne Etkileri

Ülkemizde, tarımda teknoloji kullanım seviyesi özellikle son on yılda ilerleme kaydetmesine rağmen henüz istenen seviyeye gelememiş, bölgeler arası teknoloji kullanım düzeyleri arasındaki fark giderilememiştir. Teknoloji geliştirme ve teknolojinin yaygınlaştırılması süreci de arzulan şekilde işlememektedir. Türkiye, gerek ekolojik koşullarının uygunluğu ve zengin gen kaynaklarının varlığı, gerekse nüfusunun önemli bir kısmının tarımla uğraşıyor olmasına rağmen, sürdürülebilir tarım tekniklerinin yanında

modern biyoteknoloji gibi yeni teknolojileri geliştirip, uygulayarak tarımsal verimliliğini ve üretimini istenilen düzeye getirememiştir. Türkiye’de teknoloji geliştirmenin istenilen düzeyde olmaması, genelde belirgin bilim-teknoloji politikalarının eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Bunun yanında, temel araştırmaların yetersiz oluşu, tarım eğitimindeki niteliğin düşmesi ve AR-GE faaliyetlerine ayrılan kaynakların düşüklüğü, yetişmiş personel kaybı gibi nedenlerle teknoloji geliştirme ve yaygın kullanımı istenilen düzeyde olmamıştır. Buna rağmen özellikle son 15 yıllık dönemde uygulamalı araştırmada kayda değer gelişmeler sağlanmış ve bazı konularda dünya ile rekabet edilebilir konuma gelinmiştir.

Tarıma elverişli toprakların azalması, kullanılabilir su kaynaklarının çevre kirliliği ile özelliğini yitirmesi, artan dünya ve ülke nüfusu ile birlikte değerlendirildiğinde, sürdürülebilir nitelikte, sağlıklı, güvenli ve yeterli gıda üretimi, gıda güvenliği ve kaliteli bir yaşam ortamı oluşturmak önümüzdeki yıllarda kritik önem arz edecektir. Nüfus artışı, “Gıda Güvencesini” dünyanın yakın gelecekteki en önemli sorunu olarak karşımıza çıkarmıştır. Tarım ve tarıma dayalı sanayiler, başta gıda sanayi olmak üzere, günümüz dünyasının en stratejik sektörleridir.

Önümüzdeki yirmi yılda tarım ve gıda alanında olabilecek gelişmelerin temel eğilimleri; gıda güvenliğinin sağlanması, ileri teknoloji kullanımının yaygınlaşması, ekolojik dengenin korunması, çevresel koşulların iyileştirilmesi, verimlilik düzeyinin yükseltilmesi, rekabet gücünün artırılması, gelir ve kültür düzeyinin iyileşmesine bağlı olarak talebin artması ve çeşitlenmesi, bölgesel ve toplumsal dengesizliğin giderilmesi ve artan ileri teknoloji kullanımı şeklinde özetlemek mümkündür.

Gelecekte sınırlı tarım arazisi varlığı ve yetersiz kaynaklar nedeniyle tarımsal üretimin ve kalitenin artırılabilmesi için, çiftçilerin bugünden daha verimli ve uzmanlaşmış olmaları gerekecektir. Üretimin artırılması, gıda güvencesi ve gıda güvenliğinin temini, ekolojik ve sürdürülebilir bir tarımsal üretimin gerçekleştirilebilmesinde tarımsal bilgi ve teknoloji üretimini sağlayan Ar-Ge ile bilgi ve teknolojinin yaygınlaşma hızının önemli rolü olacaktır.

Tohumluk, bitkisel üretimde ulaşılabilecek verim üst sınırını doğrudan, üretim sürecinde kullanılan diğer tüm girdilerin verimlilik seviyelerini ise dolaylı yoldan etkileyen son derece önemli bir girdidir. Buğday, arpa ve yemlik dane baklagillerde çeşit sorunu azalmıştır. Çayır-Mera ve yem bitkilerinde yeterince çeşit olmadığı gibi sertifikalı tohumluk kullanımında yetersiz seviyededir. GAP Bölgesi başta olmak üzere delinte pamuk tohumu kullanımı seviyesi düşüktür. Hibrit mısır ve ayçiçeğinde özel sektör hakimiyeti olup çeşit ve sertifikalı tohumluk kullanımında fazla bir sorun yoktur. Patates tohumluğu üretiminde kayda değer bir

başarı sağlanamamıştır. Sebze hibrit çeşit ve tohumluk kullanımı yüksektir. Sebze üretiminde olan çeşitlerin çoğunluğu (%80) yabancı kaynaklıdır. Yurtiçi üretimin özendirilmesi gerekmektedir. Bitkisel üretimde en önemli girdilerden birisi olan tohumluk her türlü destek ve emeğe değer bir girdidir.

Gübre tüketim miktarında yurt içi üretim belirleyici olmaktadır. Tüketim, üretim miktarına bağlı olarak değişmektedir. Yurt içi üretimin yüksek olduğu yıllarda fiyatların da yükselme eğiliminde olmaması tüketimi tetiklemektedir. Düşük üretim seviyelerinde de tüketim azalmaktadır. Yıllara bağlı olarak değişmekle birlikte bir ile dört milyon ton arasında gübre ithalatı yapılmaktadır. İthalat toplam tüketimin bazı yıllarda %50'sine kadar ulaşmıştır. Ekonominin istikrar kazandığı yıllarda tüketimde dolayısıyla ithalatta bir artış gözlemlenmektedir. Ekonomideki istikrar gübre tüketimini artırabilecektir.

Ülkemiz tarımı hızlı bir mekanizasyon süreci yaşamıştır. Günümüzde traktör sayısı bir milyonu aşmıştır. Bir traktörün yılda işleyebileceği alanın 800 dekar olduğu düşünüldüğünde, ilave bir makinalaşmanın tarıma ciddi katkı sağlamasının beklenmemesi gerekir. Ancak çok özel alanda teknoloji kullanımı ile etkinliği artırılmış daha az sayıda traktör bu varsayımın dışındadır.

Ar-Ge

Dünyada tarımsal üretimde etkinliğin artırılması ve rekabet edilebilirliğin sağlanması uygun teknolojilerin ucuz temini ve kullanımına bağlıdır. Bu ise ancak teknolojinin yerli olması ile mümkündür. Gelecek yedi yıllık dönemde tarımsal üretimin en kritik noktasını çeşit ve tohumluk oluşturacaktır. Ülkemizde de bu alana önem veren tedbirler alınmalıdır. Ancak, tarımsal üretimin diğer alanlarındaki gelişme eğilimleri ve ülkemiz ihtiyaçları da dikkate alınarak yeni politika ve stratejiler geliştirilmelidir.

Tarımsal Ar-Ge faaliyetlerinin temel eksenini kullanıcı tarafından kabul edilebilir teknolojiler geliştirmedir. Özellikle tarımsal üretimde kullanılan girdilerde yapılacak iyileştirmeler daha süratle kabul görmektedir. Bu anlamda tarımsal Ar-Ge'nin hedef alanlarını canlı üretim materyalinin kendisi ve üretimde kullanılan cansız girdiler olarak iki ana gruba ayırılır. Her bir alan için çalışmaların kendi içinde ve diğerleri ile ilişkisi dikkate alınarak planlanması gerekir.

Canlı üretim materyali, çeşit, tohum ve ürün olarak üç grupta, cansız girdiler, işleme, bakım ve hasat alet ve ekipmanları, besin maddeleri (gübre, hormon vs), hastalık ve zararlılarla mücadele maddeleri olarak üç grupta ele alınır.

Gelecek yedi yıllık dönemde ülkemiz açısından üzerinde durulması gereken konular, kaliteli tohumluk temini ve kullanımının yaygınlaştırılması, çeşit sayı ve kalitesinin artırılması ve standart üretim modellerinin geliştirilmesidir.

Verimli ve pazara dönük bir tarım sektörünün geliştirilebilmesi için kurumsallaşmış ve iyi işleyen bir tohumculuk sistemine ihtiyaç vardır. Bu sistemin başta gelen görevi çiftçilere daha kaliteli tohumluğu daha uygun fiyatlarla ve ihtiyaç hissedildiği zaman ve yerde sunmaktır. Tohumculuk sisteminin en önemli iki unsuru ise araştırma ve tohumluk dağıtım kuruluşlarıdır. Bu kuruluşlar, tarımdaki teknolojik değişim ve verimlilik artışı sürecinde geliştirdiği ve çoğalttığı üstün nitelikli ve kaliteli çeşitlerin tohumluklarını çiftçilere benimsetmek ve üretim sürecine girmelerini sağlamak suretiyle tarımda teknolojik değişimin öncülüğünü yapmaktadır. Benzer şekilde tohumculuk endüstrisi, tarıma girdi sağlayan alt-sektörlerden birisi olarak doğrudan veya dolaylı bir şekilde başta üretim ve kalitede artış, istihdam, katma değer, döviz tasarrufu veya ihracat gelirleri olmak üzere ulusal ekonomiye bir dizi yarar ve katkılar sağlamaktadır.

Tohumculuk sektörünün en önemli ve temel unsuru olan çeşit geliştirme, uzun zaman alan, pahalı yatırımlar gerektiren ve en önemlisi yetişmiş personel gerektiren bir alandır. Bu alanda rekabet gücümüzün artırılması öncelikle yetişmiş personel sayısının artırılmasına bağlıdır. Ülkemiz mevcut kapasitesi ile yaygın üretimi yapılan tarla ürünlerinin birçoğunda ülke içinde rekabet gücümüz olmasına rağmen, uluslararası alanda rekabet gücümüzün yükseltilmesi için yine üstün nitelikli personel ihtiyacı vardır. Sebze, meyve ve bağda ise ülke içi rekabetin yapılabilmesi için bu ihtiyacı karşılayacak personel yetiştirilmesi yanında alt yapı geliştirilmesine de ihtiyaç vardır. Çeşit geliştirme çalışmalarının önümüzdeki yedi yıllık dönemde de ağırlıklı olarak kamu araştırma enstitüleri tarafından yürütülmesine destek vermeye devam edilirken, özel sektörün çeşit geliştirme kapasitesinin artırılması için desteğe ihtiyaç duyabilir.

Kaliteli tohumluk üretim ve kullanımının yaygınlaştırılması için öncelikle, hâlihazırda var olan devlet merkezli temin ve dağıtım sisteminin gözden geçirilerek yeniden yapılandırılmasına ihtiyaç vardır. Bu durum özellikle kendine döllen ürünlerde söz konusudur. 1980 li yılların başında tohumculukla ilgili alınan bir dizi kararlardan bu yana 20 yıl geçmiş olmasına ve özellikle yerli özel sektörün temin ve dağıtım sisteminde büyük başarılar elde etmiş olmasına rağmen, bu başarılar sebzeler ve diğer hibrit ürünler ile sınırlı kalmış ve kamu kendi yapısını yeni sisteme adapte edememiştir. Halen kamusal Araştırma-

Yayım-Tohumluk temin ve dağıtım sistemini eski yapı ile tutmaya çalışmaktadır. Özel sektörün dinamizmi kullanılarak tohumluk temin-dağıtım ve yayım faaliyetleri şimdiye kadar devredilebilir son olarak da Ar-Ge'nin devri sağlanabilirdi. Ancak henüz tohumluk temin-dağıtım ve yayım sistemleri devredilmemişken Ar-Ge yükünün de hemen özel sektöre yüklenmesi uygun değildir. Dokuzuncu Kalkınma Planı döneminde tohumluk temin-dağıtım sisteminin tüm ürünlerde yeni yapısal değişikliklerle piyasa düzenine uyumlaştırılması yapılırken, özel sektöre sağlanacak Ar-Ge desteği ile de bu süreç hızlandırılabilir. Bu noktada, kamu Ar-Ge sisteminin de yeni yapılanmaya göre dizayn edilmesi, Dokuzuncu ve Onuncu Plan dönemlerinde de bazı Araştırma Enstitülerinin özertleştirilmesi veya özelleştirilmesi hedeflenmelidir.

Dokuzuncu Plan döneminde özel sektör tohumculuk kuruluşlarının desteklenmesi için kamu ve üniversite ile işbirliğini özendirerek tedbirler alınmalıdır. Bu kapsamda, özel sektör Ar-Ge alt yapısının geliştirilmesi için desteklenmelidir. Özel sektörün Ar-Ge altyapı ve teknik personel kapasitesini artırması için destekler sağlanmalı, üniversitenin ve kamu araştırma kuruluşlarının geliştirdikleri teknolojinin özel sektör tarafından pazarlanabilmesi için gerekli mevzuat iyileştirmeleri yapılmalıdır. Özellikle çeşitlerin haklarının özel sektöre devri konusunda daha etkin ve pratik yöntemler bulunmalıdır. Bu durum, özellikle çeşitlerin yurt dışı satış haklarının özel sektöre verilmesi söz konusu olduğunda daha pratik hale getirilmelidir. Belirli bir enstitüye ait bir çeşit yada ürün grubuna ait tüm çeşitlerin iç ve dış pazarlama haklarının satışı ile ilgili mevzuat düzenlemeleri bir an önce yapılmalıdır.

Ülkemiz tohumculuğunun yurt dışına açılabilmesi için Kamu ve Özel Sektör işbirliğinin bir sistem içinde planlaması ve yürütülmesi ile hedef ülkelere açılınılabılır ve kalıcı pazarlar oluşturulabilir.

Ürün seviyesinde ise özellikle sanayinin kullandığı ürünlerde birinci derecede önemli husus "standardizasyon"dur. Bunun sağlanması için uygun planlamaların yapılarak, stratejilerin geliştirilmesi ve uygulamaya aktarılması gerekir. Böylece rekabet gücümüzün artması yanında çiftçi gelirlerinde artış ve yeni pazarlar bulunmasında da kolaylık sağlanacaktır.

Cansız girdilerde ise Ar-Ge bakımından büyük oranda dışarıya bağımlı durumdayız. Gerek alet ve ekipmanlar, gerekse gübre, hormon ve zirai ilaçlar yönünden ülkemizde alınmış patent sayısı yok denecek kadar azdır. Bu alanlarda yerli Ar-Ge kapasitesinin oluşturulması ilk adım olmalıdır. Bahsedilen bu alanlarda, üniversiteler kamu araştırmalarına göre daha

avantajlı durumdadır. Cansız girdilerle ilgili Ar-Ge faaliyetlerinin özellikle üniversiteler ve TÜBİTAK bünyesinde yapılmasının sağlanması ve desteklerin de buralara yönlendirilmesi faydalı olacaktır. Bu alanda Üniversite-Özel Sektör işbirliğinin teşviki için gerekli tedbirler de alınmalıdır. Özellikle son yıllarda yaygınlaşma eğilimine giren “Organik gübre ve ilaçların” geliştirilmesi konusunda destekler sağlanması önemlidir.

Tarım alet ve makineleri Ar-Ge bakımından en zayıf olduğumuz alanların başında gelmektedir. Bu alanda, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı bünyesinde var olan kapasitenin Ar-Ge yapacak şekilde düzenlenmesi bir başlangıç olabilir.

Sosyal ve ekonomik araştırmaların eksikliği, özellikle Ar-Ge çalışmalarının dizaynı ve sonuçlarının kabulü ve yaygınlaşmasında büyük bir etkiye sahiptir. Oysa sonuçların nasıl bir tepki ile karşılaşacağını başlangıçtan öngörülmesi gerekir. Ayrıca, uygulamaya aktarılan sonuçların ne kadar etkin olduğunun da bilinmesi gerekir. Bu nedenlerle sosyo-ekonomik Ar-Ge çalışmalarının başlatılması gerekir.

Tarımsal alanda ülkemiz imkan ve kabiliyetleri değerlendirildiğinde tohumculuk, organik üretim, yaş sebze ve meyve üretimi tüm dünya ile rekabet edecek alanlar olarak ortaya çıkmaktadır. Bu alanlarda yetişmiş işgücü, teknik personel, ara eleman ve araştırmacı ihtiyacı oldukça fazladır.

Tarımsal alanda önemli etkiye sahip olacak bir diğer konu da “Transgenik=Genetik Olarak Değiştirilmiş Organizmaların” kullanıma girmiş olmasıdır. Bu ürünlerin geliştirilmeleri ve kullanımlarındaki yüksek maliyet ülkemizin bu ürünleri kullanmasını etkileyecek en önemli faktörlerden ikisidir. Diğer yandan bu ürünlerin henüz dünyada büyük bir tüketici kitlesi tarafından benimsenmemiş olması da üretimini engellemektedir. Özellikle AB'nin bu yöndeki yaklaşımı ülkemiz açısından kritik öneme sahiptir.

Modern biyoteknolojinin ve ürünlerinin tarımsal faaliyetlerde yer alması için bazı önemli tartışma konularının ortadan kalkması gerekmektedir. Özellikle bu ürünlerin riskleri ile ilgili tartışmalar teknik, teknolojik, sosyolojik ve ekonomik alanda devam etmektedir. Ülkemizin bu tartışmalar içinde yapması gereken, ülkemizin yapısal gerçeklerini gözeterek teknolojinin kullanımına hazır hale gelmesi sağlanmalıdır. Bu anlamda konu ile ilgili Ar-Ge faaliyetlerinin yaygınlaştırılması öncelikli olmalıdır. Modern Biyoteknoloji Ar-Ge faaliyetleri iki ana grupta ele alınmalı; biyoteknoloji ile ilgili teknolojilerin “geliştirmesi” çalışmaları Üniversitelerde “uygulaması” ise Kamu Araştırma Enstitülerinde olacak şekilde planlanarak altyapı ve personel yetiştirilmesi sağlanabilir.

Modern Biyoteknoloji, yalnızca Transgenik yada Genetiği Değiştirilmiş Organizma (GDO) olarak algılanmaktadır. Oysa, Modern Biyoteknoloji çok daha geniş bir alana hitap etmektedir. Klasik çeşit geliştirme yöntemleriyle entegre edilerek sürenin kısaltılması ve genetik potansiyelin etkin kullanımında dahil bir çok alanda kullanılabilir. Ülkemiz öncelikleri dikkate alındığında Modern Biyoteknoloji kullanılarak genetik çeşitliliğimizin ekonomik olarak değerlendirilmesi imkanının artırılacağı düşünülmektedir. Bu anlamda, Modern Biyoteknolojinin uygulamaya yansımaları ile öncelikle genetik kaynaklarımızın moleküler tanımlanması ve ekonomik öneme sahip genlerin çıkartılarak kullanıma sunulması olarak ortaya çıkabilir. Böyle bir yaklaşım izlendiğinde bu teknolojinin kullanım maliyeti düşürüldüğü gibi ülke içinde yaygın kullanılacak ve ihracat imkanı doğacaktır.

Ülke içi modern biyoteknoloji altyapı ve yetişmiş personel kapasitesi belirli bir seviyeye gelmiş olmakla birlikte sonuç elde etmede yetersiz kalmaktadır. Bunun temel nedeni ise çalışmaların birbirinden kopuk ve tamamlayıcılıktan uzak olmasından kaynaklanmaktadır. Modern Biyoteknoloji çalışmaları diğer tüm çalışmalardan daha fazla bir “bütünlük” içinde çalışmayı gerektirmektedir. Çünkü alt yapı yatırımının pahalı olması yanında, çalışmaların yürütülmesi de yüksek maliyet gerektirmektedir. Birbirini tekrar edecek her çalışma maliyeti daha da artıracaktır. Çalışmaların kısa sürede sonuç üretebilmesi için, bir bütünlük içinde planlanması, parçaların farklı ekipler tarafından yürütülmesi uygun bir yöntemdir. Bu faaliyetlerin ve bütçelerinin bir bütünlük içinde planlanması ve uygulanması önem arz etmektedir. Bunun sağlanabilmesi için “Ülkesel Modern Biyoteknoloji Çalışma Grubunun” kurulması, önceliklendirme, proje teknik kabul, teknik değerlendirme ve takip işlemlerinin bu grup aracılığıyla yapılması tavsiye edilebilecek en uygun yöntem olarak görülmektedir.

Modern biyoteknolojinin güvenli kullanımının sağlanması için yasal, idari ve teknik alt yapı çalışmaları yürütülmesi gerekmektedir. Bu kapsamda, öncelikle TKB Koordinatörlüğünde hazırlanan “Ulusal Biyogüvenlik Yasa Taslağının” öncelikle yasalaşması önem arz etmektedir.

Dünyadaki son gelişmelere bakıldığında, tarım sektörünün sadece gıda için üretim amaçlamadığı, enerji bitkileri tarımının da giderek yaygınlaşmakta olduğu görülmektedir. Bununla ilgili olarak, biyoyakıt hammaddesi olabilecek bitkilerin, özellikle gıda amacıyla üretilen bitkilerin yetiştirilemeyeceği, marjinal alanların etkin kullanımının sağlanması ile bu alanların da tarımsal üretim için kullanımı sağlanabilecektir.

Ülkemizde yağlı tohumlu bitkilerin üretiminin artırılması temel hedeflerden bir tanesidir. Aynı ürünler biyoyakıt, üretiminde de kullanılmaktadır. Ancak bu ürünlerin üretim artışları oldukça yavaş seyretmektedir. Bu artışlar verim ve alan artışına bağlı kaldığından, yeni türlerin üretime sokulması bu alanda bir avantaj sağlayacak ve üretime ilave alanların sokulmasına imkan verecektir. Bu anlamda kolza bitkisi, ülkemiz kökenli bir bitki olması ve üretiminin kolay olması nedeniyle büyük imkanlar sunmaktadır. Bu bitkinin tanıtımı, üretimi ile ilgili çiftçi eğitimi, yeni çeşitlerin süratle üretime kazandırılması, tohumluk üretimlerinin ülke içinde gerçekleştirilmesi ile ilgili sorunların hızlı bir şekilde çözülmesinde yarar görülmektedir.

Kolza, soya ve ayçiçeği biyodizel üretiminde, şeker pancarı, mısır ve buğday ise biyobenzin üretiminde kullanılan bitkilerdir. Biyobenzin üretiminde kullanılan bitkilerin üretiminde hiçbir sorun bulunmamakla beraber bunların biyobenzine dönüştürülmesini sağlayacak kapasitenin oluşturulması için tesis kurulması ve standartların oluşturulması aşamasında gerekli mevzuat düzenlemelerine ihtiyaç duyulmaktadır. Biyodizel için ise, öncelikle kolza üretiminin süratle yaygınlaştırılması gerekir. Bu amaçla, çeşit sayısının artırılması, demonstrasyonların yaygınlaştırılması, yazlık ve kışlık ekim bölgelerinin belirlenmesi, tohumluk üretiminin yurt içinde yapılabilmesi sağlanmalıdır.

Ülkemiz açısından bir diğer önemli konu ise organik tarımdır. Bu alanda, büyük mesafeler kat edilmiş olmakla birlikte var olan potansiyelin tam olarak kullanılabilmesi için esas itibarıyla organik tarımda kullanılacak girdilerin daha düşük maliyetle ve yurt içi üretimle teminine gidilmelidir. Özellikle organik gübre ve tarımsal ilaç sektörünün geliştirilmesi için Ar-Ge ve üretim tesislerinin kurulması ve işletilmesi planlı bir şekilde yürütülmelidir. Organik üretim bölgelerinin belirlenmesi ve bu bölgelerde yapılacak üretimlerin yönlendirilmesi de önemli hususlardan biridir. Ayrıca, organik üretimde sertifikalandırma maliyetlerinin yüksek olması, üretici karının azalmasına neden olmakta özellikle küçük ve orta ölçekli işletmelerin organik üretime girmesinde caydırıcı olmaktadır. İlave olarak, organik ürünlerin pazarlanması ile ilgili özellikle TKB ve DTM öncülüğünde yeni bir yaklaşım belirlenerek yurt içi tüketimin de artırılması sağlanmalıdır. İhracat alanında ise ihtisaslaşmış pazarlama şirketlerinin oluşturulması önem arz etmektedir.

İstihdam Piyasalarında,

Tohumluk, organik ürünler, yaş sebze ve meyve üretiminde tarla ve serada yoğun emek sarf edecek iş gücü acil ihtiyaçtır. Bu alanda uygulamalı eğitimler ile kapasite

oluşturulmalıdır. Aynı alanlarda yabancı dil bilen teknik personel ve ara eleman (tekniker ve teknisyen) ihtiyacı da oldukça yüksektir. Bu alanda üniversiteler ve ilgili diğer eğitim kurumları devreye girerek, özellikle uygulamalı eğitimi yaygınlaştırmalıdır. Eğitim sürecinde özel sektör ve üretici ile işbirliği yapılarak pratik kazandırılmalıdır. Araştırma alanının da ise daha yüksek vasıflı personele ihtiyaç vardır. Bu ihtiyaç da üniversiteler ve araştırma enstitüleri tarafından karşılanmalıdır. Büyük bir istihdam potansiyeli olan bu alanlarda yeni bir yaklaşım ile nitelikli insan gücü oluşturmak için planlamalar yapılmalıdır. Yeterli sayıda nitelikli işgücü sağlandığında sektörün rekabet gücü artacaktır.

Girdi Piyasalarında,

Ülkemiz, gübre, ilaç, akaryakıt, tarımsal makineler gibi temel tarımsal girdilerde büyük oranda yurt dışına bağımlıdır. Bunun temel nedeni bu alanlarda patent olmaması ve yeterince yerli yatırım bulunmamasından kaynaklanmaktadır. Ana girdiler olan gübre, ilaç, akaryakıt ve elat-ekipman konularında Ar-Ge faaliyetleri artırılmalıdır. Dışardan temin edilen gübre ve ilaç gibi girdilerin petrol fiyatlarına bağlı olarak değişmesi nedeniyle maliyetler değişkenlik arz etmektedir.

Tarımsal girdilerin büyükçe bir kısmının belirli büyük firmaların elinde toplandığı görülmektedir. Yani yeni bir tekel alanı ve tekelleşme modeli bu sektörde oluşmaya başlamıştır. Bu oluşumdan en az etkilenmenin yolu, iç üretimin artırılması ile mümkündür.

Çevre Uygulamalarında Muhtemel Gelişmeler

Dünya genelinde çevreye karşı artan hassasiyetler nedeni ile her türlü faaliyet ilave bir finansman yükü ile karşı karşıyadır. Şu anki genel yaklaşım “sürdürülebilir bir çevre” sloganı ile şekillenmiştir. Artık tarımsal faaliyetlerin de çevreyi bozucu bir faaliyet olduğu öngörüsü yaygınlaşmaya başlamıştır. Bundaki en önemli etken kimyasal kökenli girdilerin yaygın kullanımı ile uygun olmayan arazilerin tarıma açılmasıdır. Bizim için özellikle avantaj olabilecek konu, gübre ve ilaçta organiklerin kullanımına geçilmesi olacaktır. Çevre dostu tarım tekniklerinin kullanılması gerekmektedir. Aksi takdirde olumsuz etkiler kaçınılmaz olabilir.

3.4. Diğer Sektör ve Yan Sanayi ile İlişkilerde Muhtemel Gelişmeler

Ülke ekonomisinde önemli bir yere sahip olan tarıma dayalı sanayinin önemi önümüzdeki yıllarda da artarak devam edecektir. Özellikle gıda ve içecek sektöründe önemli gelişmeler beklenmektedir. Geniş, dinamik bir iç pazar, sektörün gelişmesi için gerekli olan talebi, sürekli canlı tutmaktadır. Tarıma dayalı sanayi ürünleri için güvenli ve geniş bir iç

pazar olmak, yalnızca nüfusun büyük ve genç olmasından değil aynı zamanda görece olarak düşük tüketim düzeyi, bugünkü tüketim yapısı, hızlı kentleşme, kadınların giderek daha fazla iş hayatında yerini alması, turizm gibi faktörlerin etkisiyle, ekonomik büyüme ile birlikte önemli bir tüketim potansiyelini de bünyesinde barındırmasından da kaynaklanmaktadır. Bugün ailelerin toplam harcamaları içinde, gıda içki ve tütün ürünlerine yapılan harcamaların hala önemli bir yeri vardır. TÜİK 2003 hane halkı gelir ve tüketim verilerine göre ülke ortalaması olarak ailelerin toplam harcamalarının, yaklaşık % 32'si gıda, içki ve tütün ürünlerine yapılmaktadır. Buna giyim eşyaları ve tekstil ürünleri için yapılan harcamalar da eklendiğinde, harcamaların % 38'i tarıma dayalı sanayi ürünleri için yapılmaktadır. Bu oran kırsal kesimdeki ailelere ve kalabalık ailelere doğru gidildiğinde önemli ölçüde artmaktadır.

Tarıma dayalı sanayi ürünleri için kararlı ve geniş bir iç pazarın yanında, dış pazar fırsatları da sektörün büyümesi ve gelişmesi için önemli motivasyon nedenidir. Bu bakımdan Türkiye'nin Avrupa, Orta Doğu ve Asya pazarlarına yakınlığı, bu pazarlarda pazar paylarını artırması, sektör için önemli fırsatlardır.

Türkiye'de gıda tüketim yönü son yıllarda daha fazla işlenmiş ve katma değeri yüksek gıda ürünlerine yönelik olarak gelişmektedir. Çok sayıda uluslararası şirket, gıda sektöründe yerli firmalarla ortaklık kurarak faaliyet göstermektedir. Perakendeci sektörde çok uluslu firmalar ve büyük ölçekli modern yerli hiper marketlerin yer almasıyla, gıda zincirinde, perakendeci sektörden başlayarak tarım sektörüne kadar sektörün dikey entegrasyonunda önemli gelişmeler başlamıştır. Bu yöndeki gelişmelerin giderek yaygınlaşması beklenmektedir.

Tüketicilerin gıda güvenirliliğine giderek daha fazla önem vermesi ve AB'ye uyum çabalarının etkisiyle, gıdaların üretimi, tüketimi ve denetlenmesi konusunda yasal düzenlemeler yapılmış, AB'nin genel gıda mevzuatına uyumlu bir yasal düzenleme haziran 2004 tarihinde 5179 sayılı yasayla gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda gıda güvenirliliği sisteminin temel unsurları olan Kritik Kontrol Noktalarında Tehlike Analizleri (Hazard Analysis Critical Control Points, HACCP), İyi Üretim Uygulamaları (Good Manufacturing Practices, GMP), İyi Hijyen Uygulamaları (Good Hygiene Practices) çok daha önemli olacaktır. Bu alanlarında gerekli kurumsal ve yasal altyapı çalışmaları sürdürülmektedir.

Gıda, içki ve tütün sektörüyle, tekstil sektörü gibi tarıma dayalı sektörler, 1990-2000 yılları arasındaki on yıllık dönemde, üretim değeri bazında reel olarak yıllık ortalama % 5.9 oranında büyümüştür. Bu büyüme eğilimi günümüzde de sürmektedir. Türkiye tarıma dayalı

sanayi sektörlerinin kapasite kullanım oranı artan, finansal yapıları güçlenen, giderek daha rekabetçi ve tüketici yönelimli yapısal gelişmeler göstermektedir.

Önümüzdeki süreçte bir diğer önemli faaliyet alanı ise biyoyakıt üretimi olacaktır. 2005 yılı toplam biyoyakıt üretiminin, ki aşağı yukarı tamamını biyodizel oluşturmaktadır, 900.000 ton olduğu tahmin edilmektedir. 2006 yılından başlamak üzere bu kapasite katlanarak artma eğilimindedir. Bu eğilimin yönlendirilmesi ve standartlara uygun kaliteli üretimin sağlanması için yasal ve idari tedbirler alınırken, bir taraftan da eğitim ihtiyacı karşılanmalıdır. Yerli hammadde kullanımı teşvik edilmelidir.

3.5. Sektörde Kamunun Rolü, Özelleştirme Faaliyetleri ve Muhtemel Etkileri

Tarımsal KİT ler üreticinin ürününü değerlendirebileceği, ürününü kolay taşıyabileceği, gelirini yine tarımda ve tarımsal yatırımlarda kullanmasını sağlayabileceği bir yapılanmadı. Tarımda katma değer yaratmada önemli bir rol üslenmişlerdi. KİT ler, dolayısıyla, hem tarımda gelişme hem de tarımın ekonomiye katkısı ve ekonomik gelişmedeki rolü açısından göz ardı edilemeyecek bir işlev görmüşlerdir. Bunların ortadan kaldırılması tarımdaki büyümeyi dolayısıyla ekonomideki büyümeyi, özelleştirmenin ilk yıllarında olumsuz etkilemiştir. Tarımsal Pazar ve teknoloji kullanımından yoksun üreticinin işgücü verimliliği de düşmüş ve üretici ne tarıma ne de ekonomiye potansiyeli seviyesinde katkı sağlayamamıştır.

Gelinen noktada KİT'lerin ekonomiye yük olduğu sık sık tartışılmaya başlanmış ve KİT'ler özelleştirme programına alınmıştır. Türkiye'de tarımsal KİT'ler diğer ülkelerdeki örneklerinden farklı olarak, özelleştirme uygulamalarında yeterince deneyim kazanmadan ve özelleştirme uygulamalarının ilk yıllarında programa alınmıştır. Bu nedenle özelleştirilen tarımsal KİT lerin özelleştirme süreçleri ve sonrası sorunlu olmuştur. İşletmeler çoğunlukla kuruluş amaçları ve işlevleri dikkate alınmadan, ihale yasası nedeniyle teklife bağlı kalınarak özelleştirilmişlerdir. Bu nedenle bir çok işletme asıl faaliyetlerinden çekilmiş ve üretim ve istihdamda önemli oranlarda azalmalar olmuş, verimlilik ve karlılık özellikle orman ürünleri ve et kombinalarında istenilen düzeye çıkarılamamıştır. Mesela, temel girdisi bitkisel üretim olan YEMSAN işletmelerinde üretime son verilmiştir.

Bitkisel üretimi olumsuz etkileyen en önemli KİT Türkiye Ziraî Donatım Kurumunun özelleştirilmesidir. Kurum üreticinin ihtiyacı girdiyi temin etmekteydi. TZDK'nın yerini piyasa güçleri almış ve üretici bir bocalama dönemi geçirmiştir.

Asıl amacından uzak bir işlev gören bazı tarımsal amaçlı kooperatifler de TZOB'nin yerini alamamıştır. Günümüzde piyasa daha istikrarlı bir durum arz etmektedir. Ancak yine de oligopol yapı devam etmekte ve küçük üreticiye rekabet şansı tanınmamaktadır.

Bitkisel üretim sektöründe, ekolojik özellikler nedeniyle tek ürün yetiştiriciliğinin hakim olduğu bölge ve yörelerde kamu alımlarının etkinliği, bu bölgelerde tarıma dayalı istihdama önemli katkı sağlamakta, bu şekilde bölgesel göçün önlenmesi kısmen mümkün olabilmektedir. Doğu Karadeniz bölgesinde 1940'lı yıllardan beri sürdürülen çay yetiştiriciliği buna bir iyi bir örnektir. ÇAYKUR'un da diğer tarımsal KİT'ler gibi, özelleştirme kapsamına alınması gündeme geldiğinde, sosyo-ekonomik yapıya katkıları gözardı edilmemeli diğer tarımsal sanayiye dayalı KİT'lerin özelleştirilmesinde yaşanan sorunların oluşmaması için gerekli tedbirler önceden alınmalıdır. Zira sosyal ve ekonomik yapıyı etkileyen bir faaliyet olarak sürdürülen bu tarz yetiştiricilikler, yapılacak özelleştirmeden olumsuz şekilde etkilenebilecektir. Bu nedenle özelleştirme öncesi bu bölgelerde çiftçinin ekonomik ve sosyal durumunu iyileştirici yan tedbirlerin (başka iş ve istihdam alanlarının yaratılması gibi) alınması gereklidir.

Ekonomik, sosyal ve iletişim teknolojisi alanlarında yaşanan gelişmelere bağlı olarak, tarımsal yayım giderek daha da önem kazanacaktır. Kamu; yayımı özelleştirmeye başlamalı ve sistemin kuruluşu aşamasında özel sektör yayım kuruluşlarına destek sağlamalı, kurum ve kuruluşların uyacakları kuralları belirleyen, sundukları yayım hizmetlerini izleyen, değerlendiren, destekleyen, denetleyen bir konumda olmalıdır. Öncelikle yayımın özelleşmesini sağlayacak hukuki alt yapı düzenlemeleri yapılmalıdır.

Kamunun bir diğer önemli fonksiyonu da tarımsal üretimin ekonomik bir faaliyet olarak yapılmasını sağlayacak tedbirleri almak olmalıdır. Bu kapsamda, arazi kullanım etkinliğinin artırılmasını teşvik etmeli, tarımsal üretim sistemimizin en önemli eksiği olan sermaye oluşumunu teşvik edecek yöntemler geliştirmeli ve uygulamalıdır. Ayrıca, pazarlama konusunda özel sektör ile işbirliği halinde, yeni pazarlar oluşturmalı, Türk ürünlerinin tanıtımlarını yapmalı ve marka oluşturma sürecini hızlandırmalıdır.

Bitkisel üretimin desteklenmesine devam edilmeli ve özellikle yerli teknoloji geliştirilmesi ve kullanımının yaygınlaştırılmasını temel politika olarak benimsemeli ve gerekli tedbirleri almalıdır.

4. AB'YE KATILIM SÜRECİNİN SEKTÖRE ETKİLERİ

Türkiye'nin AB'ye üyeliğinin tarım sektöründe bitkisel üretim üzerindeki etkilerini analiz ederken birkaç faktörü birlikte göz önünde bulundurmak gerekir. Bunlar; 1) kısmi verimlilik (birim alana üretim miktarı veya işgücü başına katma değer), 2) faktör fiyatları (kıtlığı veya bolluğu), 3) ürün kalitesi (örneğin buğday protein oranı, pancar şeker oranı vb), 4) ürün sağlık ve hijyen güvenliği, 5) çevre boyutu ve 6) pazarlama etkinliği (arızın toplulaştırılması, taşıma, depolama ve işleme vb) gibi faktörlerdir.

Türkiye, AB'ye üye olduğunda bazı sektörlerde üretimde gerilemeler ve bazı sektörlerde de artış görülecektir. Sektörün tüm ürünlerinde birlikte artış veya azalma olmayacaktır. Üyelik durumunda, bitkisel üretim deseninde ortaya çıkacak değişimin en temel belirleyici unsurlarından biri karşılaştırmalı üstünlük olacaktır. Bulgaristan ve Romanya dahil AB'nin diğer 27 ülkesi birlikte dikkate alındığında, Türkiye görece olarak daha avantajlı olduğu ürünlerde (örneğin yaş sebze ve meyve, organik ürünler) üretimini artırırken, tahıl, yağlı tohumlu bitkiler gibi daha az avantajlı ürünlerde, üretim azalabilecektir. Bu alanların nasıl kullanılabileceği ile ilgili şimdiden çalışmalar yapılmalıdır.

AB bir kurallar bütünüdür. Ancak, bu yapı içinde de Türkiye'nin sebze, meyve, baklagil, organik ürünler gibi bazı rekabet edebileceği alanlar ve avantajları vardır. AB'ye üye olmamız durumunda politikalarından yararlanabileceğimiz alanlar mevcuttur. Ortak tarım politikalarının alt açılımları vardır. Çok sayıda bölge, çok farklı bölge ve spesifik ürün destekleri, özel ürün destekleri ile kaliteye dayalı ve bölgesel ürün destekleri vardır. AB ülkeleri bazı ürünleri logolarla korumaktadır. Biz de benzer ürünler geliştirecek, orijinal tanımlamalar, coğrafi işaretler, geleneksel özellik garantilerini tanımlayabilirsek, bunlardan faydalanabiliriz. Yararlanabileceğimiz alanları bulur, onlara dönük mekanizma geliştirebilirsek, elde edeceğimiz faydayı maksimize etmiş oluruz. Bu avantajlarımız içinde özellikle organik tarım iyi değerlendirilmelidir. Gelir düzeyi ve organik ürün hassasiyetleri yüksek olan Avrupa Birliği ülkelerinin bu ihtiyacını en iyi karşılayacak ülke Türkiye'dir. Bunun için Avrupa Birliği müzakere sürecinde organik tarımın önünü açacak tedbirler alınmalı ve bu alana şimdiden yatırım yapılmalıdır.

Bu süreçte kırsal kalkınmaya dönük destekler tabii ki artarak sürecektir. Kırsal alanda üretimi etkileyen bazı özellikleri; tarım teknolojileri, tarım teknikleri eğitimi, genç çiftçiler, üretici danışman servisleri, Avrupa Birliği standartlarına göre çevre duyarlılığı gibi hususlardır. Bunlar da bitkisel üretim açısından bizim faydalanabileceğimiz alanlardır. Burada

üzerinde durmamız gereken bizi etkileyecek husus, kırsal kalkınmadan nasıl faydalanabileceğimizdir. Tabii bunun için öncelikle üyelik öncesinde AB'nin istediği daha etkin bir kurumsal yapının mutlaka oluşturulması gerekmektedir. Üyelik sonrasında zaten tek ödeme sistemine geçilecektir ve bunun için de bizim hazırlıklarımız olmalıdır.

Tarım politikalarından beklenen etkilerin elde edilebilmesi için gerekli kurumsal altyapının tam anlamıyla işler veya işleyebilecek nitelikte olması gerekmektedir. Hayli karmaşık AB tarım politikalarının işlerlik kazanabilmesi bu gereği fazlasıyla artırmaktadır. Bu nedenle AB, aday ülkelerin kurumsal gelişmişlik düzeylerine öncelik vermektedir. Yapılması gerekenler bellidir. Adaylık sürecinde yol almak isteniyorsa, Türkiye'nin de kurumsal altyapısını ve insan gücü kapasitesini geliştirmesi kaçınılmazdır. Bu tür gelişmelerin AB'nin de çıkarına olması, gereken ciddiyet gösterildiğinde, AB kaynaklarından destek alınabilmektedir.

Tarım sektörünün Birlik'le bütünleşmesi yönünde çalışmalar başlamıştır. Müzakerelerin lehte sonuçlanabilmesi için her türlü bilginin sistematik analizi ve kullanılabilir hale getirilmesi gerekmektedir. Bu kısımda, üretim, tüketim ve iktisadi değişkenlerin etkileşimlerini dikkate alan bir tarım sektör modeli çerçevesinde Türkiye'nin AB üyeliğinin tarıma etkileri tartışılmaktadır.

Üyelik öncesi veya sonrası sektörde meydana gelebilecek değişiklikleri olumlu veya olumsuz olarak nitelemek doğru olmaz. AB dışı değişiklikler ve üyeliğin etkisi üretim, tüketim ve dış ticaret gibi değerlendirme kriterlerine ve bakış açısına göre farklılık gösterebilir. AB üyeliği durumunda şu sonuçların ortaya çıkması beklenmektedir.

Üyelik bitkisel ürün fiyatlarını yükseltmektedir.

Üreticilere etkisi ürününe göre değişmektedir; genelde olumsuz gibi görünen etki teknolojik gelişme ve telafi ödemelerinin etkisiyle üreticilere yararlı hale gelmektedir.

Bitkisel ürünlerde net ihracat artışı, hayvancılık ürünlerindeki ithalat artışını karşılamaktan uzaktır.

Bitkisel ürünlerde AB dışı ülkelere yapılan ihracat artış göstermekte, ancak dış ticaretin kaynağı ve adresi büyük oranda AB olmaktadır.

Arpa, pamuk, baklagiller, sebze ve meyve üyelikle oluşan fiyat düzeyinde rekabet edebilecek ürün ve ürün grupları olarak belirlemektedir.

Üyelik ile birlikte rekabet gücü yüksek alt sektörlerin ve gelişme sağlanması gereken noktaların belirlenmesi gerekmektedir. AB fiyatlarında sebze ve meyvede rekabet imkanı

sürmektedir. Bu ürünlerde kalite ve standartların önemli rol oynadığı bilinmektedir ve sağlanmadığı durumda rekabet avantajından yararlanmak mümkün değildir. Diğer bitkisel ürünlerde benzer sorunlar yaşanabilir.

AB üyeliğinin Türkiye tarımının alt sektörlerine etkilerini inceleyen çalışmalar mevcuttur. Bazı bulgular çeliklemeyle beraber ürün bazında beklenen sonuçlar şöyledir:

Tütün: İşletme genişlikleri ve AB'nin işlenmiş yaprak tütün ithalatında uyguladığı düşük gümrük vergisi sebebiyle Türkiye'nin AB üyeliğinin tütün sektöründe dikkate değer negatif etki yaratacağı söylenebilir

Pamuk: Türkiye'nin AB'ne üyeliğinde pamuk sektörünü bekleyen negatif bir değişken yoktur. AB karşısında ve eşit politika koşullarında Türkiye'nin en rekabetçi olduğu sektörlerden biri pamuktur.

Zeytincilik: AB üyeliğinin Zeytincilik sektöründeki etkisi uygulanmakta olan yardımlardan yararlandırılacak üretim kotasının miktarına (Türkiye'ye verilecek kota miktarına) ve Türkiye'nin uyum döneminde AB kalite kriterlerine uyum sağlama başarısına bağlı olacaktır. Eğer, AB'de olduğu gibi 1 Mayıs 1998 yılından sonra kurulan zeytinlikler yardım kapsamına alınmaz ise, üyeliğin sektörün büyümesine negatif etkisi olacaktır.

Buğday: Türkiye buğday verimi düşük, Türkiye'de buğday üretim maliyetleri, AB müdahale fiyatlarının oldukça üzerindedir. Üretimde dikkate değer miktarda düşme olacağı kaçınılmaz gözükmektedir.

Arpa: Buğday'da olduğu gibi, AB üyeliği arpa üretimi üzerinde negatif etki yatacaktır.

Mısır: AB, mısır ithalatında genetiği değiştirilmiş organizmalar (GDO) ürünler aleyhine bir tutum izlemektedir. İç piyasada, GDO içeren gıdalarda etiketleme zorunluluğu olması, GDO tohumlardan üretilen mısır ithalatını caydırmaktadır. Türkiye'nin AB üyeliğinde, mısır üretiminde karşısına çıkacak en önemli problem olarak bu konu görülmektedir. Eğer, AB'nin GDO ürünler konusundaki politikalarında bir değişiklik olmaz ise, AB üyeliği durumunda ABD'den kredili mısır ithalatı azalacağı için mısır üretimi ithalat karşısında daha rekabetçi olacaktır.

Yağlı Tohumlar: Türkiye'nin AB üyeliğinden en olumsuz etkilenecek sektörlerden biri de yağlı tohumlar sektörünün lokomotifini olan ayçiçeği üretimidir. Özellikle ham yağ ve ayçiçeği tohumu ithalat tarife oranlarında yapılacak düşüş, Türkiye'de ayçiçeği üretici fiyatlarında büyük düşmeye yol açacaktır.

Muz: Muz üretiminde maliyeti azaltan ve kaliteyi artırıcı yönde Araştırma ve Geliştirme çalışmalarına ciddi kaynak tahsis edilmesi ve tüketici tercihini yerli muz lehinde tutmayı sağlayacak promosyon çalışmaları yapılması için destek sağlaması ulusal üretimin rekabet gücünün korunmasında uygulanacak politikalardır. Müzakere sürecinde, muz için telafi edici yardım kotası almak (üyelik öncesi üretim düzeyini hesaba katan) en önemli koruma araçlarından biri olacaktır.

5. DOKUZUNCU PLAN DÖNEMİ İÇİN ÖNERİLEN STRATEJİ, AMAÇ, POLİTİKA, ÖNCELİK VE TEDBİRLER

5.1. Temel Sektörel Vizyon ve Stratejisi

Vizyon:

Bitkisel üretimi; AB sürecini de gözeterek, sürdürülebilir doğal kaynak kullanımına dayalı, biyolojik çeşitliliğini modern teknolojileri kullanarak toplumsal yarara dönüştürebilen, toplumun tüm kesimlerinde yaşam kalitesini iyileştirmeyi hedefleyen, rekabetçi ve katma değeri yüksek üretimle, gıda güvencesi ve gıda güvenliğini sağlayan, dış ticaret fazlası olan bir sektöre dönüştürmek.

5.2. Temel Amaç ve Politikalar

Temel amaç, tarımsal işletme yapısının iyileştirilmesi, üretilen ürünlerin işleme ve pazarlama açısından geliştirilmesinin sağlanması, tarım ürünlerinin teşviki, tarımsal üretim potansiyelinin dönüşümü ve yönlendirilmesi, girdilerin iç üretimle karşılanması, yeni teknolojinin kullanılarak ürün kalitesinin artırılması, çevre gereğini gözeterek sürdürülebilir bir tarımsal üretimin yapılması, yerli teknoloji üretim ve kullanım oranının yükseltilmesidir.

Bu kapsamda politikalar teşvik ve desteklerin devam ettirilmesi, verimliliğin artırılması, girdi maliyetlerinin düşürülmesi, pazarlamada yeni yaklaşımlar geliştirilmesi, yerli teknoloji geliştirme ve kullanımının yaygınlaştırılmasıdır.

5.2.1. AB'ye Katılım Sürecine Yönelik Amaç ve Politikalar

Amacı AB'ye üyelik olan Türkiye tarım alanında daha özel amaçlar belirlemelidir. Bu çerçevede, AB'deki durum, bitkisel üretim ve üyeliğin gereklilikleri dikkate alınarak oluşturulan amaç ve politika seti Tablo 28'de verilmiştir. Oluşturulan bu genel amaç ve politika seti içinde öne çıkan amaçlar ana hatlarıyla aşağıdaki gibi sıralanabilir;

- AB ile uyumlu kurumsal yapının oluşturulması,
- Gıda güvencesininin sağlanması,
- Etkin piyasa mekanizmalarının geliştirilmesi,

Kalite standartlarının AB standartları seviyesine ulaştırılması ve denetim mekanizmalarının kurulması,

AB Pazar talepleri ile birlikte yeni Pazar alanlarının da belirlenmesi,

Tarımda örgütlü bir yapının oluşturulması,

Tarımsal yapıda iyileşmenin sağlanması,

Çiftçinin bilinçlenmesi ve bilgilendirilmesi,

Girdi kullanımında AB hassasiyetlerine uyulması,

Etkin bir araştırma yapısının oluşturulması ve bio teknolojik yatırımların planlı olarak arttırılması,

Dikey entegrasyonun sağlanması,

İstatistik isteminin AB'ye uyumlu hale getirilmesi,

Laboratuvarların akreditasyonu.

5.3. Amaç ve Politikaları Gerçekleştirmeye Yönelik Öncelikler, Tedbirler ve Hukuki-Kurumsal Düzenlemeler

5.3.1. AB'ye Katılım Sürecine Yönelik Öncelikler, Tedbirler ve Hukuki-Kurumsal Düzenlemeler

Türkiye'nin adaylık sürecinde izlemesi gereken yol, Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan üç Katılım Ortaklığı Belgesinde yer almıştır. Katılım Ortaklığı Belgelerinde yer alan öncelikler Tablo 29, 30 ve 31'de verilmiştir.

Katılım Ortaklığı Belgelerinde öne çıkan öncelikler ve ortak noktalar kurumsal ve idari yapının AB mevzuatını üslenilecek ve uygulayabilecek şekilde geliştirilmesi, mevzuat uyumunun sağlanması ve uygulamaya geçilmesi, AB standartlarına ulaşılması, ticari ve teknik engellerin kaldırılması, denetim, kalıntı ve sınır kontrollerinin iyileştirilmesi, tarım istatistiklerinin iyileştirilmesi, bitki çeşit kaydının yapılması ve insan kapasitesinin geliştirilmesi olarak verilmiştir.

Tablo 28. AB'ye Katılım Sürecine Yönelik Amaç ve Politikalar

	Amaç ve Politika Seti
1	Gıda güvencesini sağlayacak miktarda bitkisel üretimin gerçekleştirilmesi.
2	TSKB' in ,TMO' un ve TKK' ın AB olduğu gibi stok müessesesi kapsamına alınması ve tüm tarımsal desteklerin bu kurumlar üzerinden verilmesi (Müdahale ve ödeme kurumu)
3	Ürünlerin standartlarına göre borsalarda satışının sağlanması ve bu kapsamda lisanslı depoculuğun teşvik edilmesi.
4	Gıda güvenliği ve kalitesini AB standartları seviyesine ulaştırılması ve bunun için gerekli denetim mekanizmalarının oluşturulması (kurulması)
5	AB Pazar taleplerinin belirlenmesi.
6	Ürün zaman ve pazar açısından yeni fırsat alanlarının belirlenmesi.
7	Ürün bazlı etki değerlendirme çalışmaları
8	I.A.C.S.
9	Tarımsal kooperatiflerin ve birlikleri tek bir çerçeve yasa altında toplanması ve ürün pazarlanmasının etkin kılınması
10	Ürün bazında uzman yetiştirilmesi
11	Yaş meyve, sebze toptancı halleri ile ilgili KHK'nın AB normları ile uyumlaştırılması ve yasalaştırılması
12	Telafi edici ödemelerin kamu ve özel ayrımı yapılmaksızın uygulanması
13	İşletme ölçeklerinin büyütülmesi
14	Çiftçinin bilgiyle buluşmasını hedefleyen, kamu dışı yayım hizmet sunucularının da yer aldığı çoğulcu bir yayım sisteminin kurulması
15	Kırsal kalkınmanın sağlanması
16	Tarımsal girdi kullanımında AB hassasiyetlerine uyulması.
17	Eğitim ve yayım faaliyetlerinin günümüz şartlarına uygun olarak yeniden düzenlenmesi
18	Ürün konseylerinin kurulması
19	Etkin bir araştırma yapısının oluşturulması ve biyoteknolojik yatırımların planlanarak arttırılması
20	Bitkisel üretimde sözleşmeli üretim modelinin yaygınlaştırılması için üretici birliklerinin ve tarımsal kooperatiflerinin desteklenmesi
21	AB' ye uyumlu bitkisel üretim istatistiklerinin üretilebilmesi amacı ile çiftçi kayıt sisteminin tüm tarımsal işletmeleri kapsayacak şekilde geliştirilmesi
22	Kurulu laboratuvarlarımızın akreditasyonunun uluslararası geçerlilik kazanması ve Türk Akreditasyon Kurumunun desteklenmesi

Tablo 29. Birinci Katılım Ortaklığı Belgelerinde Yer Alan Öncelikler

	Kısa Vade	Orta Vade
Ekonomik Kriterler	-Tarımda reformların sürdürülmesi	-Tarımda reformların tamamlanması
Tarım	-Arazi kayıt, hayvan kimlik, bitki pasaport sistemlerinin geliştirilmesi, -Tarımsal pazarların izlenmesi, çevresel, yapısal ve kırsal kalkınma tedbirlerinin uygulanması için uygun idari yapılanmanın geliştirilmesi -Hayvan ve bitki sağlığı konularında AB mevzuatına uyum için bir strateji geliştirilmesi, yürütme kapasitesinin oluşturulması	-Tarımsal ve kırsal kalkınma mevzuatının uyumu -AB halk sağlığı ve hijyen standartlarına uyum için modernizasyonu, teşhiz ve test imkanlarının artırılması
İç Pazar	-Avrupa standartları, ehliyet ve uygunluk değerlendirmesi, işaretlemeye uyumun hızlandırılması -Piyasa gözetimi ve uygunluk değerlendirme yapılarının güçlendirilmesi -Yeni ve küresel yaklaşımların üslenilmesini sağlayacak çerçeve mevzuatın hazırlıklarının başlatılması ve uygun idari yapılanmanın oluşturulması -Ticarete yönelik teknik engellerin kaldırılması	

Kaynak: AB Komisyonu, Katılım Ortaklığı Belgesi, 2001.

Tablo 30. İkinci Katılım Ortaklığı Belgelerinde Yer Alan Öncelikler

	Kısa Vade	Orta Vade
Tarım	-Entegre İdari Kontrol Sistemi çerçevesinde; Arazi parsel tanımlama ve diğer sistemlere yönelik çalışmaların başlatılması -Kırsal kalkınma ve ormancılık stratejisinin geliştirilmesi -İdari, bilimsel, test ve denetime dair insani, teknik, ve bilgi kaynaklarının güçlendirilmesi -Mevzuatın uygulanmasının sağlanması -Sınır kontrol noktaları sisteminin oluşturulması -Bitki koruma mevzuatının uygulamasını sağlayacak idari, bilimsel ve teknik yapıların güçlendirilmesi -Bitki ve bitkisel ürün ithalatı ve gıda sanayinin denetimini güçlendirilmesi	-Entegre İdari ve Kontrol Sisteminin kurulması -Kırsal kalkınma ve ormancılık politikasının uygulanması için idari yapının kurulması -Ortak Pazar yapılarının kurulması, -Piyasaların izlenmesi için gerekli idari yapıların ve uygulama mekanizmalarının oluşturulması -Üçüncü ülkelerle topluluk müktesebatı ile uyumlu Sınır Kontrol Noktalarının güncelleştirilmesine ilişkin plan ve takvim sunulması -Gıda güvenliği kontrol sisteminin yeniden düzenlenmesi ve insani, teknik ve mali kaynakların AB standartlarına uygun bir şekilde iyileştirilmesi -Gıda işleme tesislerinin modernizasyonuna ilişkin takvim ve iyileştirme planının oluşturulması, muayene ve tanı tesislerinin kurulması

Kaynak: AB Komisyonu, Katılım Ortaklığı Belgesi, 2003.

Tablo 31. Üçüncü Katılım Ortaklığı Belgelerinde Yer Alan Öncelikler

	Kısa Vade	Orta Vade
Tarım	-Kırsal kalkınma ile ilgili olarak, gerekli yasal düzenlemelerin yapılması, AB sistemlerinden yararlanacak idari yapının oluşturulması	-Entegre İdare ve Kontrol Sistemi (IACS) oluşturulması (Arazi Parsel Tanımlama Sisteminin (LPIS) kurulması)
İstatistik	-Tarım istatistiklerinin iyileştirilmesine yönelik stratejinin güçlendirilmesi	-TÜİK istatistik toplanma ve işlenmesinin iyileştirilmesi
Gıda Güvenliği, Bitki Sağlığı	-AB halk sağlığı ve hijyen standartlarına uygun program hazırlanarak gıda işleme tesislerinin modernizasyonu -Kalıntı kontrol programlarının uygulanması.	-Bitki sağlığı mevzuatının hazırlanması, -Mevzuatının uygulanması için idari yapının oluşturulması, - AB normlarına göre bitki çeşitlerinin kaydının yapılması

Kaynak: AB Komisyonu, Katılım Ortaklığı Belgesi, 2005.

Alt Çalışma Grupları bünyesinde yer alan AB uzman görüşlerini de içeren ve yapılması gerekli hususlar **Tablo 32’de** verilmiştir.

Ülkemizde AB’ye dönük çalışmalar sürdürülmektedir. Bu çalışmaların odağında ise mevzuat uyum çalışmaları ve kurumsal yapının düzenlenmesi gelmektedir. Uyum sağlanacak mevzuat listesi **Ek 6 ‘de** verilmiştir. Katılım Ortaklığı Belgeleri ışığında mevzuat uyumu için bazı kanunlar çıkarılmıştır. Organik Tarım Kanunu AB mevzuatı ile uyumludur. Gıda Kanunu, AB mevzuatına epeyce yakınlaştırılmıştır. Kanunun uygulanmasında da gıda sanayiinin yapısından dolayı hem kurumsal hem de kapasite itibariyle zorluklar vardır. Bu nedenle, etiketleme ve HACCP kuralları tam olarak uygulanamamaktadır. Gıda güvenliği açısından ülkenin şansı, hızlı bir şekilde gelişen ve AB standartlarını yakalamış olan süpermarketlerdir.

Ülke tarım ve gıda sanayi ile ilgili bu sorunlu alanların yanı sıra, Türkiye’nin önemle üzerinde durması gereken başka hususlar da vardır. Bunlar, AB mevzuatının üslenilmesi ve uygulanması, pazar entegrasyonu ve yapısal dönüşümün sağlanmasıdır. Mevzuatın özellikle gıda güvenliği, çevre standartları, çapraz uyum uzunca bir zaman alabilir. Pazar entegrasyonundan dolayı sadece kendi için üretmeye gönüllü olanların dışında önemli bir üretici kesimi tarımı terk edebilir. Tarımdan çıkışın düzenlenmesi ve sosyal bir sorun yaratmaması için de tedbirler geliştirilmesi gerekecektir.

Tablo 32. Entegrasyon Sürecinde Yapılması Gerekenler

	Öncelikle Yapılması Gerekenler
Yatay Konular	-Arazi parseli tanımlama, çiftçi kayıt sistemi ve küçükbaş hayvanların tanımlanması ve kaydına ilişkin bir sistemin kurulması -Referans parsellerin uygulanacak pilot proje ile belirlenmesi, -Entegre İdare ve Kontrol Sisteminin bütün unsurları ile birlikte kurulması ve idaresinden sorumlu birim veya birimlerin oluşturulması -Coğrafi Bilgi Sistemleri (GIS) ile desteklenen ve Entegre İdare ve Kontrol Sistemi (IACS) ile uyumlu bir Zeytincilik Sicilinin oluşturulması
Bitki Sağlığı	-Bitki sağlığı ve karantina ile ilgili yeni bir idari yapının oluşturulması (Bitki Sağlığı ve Zirai Mücadele ve Karantina Genel Müdürlükleri) -Bitki sağlığı; üretici ithalatçı kaydı, ulusal muayene, örnek gönderme, test; bilimsel amaçlar; inspektör talimatı gibi ayrıntılı düzenlemelerin gerçekleştirilmesi -İnsan, hayvan ve çevre sağlığını olumsuz etkileyen ilaçların kullanımının bilimsel gereklere uygun şekilde yapılmasını sağlamak ve denetlemek -Pestisitlerin zirai mücadele teknik talimatı, iyi tarım uygulamaları ilkelerine uygun kullandırılmaları, kalıntı, çevre bulaşıklığı ve risk yönetimi ile ilgili araştırmaların yapılması
Kontrol	-Etki değerlendirmelerine de esas teşkil edecek, gıda sekörü envanterinin çıkarılması (işletme sayısı, mevcut durumu, AB'ye uygunluğu, eksiklikleri) -Korumak ve sürdürmek istediğimiz geleneksel ürünlerin ve üretim tekniklerinin tespiti -Gıda kontrol sisteminin yapısına karar verilmesi ve mevzuatın AB'ye uyumlu hale getirilmesi
Kırsal Kalkınma ve Ormanlık	-Kırsal Kalkınma Planı'nın hazırlanması -Planın Uygulanması için Kurumsal Kapasitenin Güçlendirilmesine -Kırsal Kalkınma Uygulama ve Ödeme Ajansı'nın Kurulmasına İlişkin Kanun ve Yönetmelikler in hazırlanması ve yasalaşması -Kırsal Kalkınma Uygulama Ve Ödeme Ajans İnsan Kaynakları Yönetmeliği -IPARD'ın kurulması -Kırsal Kalkınma Genel Müdürlüğü'nün kurulması
Ortak Piyasa Düzenleri	-Her türlü ödeme için gerekli veri tabanının oluşturulması -Üretici örgütlenmesi teşvik edilmeli (tarımsal kooperatiflerin ve birliklerin yeniden yapılandırılması) -Ürüne göre değişen sınıflandırma sistemleri için mevzuat ve kontrol alt yapısı hazırlanmalı

Kaynak: Tarım ve Köyşleri Bakanlığı ve uzman görüşleri

Katılım Ortaklığı Belgeleri, ülkedeki uygulamalar ve uzman görüşlerine dayalı olarak, topluluk sistemine uygun yeterli bir altyapının oluşturulması zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Türkiye ve AB tarım sektörü kıyaslandığında, tarımsal nüfus, istihdamda tarımın payı, işletme ölçekleri, teknoloji kullanımı, örgütlenme, verimlilik, kalite standartları, bitki sağlığı şartları, istatistikler, kayıt sistemleri ve idari yapılanma konularında önemli farklılıklar vardır. AB sürecinde mevzuat uyumu ve uygulama için idari yapılanmanın mutlaka sağlanması ve

uyumu ve de uygulamayı yürütecek kapasitenin geliştirilmesi gerekmektedir. Bu çerçevede, uyum sağlanması gereken başlıca sistemler şunlardır:

- Tarımsal ödemelere esas teşkil edecek şekilde çiftçi, hayvan ve tarımsal arazileri kayıt altına alan Entegre İdare ve Kontrol Sistemi (IACS),
- Tarımsal işletmelerin gelirlerini ve OTP'nin tarımsal işletmeler üzerine etkilerini değerlendirmek üzere oluşturulan Çiftlik Muhasebe Veri Ağı (FADN),
- Tarımsal ödemeleri yapan ve ödemelerin uygunluğunu denetleyen ödeme kuruluşları,
- Coğrafi Bilgi Sistemi (GIS).

Bu süreçte etiketleme çok önemli olacaktır. Etiketlemeye uyanlar ve kaliteli üretimi ortaya koyanlar kazanacaklardır. Yine, çevre dostu üretimde bulunanlar bu süreçten fazla yarar sağlayacaktır.

Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası uyum çalışmalarının en önemli ayağını iyi tarım, gıda güvenliği, bitki ve hayvan sağlığı gibi standartlarla ilişkilendirilen üretimden bağımsız ödemeler oluşturmaktadır. Doğrudan Gelir Desteği sistemine zaten geçilmiş olması dolayısıyla bu konuda ciddi bir uyum sorunuyla karşılaşılmayacağı söylenebilir. Asıl sorun tarım işletmelerinin küçük ölçekli olması, çok parçalı ve dağınık yapısı, düşük verimlilik, tarımsal nüfusun çokluğu, üretim ve pazarlama alt yapılarındaki yetersizlikler ve örgütsüzlük gibi tarımsal yapılar konusundaki temel farklılıkların giderilmesi ve çevresel değerlere saygı konularında yaşanacaktır. Tarımsal yapıya ilişkin sorunların giderilmesi zor olduğu gibi bir o kadar da zaman alıcıdır. Bu sorunlar gelişmişlikle yakından ilişkili olup, süreçte üzerinde durulması zorunlu olan konulardır.

5.3.2. Teşvik Sistemine İlişkin Tedbirler

Tarım Stratejisi (2006-2010)

Tarım Stratejinin temel amacı, kaynakların etkin kullanımı ilkesi çerçevesinde ekonomik, sosyal, çevresel ve uluslar arası gelişmeler boyutunu bütün olarak ele alan örgütlü, eğitilmiş, rekabet gücü yüksek, sürdürülebilir bir tarım sektörünün oluşturulmasıdır

Bu temel amaç doğrultusunda tarım stratejisi belgesi, 2006-2010 yılları arasında, Avrupa Birliğine uyumu da gözeterek, tarım sektörü ile ilgili kesimlerin karar almalarını kolaylaştırmak, sektörün kalkınma hedef ve stratejileri doğrultusunda geliştirilmesini sağlamak ve 2004 sonuna kadar çıkarılacak Tarım Çerçeve Kanunu ile bu kanuna dayalı olarak hazırlanacak ikincil mevzuatın temelini oluşturmak için hazırlanmıştır.

Belgede şu stratejik amaçlar benimsenmiştir:

1. Sürdürülebilirlik ilkesi çerçevesinde kaliteye dayalı üretim artışı ile gıda güvenliği ve gıda güvencesinin sağlanması,
2. Üreticilerin gelir düzeyinin yükseltilmesi ve istikrarının sağlanması, üretim maliyetlerini azaltıcı ve teknolojik gelişimi hızlandırıcı tedbirlerin uygulamaya konulması yoluyla üreticilerin rekabet düzeylerinin yükseltilmesi,
3. Tarımsal pazarlama altyapısının iyileştirilmesi ve üreticilerin pazara erişim düzeylerinin artırılması, tarım-sanayi entegrasyonunun geliştirilmesi, işleme sanayinin rekabet edebilirliğini artırıcı nitelikte uygun ve kaliteli ham maddenin temin edilmesi ile tüketici tercihlerinin karşılanması amacıyla yönelik tedbirlerin alınması,
4. Üreticilerin katılımını ve sorumluluğunu esas alan ve doğrudan üreticilere finansman sağlayan yaklaşıma dayalı kırsal kalkınma projelerinin oluşturulması ve söz konusu projelerin kırsal yaşam şartlarını iyileştirilecek biçimde uygulanması,
5. Kamudan bağımsız bir yapıda üreticilere, üretimden pazarlamaya kadar olan safhalarda hizmet vermek üzere; kar amacı gütmeyen “Tarımsal Üretici Birliklerinin” kurulması ve geliştirilmesi ile tarımsal nitelikli diğer üretici örgütlerinin geliştirilmesi, söz konusu örgütlerde denetimin özleştirilmesi.

Destekleme araçları ve bütçe

Tarımsal destekleme araçları; Doğrudan Gelir Desteği (DGD) Ödemeleri, Fark Ödemeleri, Hayvancılık Destekleri, Çevre Amaçlı Tarımsal Alanların Korunması (ÇATAK) Programı Destekleri, Telafi Edici Ödemeler, Ürün Sigortası Ödemeleri, Kırsal Kalkınma Destekleri ve diğer desteklerdir.

Destekleme araçlarının belirlenmesinde Avrupa Birliği Ortak Tarım ve Balıkçılık Politikalarına Uyum ve Dünya Ticaret Örgütü Tarım Anlaşması özenle dikkate alınmıştır. Piyasa koşullarında tarımsal üretime yönelik olarak piyasa mekanizmalarını bozmayacak destekleme araçları seçilmiş ve bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarının giderilmesi, sektörel sürdürülebilirlik ve gıda güvencesinin sağlanması esas alınacaktır.

Tarım sektörü desteklemeleri için ayrılan kaynağın GSMH'nın yüzde 1'in altına inmemesine, sektörün önem ve özellik arz etmesi nedeniyle, özen gösterilecektir. Üreticilere yapılacak her türlü destekleme ödemelerinde, “Çiftçi Kayıt ve Hayvan Kayıt Sistemleri” esas alınacaktır. Desteklenecek ürünlerin ve destekleme ödeme miktarlarının belirlenmesinde kalite, standart ve hijyen kriterleri dikkate alınacaktır. Tarım sektöründeki altyapı yatırımları ve cari tarımsal harcamalar tarımsal destekleme bütçesi kapsamı dışındadır. Tarımsal

destekleme araçlarının, tarımsal destekleme bütçesi içerisindeki payı **Tablo 33'de** verilmiştir. Bitkisel üretim ile ilgili stratejik amaç ve öncelikler **Tablo 34'de** verilmiştir

Tablo 33. Destekleme Araçlarının Payları

Tarımsal Destekleme Araçları	Bütçe Payı (%)
DGD Ödemeleri	45
Fark Ödeme Uygulaması	13
Hayvancılık Destekleri	12
Kırsal Kalkınma Destekleri	10
Telafi Edici Ödemeler	5
Ürün Sigortası Ödemeleri	5
ÇATAK Programı Destekleri	5
Diğer Destekler	5
Toplam	100

Kırsal Kalkınma Stratejisi belgesinde kırsal kalkınmada temel amaç; kırsal alanların varlığının devam ettirilebilmesi, kentli kesime göre ekonomik ve sosyal imkanları kısıtlı olan, esas olarak gelirinin büyük kısmını tarımdan ve tarıma dayalı faaliyetlerden sağlayan kırsal toplumun yaşam standartlarının iyileştirilmesi için entegre sürdürülebilir kırsal yaşamın sağlanması olarak belirtilmiştir. Kırsal kalkınma hedefleri ise kırsal alandaki nüfusun gelir düzeyini yükselterek toplumda sosyal dengeyi sağlamak ve rekabet gücünü artırmak, eğitimi ve katılımcı örgütlenmeyi yaygınlaştırarak kırsal alanda insan kaynağını geliştirmek, çevreyi ve kırsal mirası korumak ve doğal kaynakların sürdürülebilir yönetimini sağlamak olarak belirlenmiştir.

5.3.3. Diğer Öncelikler, Tedbirler ve Hukuki Düzenlemeler

Bitkisel üretimle ilişkili olarak öncelik verilecek diğer önemli konular Biyogüvenlik, Biyolojik Çeşitlilik, Genetik Kaynaklar ve Biyoyakıt üretimidir.

Biyogüvenlik, özellikle Genetik Olarak Değiştirilmiş ürünlerin üretime girmiş olması ve bunların yönetimi, geliştirilmesi, kontrol ve denetimleri için yasal mevzuat, kurumsal yapı, teknik personel eğitimi ve alt yapı ihtiyaçlarının giderilmesi gerekir.

Biyolojik Çeşitlilik ve Genetik Kaynakların kayıt altına alınması, korunması ve değerlendirilmesi ile ilgili yasal, idari ve kurumsal oluşumların en kısa sürede tamamlanmasına ihtiyaç vardır.

Tablo 34. Stratejik Amaç ve Öncelikler

Stratejik amaçlar	Alt sektör öncelikleri	Uygulama araçları
Sürdürülebilirlik ilkesi çerçevesinde kaliteye dayalı üretim artışı ile gıda güvenliği ve gıda güvencesinin sağlanması	-Arz açığı olan ürünlerin üretiminin artırılması -Kaliteli ve rasyonel girdi kullanımı -İyi tarım uygulamaları -Organik tarım uygulamaları -Bitki hastalık ve zararlıları ile mücadele -Sulama ve tarla içi geliştirme hizmetleri uygulamaları -Arazi toplulaştırması	Fark Ödeme Sistemi Kırsal Kalkınma Destekleri DGD Telafi Edici Ödemeler Diğer Destekler
Tarımsal işletmelerin rekabet gücünün artırılması	-Arazi toplulaştırılması -İşletme ölçekleri ve alt yapılarının iyileştirilmesi -Ürün çeşitlendirilmesi ve AR-GE faaliyetlerinin desteklenmesi -Dış piyasalarda rekabet üstünlüğü olan ve olabilecek ürünlerin desteklenmesi -Finansman araçlarının geliştirilmesi (leasing, lisanslı depoculuk gibi) -Organize tarım bölgelerinin kurulması -Arazi pazarının geliştirilmesi ile ilgili tedbirler -Risk yönetimi	Kırsal Kalkınma Destekleri Diğer Destekler Ürün Sigortası Ödemeleri DGD
Tarımsal pazarlama altyapısının güçlendirilmesi ve tarım-sanayi entegrasyonunun sağlanması	-Pazar bilgi sisteminin kurulması -Ürün borsalarının geliştirilmesi lisanslı depoculuk ve varant sisteminin düzenlenmesi -Üretici birliklerinin kurulması ve geliştirilmesi -Tarım satış kooperatifleri birliklerinin özzerleştirilmesi -Sözleşmeli üretim sisteminin yaygınlaştırılması -Üreticilerin bireysel ve birlikte oluşturacakları dikey entegrasyon projelerine teknik ve finansal destek sağlanması	Kırsal Kalkınma Destekleri Diğer Destekler Telafi Edici Ödemeler
Kırsal gelirlerin artırılması ve kırsal toplumun yaşam şartlarının iyileştirilmesi	Katılımcı bir yaklaşımla tarım dışı gelir getirici faaliyetlerin çeşitlendirilmesi ve desteklenmesi -Çevresel etkilere maruz kalan tarım alanlarının korunması -Kırsal alanlarda kadın ve gençlerin ekonomik yaşamdaki etkinliklerinin artırılması -Çiftçi eğitiminde özel yayım uygulamalarının geliştirilmesi -Tarım ve kırsal kalkınma amaçlı sivil toplum kuruluşlarının teknik kapasitelerinin güçlendirilmesi	Kırsal Kalkınma Destekleri DGD ÇATAK Ödemeleri
Üretici örgütlenmesinin geliştirilmesi	-Üreticilerin bir araya gelerek pazara entegrasyonunu sağlayacak destekler -Üreticilerin birlikte yapacakları hayvansal üretim faaliyetlerinin desteklenmesi -Sulama birlikleri ve kooperatiflerinin desteklenmesi -Üretici örgütlerinin özzerleştirilmesi ve yönetim yapılarının güçlendirilmesi ve ilgili yasal düzenlemelerin sonuçlandırılması -Üretici örgütlerinin geliştirilmesi için mali ve teknik destek sağlanması	Kırsal Kalkınma Destekleri Diğer Destekler Telafi Edici Ödemeler

Biyoyakıt ve özellikle biyodizel üretimi dokuzuncu plan döneminin en önemli konularından birisi olacaktır. Bu sektörün hammadde ihtiyacının yurt içi üretimle karşılanması ve çiftçiye ucuz mazot sağlanabilmesi için gerekli düzenlemelerin bir an önce yapılması, uygulama projelerinin geliştirilmesi ve öncelikle Kolza gibi büyük imkanlar sağlayacak bir türün ülkemizde yaygın üretimini sağlayacak teşvik tedbirlerinin alınması gerekir. Bu alanda en önce Kolza'nın üretimi ile ilgili eğitim çalışmalarına ağırlık verilmelidir.

5.4. Politika, Tedbir ve Düzenlemelerin Toplam Getirileri ve Yükleri

Bu raporda önerilen politika tedbir ve düzenlemelerin daha az maliyetli ve organizasyon boyutu ağırlıklı olan konular öne çıkartılmaya çalışılmıştır. En çok maliyet, her zaman olduğu gibi yine desteklemelere ayrılmak durumundadır. Desteklemelerin bitkisel üretimin en vazgeçilmez unsuru olarak, belki şekil değişiklikleri, devam etmesi genel kabul gören bir kanaattir. Ayrıca, Ar-Ge ve Tohumculuk gibi iki önemli konuda ise özellikle özel sektörün özendirilmesi için teşvik temel unsur olarak görülmektedir. Özel Sektör Tohumculuğu artık yerli teknoloji ile pazara girme dönemine gelmiştir ve teşviklerin bu doğrultuda kullanılması uygun olacaktır.

Politika, Tedbir ve Düzenlemelerin toplam yüklerinin tam olarak tahmin edilmesi mümkün olmamakla birlikte, halihazırda bitkisel üretim için ayrılan bütçenin %15'i ile %30 arasında ilave bir yük getireceği öngörülebilir. Ancak, bunun karşılığında milli ekonomiye sağlayacağı ekonomik katkı ve özellikle sosyal faydaları sanılandan daha yüksek olacaktır.

6. SONUÇ VE GENEL DEĞERLENDİRME

Dokuzuncu plan döneminde en öncelikli konular AB'ye uyum kapsamında yapılacak çalışmalardır. Mevzuat ve uygulamalar ile ilgili çalışmalar müzakere süreci çerçevesinde yürütülmektedir. Ancak, stratejik ürünlerde en azından mevcut pozisyonun korunması yanında AB'ye tamamlayıcı olma şansımızın çok yüksek olduğu yaş sebze ve meyve, turfanda ürünler, organik üretim ve tohumculuk konuları öne çıkarılmalı ve bu alanların güçlendirilmesi için özel desteklemeler (eğitim, kredi vb) sağlanmalıdır.

Ülkemiz bitkisel üretiminde temel sorunlar arasında her zaman ilk sırayı işletme arazisinin küçüklüğü almıştır. Aynı sorunlar medeni kanunda yapılan düzenlemelere rağmen devam etmektedir. Konunun sosyal boyutu dikkate alındığında kısa-orta vadede gelişme beklenmemektedir. Ancak, alternatif çözümler daha kısa sürede sonuç üretebilir. Bu kapsamda “**her köy bir işletme**” yaklaşımı uygulaması uygun bir çözüm gibi gözükmemektedir.

Dokuzuncu plan döneminde üzerinde titizlikle durulması gereken konulardan bir diğeri de **verimlilik**dir. Bitkisel üretimde verimliliğin artırılmasına yönelik çalışmaların bu dönemde tamamlanması ana hedeflerden biri olmalıdır.

Bu dönemde çözüm bekleyen önemli sorunlardan bir tanesi de pazarlamadır. Bu alanda yeni bir yaklaşım belirlenerek “satıcılık”tan “**pazarlamacılığa**” “müşteri arama”dan “**pazar oluşturma**”ya geçilmelidir. Üretici Birlikleri, TOBB, DTM, STB, ve TKB birlikte çalışarak yurt içi ve yurt dışında pazarlama üniteleri kurmalı ve yurt içi ve yurt dışı ofisleri açarak etkin pazarlama yaklaşımı benimsenmelidir.

Tohumculuk faaliyetleri ile ilgili olarak, 1980 li yılların başında alınan bir dizi kararlardan sonra yurt dışından ithal edilen çeşitler pazarlanarak faaliyetler sürdürülmüştür. Bu süreçte üretim artışı sağlanmış ve şirketler tanıtım ve satış konusunda büyük tecrübeler edinilmiştir. Buna ilaveten küçük te olsa bir sermaye birikimi oluşmuştur. Ancak teknoloji (çeşit) geliştirme konusunda arzu edilen düzeyde ilerleme sağlanamamıştır. Bu açığın kapatılması için kamu araştırma enstitüleri tarafından geliştirilen çeşitlerin özel sektöre devri konusunda bir adım atılmıştır. Böylece yerli çeşit kullanımı gelişme eğilimine girmiştir. Önümüzdeki yıllarda gerek kamu araştırma enstitüleri tarafından geliştirilen çeşitlerin kullanımını teşvik edici önlemlerin artırılması gerekse özel sektörün çeşit geliştirme kapasitelerinin artırılması için desteklemeler yapılmalıdır. Bu kapsamda; araştırma kapasitesini geliştiren özel sektör şirketlerine hibe destekler ve düşük faizli krediler verilmelidir. Diğer yandan özel sektörün ihtiyaç duyduğu kalifiye personel ihtiyacın

karşılanması için eğitim programları düzenlenmelidir. İlave olarak yurt dışına açılabilmek için kamu-özel sektör işbirliğini özendirilen projeler desteklenmelidir. Bitkisel üretimde avantajımızın devam ettirilebilmesi için yaş meyve ve sebze üretimi, organik üretim, turfanda üretim konularında ülkesel bazda uygulanacak projelere destek ve teşviklere ise devam edilmelidir.

Sonuç olarak, bitkisel üretimin tüm konuları bir bütünlük içinde ele alınmalı ve çözümler geliştirilmelidir. Bu rapor hazırlanırken en kritik konular öne çıkarılarak mevcut durumdan daha ileriye gidilebilmesi için genel öneriler yapılmıştır. Uygulamada ihtisas konularında özel projelerin yürütülmesine önem verilmelidir.

6.1. Temel Amaç ve Politikalar ile Öncelik ve Tedbirlerin Gelişme Eksenleri Bazında Tasnifi

Tablo 35. Temel Amaç ve Politikalar, Öncelikler ve Tedbirler

İstikrarlı bir ortamda sürdürülebilir bir büyümenin sağlanması	Ekonomide rekabet gücünün artırılması	İnsan kaynaklarının geliştirilmesi	Sosyal içermenin güçlendirilmesi	Bölgesel gelişmişlik farklılıklarının azaltılması	Kamuda iyi yönetişimin yaygınlaştırılması	Fiziki altyapının iyileştirilmesi
Bitkisel üretimde üretim açığı olan stratejik ürünlerin desteklenmesi		Üreticilerin ileri teknoloji ve yeni bilgilerden süratle istifadesinin sağlanabilmesi için "Üretim Danışmanlığı" sistemine geçilmesi	İstenen standart ve kalite kriterlerine uygun bitkisel ürün eldesi için sözleşmeli üretim modelinin yaygınlaştırılması			Tarımsal ürün ticaretinde e- ticaretin geliştirilmesi
İç ve dış Pazar potansiyeli olan turfanda ürün yetiştiriciliğinin yaygınlaştırılması	Araştırma belgeli tohumculuk firmalarının çeşit geliştirmeye yönelik faaliyetlerinin artırılması	İleri tarımsal teknolojiler konusunda çiftçi eğitimlerinin sürekli yapılması				
						İşletme ölçekleri ve alt yapılarının iyileştirilmesi
Sertifikalı tohumluk kullanımının yaygınlaştırılması						Tarımsal üretim alanlarındaki toprakların sürdürülebilirliğini sağlamaya yönelik üretim programlarının oluşturulması
Doğadan toplanan bitkilerin (aromatik tıbbi boya çiçek soğanları v.b) korunması ve üretimin geliştirilmesi						
Yağlı tohumlu bitkilerin üretiminin artırılması	Tuzluluk ve kurağa dayanıklı çeşitlerin geliştirilmesi					Biyogüvenlik yasasının çıkartılması
	Geleneksel üretim ile organik üretimde kullanılan girdilerin (gübre, pestisit, vb) yerli üretimi					Ülkesel Biyoteknoloji Çalışma Grubunun Kurulması
	İyi Tarım Uygulamalarının yaygınlaştırılması					Biyoyakıt ile ilgili düzenlemelerin yapılması
	Organik tarımın yaygınlaştırılması					
	Yem bitkileri üretiminin artırılmasını sağlayacak projelere ağırlık verilmesi					
	Örtü altı yetiştiriciliğinin geliştirilmesi					
	Marjinal alanlarda kolay yetişen badem ve ceviz çeşitlerinin geliştirilmesi, kalitenin iyileştirilmesi ve üretimin artırılması					

6.2. Dokuzuncu Kalkınma Planı Açısından Temel Yansımalar

Dikkatleri bir yöne odaklamak, kaynakları bir yöne kanalize etmek ve veriye dayalı bir strateji geliştirmek kaçınılmaz hedef haline gelmektedir. Bu *hedef; ekonomiyi dünya rekabetine açık tutarak, yüksek katma değere sahip, görece ucuz, kaliteli, ileri teknoloji ürünü ortaya koymak ve bu yolda tüm gerekleri kesintisiz yerine getirmek olmalıdır.*

Bu kapsamda, dokuzuncu plan döneminde bitkisel üretim alanında çok köklü değişiklikler beklenmemekle beraber, özellikle işletme ve parsel büyüklüğünün artırılması ve tarımda çalışan nüfusun azaltılması gibi daha çok sosyal boyut ve etkileri olan yapısal sorunlar belirli bir süreç içinde genel ekonomik gidişata bağlı olarak giderilmelidir.

Bitkisel üretimde bu plan döneminde, çeşit geliştirme ve sertifikalı tohumluk kullanımının yaygınlaştırılması gibi ilerleme sağlanmış alanlarda kısa vadede eksikliklerin mutlaka giderilmesi, verimliliğin artırılması çabalarının bir eylem planına dönüştürülerek uygulamaya konulması, standardizasyon ve en önemlisi marka oluşturma, mevcut pazarların geliştirilmesi ve yeni pazarlar bulmaya yönelik stratejiler geliştirilerek pratiğe geçirilmesi zorunlu görünmektedir.

AB'ye uyum stratejileri

Bitkisel üretim açısından bakıldığında AB içerisinde en avantajlı olabileceğimiz alanlar organik ürünler, yaş sebze ve meyve, fide-fidan-tohumculuk ve turfanda üretimdir. AB uyum sürecinde bu alanlar için ilave avantajlar sağlanacak pozisyonlar geliştirilmelidir.

Orta ve uzun vadeli politikalar

Dünyadaki gelişmeler ve ülke ihtiyaçları dikkate alınarak politikalar geliştirilmelidir. Öncelikle sanayi hammaddesi üretimin karşılanması esas alınmalıdır. Pamuk, buğday ve yağlı tohumlu bitkilerin üretimlerinin artırılması bu anlamda özellikle önemlidir. Bitkisel ürünlerin tamamının sanayide kullanımı mümkündür. Bitkisel ürünlere katma değer sağlayacak sanayide kullanımı teşvik edici tedbirler alınmalıdır.

Tarım Bilgi Sistemi

Hali hazırda var olan “çiftçi kayıt sisteminin” “Tarım Bilgi Sistemine” dönüştürülmesi gerekir. Ülkemiz bitkisel üretim alanlarının her türlü özelliklerini ortaya koyacak olan “Agro-ekolojik bölgelerin belirlenmesi çalışmalarının kısa vadede tamamlanması gerekmektedir.

Pazarlama politika ve stratejileri

Pazarlama, ülkemiz tarımının en önemli sorunlarının başında gelmektedir. Üretici, öncelikle pazarlama sorunu olmayan ürünlerin üretimini tercih etmektedir. Ayrıca, ülke içinde

pazar arzalandığı şekilde yönetilemediği gibi özellikle ülke dışında pazar oluşturmada da oldukça yetersiz kalmaktadır. Ülke içi tüketimi yeterli bir seviyeye gelememiş ürünlerin üretiminde istikrar sağlanması mümkün değildir. Ülke içinde ve ülke dışında pazarlamada üretici organizasyonları ve TOBB ile birlikte çalışacak bürolar açılmalı ve buralar için kaynaklar ortaklaşa sağlanmalıdır. Dış satımda, DTÖ kuralları çerçevesinde, pazarlama gücünün artırılmasına yönelik teşvikler geliştirilmelidir.

Doğal kaynakların etkin kullanımı

Biyolojik çeşitlilik ve gen kaynaklarından etkin bir şekilde yararlanılarak yeni türler üretime kazandırılmalıdır. Modern biyoteknoloji dahil uygun teknolojiler kullanılarak doğadan sökülen yada toplanan endemik türler kültüre alınarak yok olması önlenmeli ve ekonomiye kazandırılmalıdır.

Tohumculuk

Tohumculukla ilgili 1980 li yılların başında alınan bir dizi kararlardan sonra hızla gelişmeye başlamış ve 2005 yılı sonu itibari ile 200'ün üzerinde tohumculuk firması mevcuttur. Bunlardan yaklaşık 100 tanesi araştırma yetkisine sahip olmasına rağmen henüz Ar-Ge, dolayısıyla çeşit geliştirme kapasiteleri yeterince gelişmiş değildir. Diğer yandan, tanıtım ve pazarlama konularında oldukça mesafe kat edilmiştir. Tohumculuğun daha ileri götürülebilmesi için TKB Araştırma Enstitüleri ve Üniversiteler tarafından geliştirilen çeşitlerin özel sektör tarafından çoğaltılarak yurt içi ve yurt dışında pazarlanabilmesi ile ilgili yeni bir yaklaşıma ihtiyaç duyulmaktadır. Ayrıca özel sektör, üniversite ve kamu araştırma enstitüleri arasında işbirliğini özendirme için çok katılımlı projeler geliştirilmelidir.

Üretici bilinç ve beceri düzeyi

Bitkisel üretimde rekabet düzeyinin artırılması, ileri teknolojilerin doğru kullanımına bağlıdır. Bu ise bilinçli, yeni teknolojilere açık ve beceri düzeyi yüksek üreticiler ile mümkündür. Bu özelliğe sahip üreticilerin yetiştirilebilmesi için interaktif çiftçi eğitim programları yaygınlaştırılmalıdır.

7. KAYNAKLAR

AK, 2001. AB Komisyonu, I. Katılım Ortaklığı Belgesi.

AK, 2003. AB Komisyonu, II. Katılım Ortaklığı Belgesi.

Bayaner, A. 2005. Bitkisel Üretimde Değişim Doğrultusu. AB Hazırlık ve Müzakere Dönemleri ile Üyelik Koşullarında Türkiye Tarımı Sempozyumu, 4-5 Mayıs 2005-Ankara.

BYSD, 2005. Faaliyet Raporu. Bitkisel Yağ Sanayicileri Derneği.

Burrel, A. 2005. EU Enlargement to Turkey? The Challenges Ahead for Agriculture and Rural Areas. Wageningen University.

Çağatay, S. ve Güzel A. 2003. Review of Agriculture and Trade Policies in Turkey, BSEC Trade Facilitation Project, FAO TCP/REP/2901.

Çakmak, E. H. ve H. Kasnakoğlu, 2002. Tarım Sektöründe Türkiye ve Avrupa Birliği Etkileşimi: Türkiye'nin AB'ye Üyeliğinin Analizi, Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü, Yayın No: 68, Ankara.

Çakmak, E.H. ve Akder, H. 2005. DTÖ ve AB'deki Gelişmeler Işığında 21. Yüzyılda Türkiye Tarımı. Haziran, Yayın No: TÜSİAD-T/2005-06/397.

Çalışkan, V. ve Türkeş, S. 2005. DTÖ'nün Ekonomik Politikası ve Türkiye Tarımı Üzerindeki Etkileri. Türktarım, Mart Nisan, Sayı:162.

ÇAYKUR, 2005. Avrupa Birliği OPD Çay Alt Çalışma Grubu Raporu, Ekim, Ankara.

DPT, 2000. Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005.

DTM, 2005. www.dtm.gov.tr. Dış Ticaret Müsteşarlığı.

Erdem, E. ve Bayaner, A. 2005. Tarım ve AB'ye Entegrasyon Sürecinde Öncelikler. Türktarım. Eylül-Ekim, Sayı: 165.

FAPRI, 2004. Food and Agriculture Policy Research Institute.
<http://www.iastate.edu/card/fapri>.

Grethe, H. 2004. Turkey's Accession to the EU: What Will the Common Agricultural Policy Cost. Working Paper Humboldt University, Berlin.

İKV, 2005. Avrupa Birliği Müktesebatının Uygulanışının Türk İş Dünyasına Etkileri Projesi Seminer Bilgi Notları. Yayın No: 182. Ocak, İstanbul.

Koç A, A., Uzunlu, V. ve Bayaner, A. 2001 "Tarımsal Ürün Projeksiyonları 2000-2010", TEAE, Proje Raporu 2001-6, Yayın No:54, Ankara.

Koç, A. 2005a. Türkiye'nin AB Üyeliğinin Bitkisel Üretim Sektöründe Etkileri. AB Hazırlık ve Müzakere Dönemleri ile Üyelik Koşullarında Türkiye Tarımı Sempozyumu, 4-5 Mayıs 2005-Ankara.

Koç, A. 2005b. Türkiye'de Tarımsal Ürün ve Girdi Piyasaları. Türkiye'de Tarım. Yayında.

Miran, B. 2005. Tarımsal Yapı ve Üretim. Türkiye'de Tarım. Yayında.

Oksam, A., Burrell, A., Temel, T., van Berkum S., Longworth, N, and Vilchez, I.M. 2004. Turkey in the European Union, Wageningen University. The Netherlands.

Ören, N. 2005. AB Ortak Tarım Politikası'ndaki Gelişmeler ve Türkiye'nin Uyum Sorunu. Türktarım, Mart Nisan, Sayı:162.

Şahinöz, A. 2005. 2014'te AB Desteklerinin Üçte Biri Türk Tarımına Aktarılabilir. Türktarım, Mayıs Haziran, Sayı:163,

Şengül, H. 2005. Tarıma Dayalı Sanayi. Türkiye'de Tarım. Yayında.

TEAE, 2003 "Buğday Durum ve Tahmin Raporu", Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü,

TEKEL, 2004. Tütün Enformasyon Bültenleri. <http://www.yapraktutun.gov.tr>

TKB, 2005. Uluslar arası Tarımsal İlişkiler ve AB'ye Uyum. Tarım Şurası XI. Komisyon Raporu. 29 Kasım – 1 Aralık. Ankara.

TMO, 2005. Toprak Mahsulleri Ofisi, 2004 Yılı Hububat Raporu.

Tunalıoğlu R. ve Pervin K., 2005 "Zeytinyağı, Sofralık Zeytin ve Prina Yağı: Durum ve Tahmin:2004/2005", TEAE, Yayın No:123, ISBN:975-407-163-2, Mart 2005, Ankara.

TSFAS, 2004. Türkiye İstatistik Özetleri Şeker Bilançosu, <http://www.turkseker.gov.tr>

TÜİK, 1963. Genel Tarım Sayımı Sonuçları.

TÜİK, 2001. Genel Tarım Sayımı Sonuçları.

TÜİK, 2003 "2002 Hane Halkı Bütçe Anketi Sonuçları", 13.10.2003 Haber Bülteni, Ankara.

TÜİK, 2004a. Tarımsal Yapı (Üretim, Fiyat, Değer).

TÜİK, 2004b. Tarım İstatistikleri Özeti: 1984-2003.

TÜİK, 2005. www.TÜİK.gov.tr. Güncel Bilgi ara yüzü.

Tütün Eksperleri Derneği, 2004. Haber Bülteni. <http://www.tutuneksper.org.tr>

EK 1. Tarım Ürünlerinin Dış Ticareti**Bazı Tarım Ürünleri İhracatı (Ton-Bin \$)**

Yıllar	Buğday		Arpa		Mısır		Pirinç		Ayçiçeği		Ayçiçeği yağı		Soya		Soya yağı	
	Miktar	Değer	Miktar	Değer	Miktar	Değer	Miktar	Değer	Miktar	Değer	Miktar	Değer	Miktar	Değer	Miktar	Değer
1990	24.975	4.384	16.168	2.556	15.382	3.104	1.168	798	233	532	107.758	81.596	0	0	32	20
1995	232.847	22.669	674.245	46.304	2.337	3.326	943	759	1.318	3.027	47.026	48.312	0	0	1.519	1.476
2000	1.782.048	196.308	186.205	20.108	3.963	4.096	5.651	1.788	2.121	4.850	38.521	21.727	101	53	1.469	700
2001	1.117.969	136.225	158.216	16.189	9.382	8.333	4.191	1.214	2.199	4.522	24.400	14.048	0	0	1.220	607
2002	55.329	9.781	595.824	58.910	9.019	10.953	2.301	781	2.319	3.713	11.325	8.698	166	40	5.415	3.262
2003	938	401	395.988	41.164	11.039	13.105	4.277	1.446	4.269	8.406	28.580	22.766	0	0	15.006	12.013
2004	864	359	15	11	10.525	15.805	951	1.267	4.489	10.500	18.485	16.457	1.516	687	3.646	3.154
2005*	214.227	35.834	3	2	1.512	1.874	321	475	4.280	10.163	12.763	11.711	0	0	1.705	1.362

Kaynak: DTM,, * Ocak-Temmuz

Yıllar	Tütün		Çay		Çekirdeksiz Kuru Üzüm		Kuru İncir		Zeytinyağı		Fındık		Yerfıstığı		Susam	
	Miktar	Değer	Miktar	Değer	Miktar	Değer	Miktar	Değer	Miktar	Değer	Miktar	Değer	Miktar	Değer	Miktar	Değer
1990	94.769	418.491	27.605	43.215	138.530	158.692	36.764	65.654	2.355	4.080	161.096	456.064	306	467	1.478	2.676
1995	82.590	244.544	2.296	3.492	194.930	204.576	40.705	77.868	51.483	115.132	185.896	591.299	583	752	2.495	4.221
2000	100.388	368.363	6.372	5.753	266.617	225.726	43.066	68.038	14.676	29.125	112.752	367.916	69	81	3.528	4.709
2001	105.769	354.315	4.805	4.014	305.037	195.880	45.693	72.928	94.325	132.648	175.403	487.013	177	185	4.555	4.799
2002	95.922	285.630	5.088	4.732	287.944	192.029	44.601	80.945	25.433	46.542	170.107	381.631	83	91	3.913	4.460
2003	113.666	328.976	6.690	6.239	295.313	235.205	51.234	89.439	75.189	162.005	140.821	416.110	327	294	4.177	5.136
2004	114.774	399.804	5.822	5.928	371.204	313.147	59.449	99.240	49.632	133.034	134.867	738.095	183	166	3.813	5.840
2005*	64.765	237.513	3.823	4.159	121.543	119.050	12.005	20.706	59.757	179.259	45.940	432.648	26	51	1.479	2.422

Kaynak: DTM,, * Ocak-Temmuz

Bazı Tarım Ürünleri İthalatı (Ton-Bin \$)

Yıllar	Buğday		Arpa		Mısır		Pirinç		Ayçiçeği		Ayçiçeği yağı		Soya		Soya yağı	
	Miktar	Değer	Miktar	Değer	Miktar	Değer	Miktar	Değer	Miktar	Değer	Miktar	Değer	Miktar	Değer	Miktar	Değer
1990	2.180.732	386.900	253.426	36.194	519.098	67.684	189.654	66.578	2.475	2.539	213.522	107.172	2.374	1.871	124.345	58.069
1995	1.253.331	243.678	0	0	623.975	92.463	299.006	109.431	357.035	120.406	305.594	206.452	169.392	47.173	141.153	93.328
2000	963.668	126.143	40.217	5.207	1.286.190	146.887	329.653	108.215	523.903	103.324	100.680	39.541	386.708	82.939	159.717	61.244
2001	346.827	49.621	38.967	6.327	537.481	65.635	219.009	57.683	182.728	42.707	133.474	62.781	321.252	67.387	154.580	56.213
2002	1.116.575	150.472	16.759	2.435	1.179.937	133.754	310.605	86.300	129.108	42.008	93.142	52.103	612.497	139.614	174.892	71.738
2003	1.846.284	277.543	89.428	15.718	1.818.458	276.182	373.816	122.786	540.852	153.335	92.548	54.047	831.454	226.525	134.634	72.670
2004	1.060.379	220.840	240.340	39.814	1.049.744	190.477	148.042	56.568	480.703	157.126	78.302	50.576	662.480	221.715	75.399	47.590
2005*	126.730	22.994	49.162	9.996	190.442	40.387	189.315	73.188	381.305	126.335	113.336	76.386	705.316	206.105	78.346	43.808

Kaynak: DTM,, * Ocak-Temmuz

Yıllar	Yerfıstığı		Susam		Kanola		Kanola Yağı		Tütün		Çay		Antepfıstığı		Zeytinyağı	
	Miktar	Değer	Miktar	Değer	Miktar	Değer	Miktar	Değer	Miktar	Değer	Miktar	Değer	Miktar	Değer	Miktar	Değer
1990	1.198	812	29.589	24.544	0	0	19	52	3.279	21.429	328	1.096	0	0	1.881	3.078
1995	5.146	4.616	26.755	24.104	28	15	13.447	8.451	21.639	134.397	1.434	3.294	485	320	16	60
2000	9.889	5.550	23.147	10.903	24.156	4.901	42.140	17.630	62.195	308.183	4.742	7.859	179	544	1.088	2.061
2001	1.078	401	38.096	18.230	2.182	406	12.251	4.957	50.113	243.369	5.340	8.349	28	106	29	28
2002	55	34	70.320	33.670	54	83	15.132	7.259	41.368	162.087	1.492	2.626	107	476	2.082	3.453
2003	288	237	66.098	43.121	17	56	9.605	5.824	48.949	176.911	2.116	3.433	68	452	1.106	1.940
2004	3.997	3.578	79.190	59.037	5.714	1.578	3.001	1.990	46.254	165.947	2.752	4.999	120	705	27	90
2005*	30.544	24.595	42.942	32.199	6	4	26	141	25.316	93.112	1.894	3.370	6	56	43	100

Kaynak: DTM,, * Ocak-Temmuz

EK 2. Ürünlerin Arz ve Kullanımı**Arpa Arzı ve Kullanımı**

	95/96	96/97	97/18/	98/99	99/00	00/01	01/02 (tahmin)	02/03 (Öngörü)
Ekim Alanı (000 ha)	3.525	3.650	3.700	3.770	3.650	3.630	3.640	3.650
Verim (kg/ha)	2.128	2,192	2,216	2,387	2.110	2.204	2.060	2.274
Arz								
Üretim	7.500	8.000	8.200	9.000	7.700	8.000	7.500	8.300
İthalat	57	41	26	217	68	34	53	30
1 Haziran Stokları	524	1.135	2.003	1.910	1.601	1.572	1.385	950
Toplam Arz	7.406	8.456	9.491	10.137	8.868	8.886	8.113	8.367
KULLANIM								
Yurtiçi Kullanım	6.228	6.269	6.604	7.279	6.959	7.361	6.616	7.134
İhracat	44	224	977	1.257	146	140	548	450
Toplam Kullanım	6.272	6.493	7.581	8.536	7.105	7.501	7.164	7.584
Toplam Stoklar	1.135	1.963	1.910	1.601	1.572	1.385	950	783
Stok/Kullanım Oranı (%)	18,1	30,8	25,2	18,8	22,1	18,5	13,3	10,3

Mısır Arzı ve Kullanımı

	95/96	96/97	97/18/	98/99	99/00	00/01	01/02 (tahmin)	02/03 (Öngörü)
Ekim Alanı (000 ha)	516	550	545	550	518	555	550	550
Verim (kg/ha)	3.682	3.636	3.817	4.182	4.440	4.144	4.000	3.636
ARZ								
Üretim	1.900	2.000	2.080	2.300	2.300	2.300	2.200	2.000
İthalat	1.106	846	755	981	1.000	673	1.200	1.000
Başlangıç Stokları	96	554	573	398	413	650	176	388
Toplam Arz	3.007	3.300	3.304	3.564	3.598	3.508	3.466	3.288
KULLANIM								
Yurtiçi Kullanım	2.450	2.717	2.899	3.125	3.157	3.325	3.068	2.930
İhracat	3	10	7	26	8	7	10	7
Toplam Kullanım	2.453	2.727	2.906	3.151	3.165	3.332	3.078	2.937
Toplam Stoklar	554	573	398	413	432	176	388	352
Stok/Kullanım Oranı (%)	18,9	19,5	13,7	13,1	13,7	5	13	12

Mercimek Arz ve Kullanımı

	1999/00	2000/01	2001/02	2002/03	2003/04	2004/05 tahmin	2005/06 öngörü
Kırmızı Mercimek							
Ekim Alanı (ha)	407.500	394.167	408.333	403.300	375.063	400.000	450.000
Verim (kg/ha)	716	900	1.167	1.224	1.297	1.325	1.237
Yeşil Mercimek							
Ekim Alanı (ha)	88.250	77.000	71.000	67.800	61.167	65.000	71.000
Verim (kg/ha)	849	878	876	897	974	938	944
ARZ							
Bin Ton (1000 tons)							
Üretim	368,7	422,6	538,7	554,6	546	591	624
İthalat	116,5	131,4	58,8	7,6	13,9	27	55
Başlangıç Stokları	28	26,6	84,2	139,7	87,8	78,7	90,7
Toplam Arz a/	513,2	580,6	681,7	701,9	647,7	696,7	769,2
KULLANIM							
Tohumluk	49	46,3	47,2	46,4	61	66	74
İhracat	96,1	102,5	140,8	207,7	142	165	210
Yurtiçi Tüketim	341,5	347,6	354	360	366	375	380
TOPLAM KULLANIM	486,6	496,4	542,0	614,1	569,0	606,0	664,0
Bitiş Stokları	26,6	84,2	139,7	87,8	78,7	90,7	105,2
Yurtiçi Kullanım Oranı (%)	70,2	70,0	65,3	58,6	64,3	61,9	57,2

a/ Pazarlama Yılı 1 Haziran 31 Mayıs

Nohut Arz ve Kullanımı

	1999/00	2000/01	2001/02	2002/03	2003/04	2004/05 tahmin	2005/06 öngörü
Ekim Alanı (ha)	631.400	641.250	653.750	642.500	616.000	588.036	600.000
Verim (kg/ha)	875	843	921	966	993	1050	1008
ARZ	Bin Ton (1000 tons)						
Üretim	553	540,5	602	620,8	611,7	617,2	604,8
İthalat	6,8	4,4	23,3	0,044	0,55	0,73	1,5
Başlangıç Stokları	57	56	34,6	30,1	40,3	21,7	40,7
Toplam Arz a/	616,8	600,9	659,9	650,9	652,6	639,6	647,0
KULLANIM							
Tohumluk	69,3	70,4	71,6	70,7	82,4	78,7	80
İhracat	79,9	77,5	132,2	157,9	182,5	125,2	128,1
Yurtiçi Tüketim	411,6	418,4	426	382	366	395	410
TOPLAM KULLANIM	560,8	566,3	629,8	610,6	630,9	598,9	618,1
Bitiş Stokları	56	34,6	30,1	40,3	21,7	40,7	28,9
Yurtiçi Kullanım Oranı (%)	73,4	73,9	67,6	62,6	58,0	66,0	66,3

a/ Pazarlama Yılı 1 Eylül-30 Ağustos

Kuru Fasulye Arz ve Kullanımı

	1999/00	2000/01	2001/02	2002/03	2003/04	2004/05 Tahmin	2005/06 Öngörü
Ekim Alanı (ha)	175.333	175.333	178.333	168.000	171.467	145.000	173.718
Verim (kg/ha)	1.325	1.293	1.355	1.488	1.458	1.379	1.442
ARZ	Bin Ton (1000 tons)						
Üretim	232,3	226,7	241,7	250	250	200	250,6
İthalat	14,8	31,4	49,3	7,2	6,7	29	21
Başlangıç Stokları	48	26,9	10	14,1	21,4	31	17
Toplam Arz a/	295,1	285,0	301,0	271,3	278,1	260,0	288,6
KULLANIM							
Tohumluk	19,3	19,3	17,8	16,8	15,7	14,5	17,3
İhracat	22,5	25,3	34,5	36,1	33,4	21,5	23,8
Yurtiçi Tüketim	226,4	230,4	234,6	197	198	207	219
TOPLAM KULLANIM	268,2	275,0	286,9	249,9	247,1	243,0	260,1
Bitiş Stokları	26,9	10,0	14,1	21,4	31,0	17,0	28,5
Yurtiçi Kullanım Oranı (%)	84,4	83,8	81,8	78,8	80,1	85,2	84,2

a/ Pazarlama Yılı 1 Ekim-31 Eylül

Pamuk Arz ve Kullanımı

	97/98	98/99	99/00	00/01	01/02	02/03	03/04	04/05 Tahmin	05/06 Öngörü
Ekim Alanı (000 ha)	719	760	719	654	697	694	638	638	715
Verim (kg/ha)	1.165	1.161	1.100	1.345	1.214	1.035	1.396	1.449	1.450
ARZ									
Üretim	838	882	791	880	920	983	918	928	907
İthalat	399	263	400	387	327	494	517	640	760
1 Ağustos Stokları	123	187	146	218	265	475	500	515	550
Toplam Arz	1360	1332	1.337	1.485	1.512	1.952	1.935	2.083	2.217
KULLANIM									
Yurtiçi Kullanım	1150	1000	1.075	1.143	1.099	1.384	1.341	1.498	1.607
İhracat	23	86	44	28	22	68	79	35	35
Toplam Kullanım	1173	1086	1.119	1.171	1.121	1.452	1.420	1.533	1.642
31 Temmuz Stokları	187	247	218	314	391	500	515	550	575
Stok/Kullanım Oranı (%)	15,9	22,7	20	27	35	34	36	36	35

Kaynak: Pamuk Durum Tahmin Raporları, TEAE

Ayçiçeği Tohumu Arzı ve Kullanımı

	2000/2001	2001/2002	2002/2003	2003/2004	2004/2005 Tahmin	2005/2006 Öngörü
Bin Ton (000 tons)						
Tohum						
Yağlık Ayçiçeği Ekim Alanı (000 ha)	542	510	487	478	480	460
Ayçiçeği Verim (kg/ha)	1 482	1 276	1 596	1 578	1 673	1 693
Ayçiçeği Yurt içi Tohum Üretimi	800	650	773	749	770	779
ARZ						
Başlangıç Stoğu (1 Eylül)	140	113	131	117	134	102
Yurtiçi Tohum Üretimi	800	650	773	749	770	779
İthal Edilen Tohum	321	165	229	681	545	618
İthal Edilen Yağın Tohum Karşılığı	252	352	161	197	200	195
İthal edilen Küspenin tohum karşılığı	272	104	115	571	383	
Toplam Tohum İthalatı	846	621	505	1 450	1 128	813
TOPLAM ARZ	1 786	1 384	1 409	2 316	2 032	1 694
KULLANIM						
Tohum İhracatı	0,49	1,24	1,09	0,81	1,15	1,15
İhrac Edilen Yağın Tohum Karşılığı	86,1	29,6	70,7	38,8	88,9	87,9
Toplam Tohum İhracatı	86,6	30,9	71,8	39,6	90,0	89,0
Tüketim	1 586	1 222	1 220	2 142	1 840	1 534
TOPLAM KULLANIM	1.672	1.253	1.292	2.182	1.930	1.623
Bitiş Stoğu (31 Ağustos 2005)	113	131	117	134	102	71
Stok/Kullanım (%)	6,78	10,48	9,09	6,14	5,27	4,38

Kaynak: TEAE, * Tahmin ** Öngörü

1) TEAE tarafından bu yıl yayınlanması öngörülen denge tablolarıdır. 21 Haziran 2005 tarihinde toplanan tartışma kurulu tarafından, daha önce yayınlanmış olan raporlardaki denge rakamları üzerinde değişiklik yapılmıştır.

2) 2002/2003 sezonundan itibaren TÜİK'nin hesaplama yöntemindeki değişiklik nedeniyle, sadece yağlık ayçiçeği ekim alanı, verimi ve üretimi dikkate alınmıştır.

3) Tüketim, TEAE'de yapılan tartışma kuruluna katılan temsilcilerin görüşlerine dayanılarak, yurt içi üretimden %7-8 (%7,5) zaiyat düşülerek bu rakama toplam tohum ithalatı eklenmiştir

Portakal Arzı Ve Kullanımı (1000 Ton)

	1999/2000	2000/2001	2001/2002	2002/2003	2003/2004 (Tahmin)	2004/2005 (Öngörü)
Üretim	1.100	1.070	1.250	1.250	1.250	1.200
İthalat	0	0	40	41	31	35
Toplam Arz	1.100	1.070	1.290	1.291	1.281	1.235
Kullanım						
İhracat	110	115	184	195	134	160
Taze İç tüketim	954	939	1.075	1.058	1.109	1.037
İşlenmiş Ürünler	36	16	31	38	38	38
Toplam Kullanım	1.100	1.070	1.290	1.291	1.281	1.235

Mandarin Arzı Ve Kullanımı (1000 Ton)

	1999/2000	2000/2001	2001/2002	2002/2003	2003/2004 (Tahmin)	2004/2005 (Öngörü)
Üretim	500	560	580	590	550	609
İthalat	0	0	0	0	0	0
Toplam Arz	500	560	580	590	550	609
Kullanım						
İhracat	130	151	230	272	211	253
Taze İç tüketim	369	348	349	317	338	355
İşlenmiş Ürünler	1	1	1	1	1	1
Toplam Kullanım	500	500	580	590	550	609

Limon Arzı Ve Kullanımı (1000 Ton)

	1999/2000	2000/2001	2001/2002	2002/2003	2003/2004 (Tahmin)	2004/2005 (Öngörü)
Üretim	520	460	510	525	550	570
İthalat	0	0	2	6	4	4
Toplam Arz	520	460	512	531	554	574
Kullanım						
İhracat	242	134	266	192	156	262
Taze İç tüketim	276	325	243	337	395	309
İşlenmiş Ürünler	2	1	3	2	3	3
Toplam Kullanım	520	460	512	531	554	574

Altıntop Arzı Ve Kullanımı (1000 Ton)

	1999/2000	2000/2001	2001/2002	2002/2003	2003/2004 (Tahmin)	2004/2005 (Öngörü)
Üretim	140	140	135	125	135	100
İthalat	0	0	10	12	9	12
Toplam Arz	140	140	145	137	144	112
Kullanım						
İhracat	91	86	101	98	112	78
Taze İç tüketim	47	52	43	38	31	33
İşlenmiş Ürünler	2	2	1	1	1	1
Toplam Kullanım	140	140	145	137	144	112

Taze Domates Arz ve Kullanımı

	2001	2002	2003	2004	2005 Tahmin	2006 Öngörü
Ekim alanı(ha)	202.468	210.630	212.285	204.889	207.205	208.961
Verim (ton/ha)	41,6	44,9	46,3	46,1	46,6	45,5
Üretim(ton)	8.425.000	9.450.000	9.820.000	9.440.000	9.662.083	9.500.000
İşlenen domates (ton)	1.500.000	1.700.000	2.050.000	1.889.754	1.750.000	2.000.000
Kayıplar (%15)	1.263.750	1.417.500	1.473.000	1.416.000	1.449.312	1.425.000
ARZ						
Üretim(ton)	5.661.250	6.332.500	6.297.000	6.134.246	6.462.771	6.075.000
İthalat(ton)	55	74	11	40	50	51
Toplam arz	5.661.305	6.332.574	6.297.011	6.134.286	6.462.821	6.075.051
KULLANIM						
Taze Tüketim	5.470.537	6.079.085	6.068.234	5.898.922	6.235.392	5.838.434
ihracat	190.768	253.489	228.777	235.364	227.429	236.617
Toplam Kullanım	5.661.305	6.332.574	6.297.011	6.134.286	6.462.821	6.075.051

Buğday Arz ve Kullanımı

	1991/92	1992/93	1993/94	1994/95	1995/96	1996/97	1997/98	1998/99	1999/00	2000/01	2001/02	2002/03	2003/04	2004/05	2005/06
														Tahmin	Projeksiyon
Ekilen Alan (Bin ha)	9.630	9.600	9.800	9.800	9.400	9.350	9.340	9.400	9.380	9.400	9.380	9.300	9.100	9.300	9.200
Verim (kg/ha)	2.118	2.010	2.143	1.786	1.915	1.979	2.002	2.234	1.919	2.234	2.026	2.097	2.088	2.258	2.228
ARZ	Bin ton														
Üretim	20.400	19.300	21.000	17.500	18.000	18.500	18.700	21.000	18.000	21.000	19.000	19.500	19.000	21.000	20.500
Kayıp ve ziyan	3.509	3.320	3.612	3.010	3.096	3.182	3.048	3.423	2.934	3.423	3.097	3.179	2.185	2.415	2.358
Net üretim	16.891	15.980	17.388	14.490	14.904	15.318	15.484	17.577	15.066	17.577	15.903	16.322	16.815	18.585	18.143
İthalat	238	907	731	501	2.303	2.223	1.675	2.002	1.472	500	850	1.505	1.500	1.000	100
1 Haziran stokları	4.900	1.885	1.440	3.247	955	2.461	3.204	3.205	4.217	2.397	2.465	1.713	1.856	2.378	2.768
Toplam arz	22.029	18.772	19.559	18.238	18.162	20.002	20.363	22.784	20.755	20.474	19.218	19.539	20.171	21.963	21.010
KULLANIM	Bin ton														
Toplam yurtiçi kullanım	14.659	14.872	15.160	15.198	15.411	15.428	15.627	15.818	16.008	16.309	16.605	16.694	16.764	17.409	17.203
Gıda	11.831	12.066	12.289	12.511	12.728	12.647	12.835	13.026	13.220	13.417	13.617	13.820	14.026	14.235	14.447
Tohum	1.728	1.764	1.764	1.692	1.683	1.681	1.692	1.692	1.688	1.692	1.688	1.674	1.638	1.674	1.656
Yem	1.100	1.042	1.107	995	1.000	1.100	1.100	1.100	1.100	1.200	1.300	1.200	1.100	1.500	1.100
İhracat	5.486	2.460	1.152	2.086	1.187	1.370	1.531	2.749	2.350	1.700	900	989	1.030	1.786	2.100
Buğday						14	186	2.315	1.750	1.200	500	34	1	186	500
Buğday ürünleri						1.356	1.345	434	600	500	400	955	1.029	1.600	1.600
Toplam kullanım	20.145	17.332	16.312	17.284	16.598	16.798	17.158	18.567	18.358	18.009	17.505	17.683	17.794	19.195	19.303
31 MAYIS STOKLARI	Bin ton														
Toplam stoklar	1.885	1.440	3.247	955	1.563	3.204	3.205	4.217	2.397	2.465	1.713	1.856	2.378	2.768	1.708
TMO stokları	2.017	446	1.685	338	533	448	1.930	1.750	1.600	1.507	1516	1.083	960	1.245	1.500
Diğer						2.756	1.275	2.467	797	958	197	773	1.418	1.523	208
	Yüzde														
Stok-kullanım oranı	9,36	8,31	19,91	5,52	9,42	19,1	18,7	22,7	13,1	13,7	9,8	10,5	13,4	14,4	8,8

EK 3. Destekleme Ödemeleri

Destek türleri	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Fiyat desteği	1.195	1.195	0	0	0	0
Hububat (TMO)	352	345	0	0	0	0
Tütün	237	229	0	0	0	0
Şekerpancarı	525	484	0	0	0	0
Çay destekleme primi				39.925	69.226	76.000*
Girdi desteği	120	100	0	0	0	52
Gübre	105	81	0	0	0	0
İlaç	12	18	0	0	0	0
Tohum- fidan	3	1	0	0	0	30
Sulama/enerji	0	0	0	0	0	22
Destek alımı	0	0	157	0	0	0
Hayvancılığı geliştirme	12	44	83	107	248	370
Teşvik primi (süt)	12	12	0	0	0	0
Tazminatlar	25	26	42	39	0	41
Çay'da budama tazminatı	12.086	22,627	31,845	38.453	0	35.089
Tütün'de kota ödemesi	0	0	0	0	0	0
Doğal afet ödemeleri	9	0	0	0	0	0
Fark ödemesi (prim)	195	337	184	269	326	728
Doğrudan gelir desteği	2	84	1.877	2.330	2.480	2.357
Telafi edici ödemeler	0	0	7	33	3	15
Kredi desteği (DFİF)	373	240	0	0	10	67
ARIP transferleri	0	48	34	47	29	33
İhracat teşviği (DFİF)	44	88	137	126	89	140
Tarımsal sigorta	0	0	0	0	0	20
Tarımsal KİT'lere destek	1.889	2.622	1.307	664	531	197
Genel toplam (Trilyon TL)	3.867	4.796	3.828	3.615	3.716	4.020
Döviz kuru	623.419	1.225.490	1.503.494	1.490.923	1.432.281	1.432.281
Genel toplam (Milyar ABD \$)	6,2	3,9	2,5	2,4	2,6	2,8

Kaynak: Tarım ve Köyşleri Bakanlığı, Hazine Müsteşarlığı.

EK 4. GZFT Analizi

GÜÇLÜ YANLAR	PUAN
1. Ekolojik (iklim, toprak , su ve diğer kaynakları) çeşitlilik.	39
2. Zengin biyolojik ve genetik çeşitlilik.	39
3. Bazı bitkisel ürünlerde dünya liderliği.	32
4. Türkiye'nin coğrafi konumu nedeniyle sahip olduğu uluslararası pazar potansiyeli.	21
5. Tarıma dayalı sanayinin ve tarımsal ticaretin ülkenin jeopolitik konumu ile birlikte gelişmiş olması ve diğer sektörlerle dinamik ilişkisinin bulunması.	20
6. Ar-Ge alt yapısının varlığı (Kamu+Özel sektör+Üniversite)	19
7. Çiftçi örgütlenmesinin varlığı.	10
8. Yetiştirilmiş eleman yönünden zengin bir potansiyele sahip olunması.	8
9. GAP projesinin mevcudiyeti.	8
10. İlgili bakanlık kuruluşlarının ve üniversitelerin yurt çapında yaygınlığı.	4
11. Bitkisel üretim girdilerini sağlayan dinamik bir özel sektörün varlığı.	3
12. Üreticilerin tarım kültürüne sahip olması	2
13. Mevzuatın dinamikliği.	2
14. Geliştirilen teknolojilerin kullanımı.	2
15. Araştırmaya ayrılan kaynakların dünya standartlarına ulaştırılması. (fırsat)	0
16. Üreticilerin teknolojik gelişmelere yatkın olması.	0
ZAYIF YÖNLER	PUAN
1. Tarımsal işletmelerin küçük, arazilerin parçalı ve dağınık olması ve bunların oluşumunu engelleyecek hukuki ve idari düzenlemelerin bulunmaması.	30
2. Ürün bazında orta-uzun vadeli tarım politikalarının eksikliği.	21
3. Sertifikalı tohum, fide ve fidan üretiminde ve kullanımında yetersizlik	17
4. Pazarlama ağı ve altyapısının (taşıma, soğuk ve kontrollü depolama vb.) yetersiz olması,	16
5. Çiftçilerin mali gücünün zayıf, eğitim düzeylerinin düşük oluşu,	15
6. Tarım bilgi sisteminin eksikliği ve İzlenebilirlik sisteminin ülke çapında kurulmamış olması	14
7. Eğitim - öğretim Ar-Ge, uygulama kuruluşları ve üretici arasında işbirliğinin zayıflığı.	10
8. Ülkesel, Bölgesel ve ürün bazında üretim deseninin uygulamaya konulamaması	10
9. Sahip olunan ekolojik ve genetik potansiyellerden yeterince ve sürdürülebilir bir şekilde yararlanılamaması.	9
10. Tarımsal girdilerin etkili ve verimli kullanılmaması sonucu ürün kalite (sağlık ve çevre kalitesi) ve kantitesinde sorunlar yaşanması,	8
11. Üretimde standartizasyon'un sağlanamaması.	5
12. Sektörde mevcut örgütlerin istenilen seviyede etkinlik gösterememeleri.	4
13. Tarımsal girdilerde dışa bağımlılığın giderek artışı.	3
14. Ürün muhafazasında depo eksikliği.	3
15. Piyasa düzenleme mekanizmalarının(örn: ürün borsalar) yetersizliği.	3

16. Tarımda sigorta sisteminin yeterince yaygınlaştırılmaması.	3
17. Tarım sektöründeki nüfusun fazlalığı.	3
18. Sınırlarımızın kontrol edilememesi nedeniyle yüksek miktarda kaçak ürün girişi	2
19. Sahip olunan potansiyel pazarlara yakınlıktan yeterince yararlanılamaması.	1
20. Bölgeler arası sosyo-ekonomik dengesizliklerin bulunması,	1
21. Geleneksel olarak üretilen özel ihraç ürünlerimizde stok müesseselerinin olmaması ve desteklenmemesi	1
22. Akredite laboratuvarların yetersizliği	1
23. Hayvansal ve bitkisel üretimin entegrasyonu zayıf,	0
24. Bilinçli beslenme ve tüketim (gıda güvenliği vb.) yetersizliği sonucu kalite beklentilerinin üretime yansımaması,	0
25. Sektördeki kurumlar arası yetki karmaşası	0
FIRSATLAR	PUAN
1. Ekolojik tarım ve iyi tarım uygulamalarının gelişiyor olması.	24
2. Ülkemizde ve dünyada tüketicilerin gıda güvenliği konusunda bilincinin ve kalite beklentisinin artması,	22
3. AB'ye üyelik müzakere sürecinin başlamış olunması	20
4. İletişimdeki teknoloji ve entegrasyonun gelişmesi (yerel tv'ler, fuarlar, tarım web siteleri, Tarım tv kurulması, ve organik tarım örneğinde olduğu gibi TV programlarının yayımı)	18
5. Ar-Ge çalışmalarında özel sektör, kamu ve üniversite iş birliğinin oluşmaya başlaması.	17
6. Bölgesel kalkınma projelerinin varlığı (GAP, KOP, OKAP,DAKAP gibi)	14
7. Tarıma dayalı sanayinin ülkemizde güçlenmesi,	9
8. Sertifikalı çoğaltma materyali konusunda yapılan eğitimlerle bilincin artması, özel sektörün istekli, devletin de destekleme arzusunda olması,	9
9. Dünyada organik ve yerel ürünlere olan talebin hızla artması,	7
10. Tarımda yeniden yapılandırma çalışmaları aktivite ve yetkilerin özel kuruluşlara devri yönünde politikaların varlığı.	6
11. Ülkemizde gelişmekte olan yeni alanlar (Örn: Park bahçe ağaç ve ağaççıkları ,süs bitkileri ve tıbbi aromatik bitkiler) kullanımı ve pazarların olması.	6
12. Doğal kaynakların yüksek potansiyelin üretime kazandırılması yönünde bilincin gelişmesi Örn. Gen kaynakları	5
13. Turfanda ürün pazarının gelişiyor olması.	3
14. Ortadoğu ve komşu ülkelerdeki politik değişimlerin yarattığı yeni Pazar olanakları,	0
15. Biyo yakıtlara olan taleplerin artması,	0
16. Katma değeri yüksek (organik tohum, organik gübre ve ilaç vb.) organik girdi üretiminin artıyor olması.	0
17. Tüketici hakları yasasının çıkması	0
18. İslahçı hakları yasasının çıkması,	0
19. Mülkiyet sorunlarına çözümler: Veraset ve intikal işlemlerinin çıkarılan yasa ile ücretsiz yapılması	0
20. Turizmin gelişmesi: Bitkisel üretime duyulan talebi ve çeşitlendirmeyi arttıracaktır,	0
21. Ulaşım olanaklarının artması, havaalanları, özel sektörün RO-RO gemileri ve diğer lojistik sektörünün gelişiyor olması,	0
22. Dünyada gen pazarlarının oluşmaya başlaması,	0
23. Reel faizlerin düşmüş olması.	0
24. Araştırma kaynaklarının ve alt yapısının gelişmekte olması	0

25. Devletçe yapılan mali desteklerin devam ediyor olması.	0
TEHDİTLER	PUAN
1. Ürüne ve yöreye has desteklerin verilmemesi, desteğin özendirici olmaması dolayısıyla üretim miktarı ve ürün kalitesinin azalması	24
2. Girdi maliyetlerinin yüksekliği ve dışa bağımlılık	21
3. Bitkisel ürünlerde üretimden tüketime kadar geçen aşamada tam anlamıyla standartlara ulaşamamış olması	19
4. İklim değişiklikleri, su kaynaklarının azalması ve kuraklık Sanayinin gelişmesine bağlı olarak ekolojik dengenin bozulması	13
5. Tarımsal biyoteknolojinin uygulamalarındaki yetersizlikler ve biyo güvenlik sistemlerinin kurulmamış olması.	12
6. Tarımsal kredilerde amaç dışı kullanım nedeniyle geri dönüşün olmayışı ve yatırımlardaki farklılık	11
7. DTÖ ve Gümrük Birliğinin yaptırımları	10
8. Üretim tekniklerindeki bilinçsiz uygulamalar	9
9. Popülist tarım politikası,	6
10. Sınır ticareti ile gelen ürünlerin kontrol edilememesi	5
11. Akreditasyon alt yapısının yetersizliği ve TÜRKAK'ın henüz akredite olmaması	5
12. Perakende ve tedarik zincirinde tekelleşme eğilimi	4
13. AB ve ABD'ye göre tarımda uygulanan sübvansiyonların düşüklüğü	3
14. Arz-talep dengesinin kurulamaması bitkisel üretimden vazgeçmesi,	3
15. Tarım topraklarının amaç dışı kullanımı	3
16. Zirai karantina uygulamalarında zafiyet ve denetimdeki yetersizlikler	3
17. Geleneksel ihraç ürünlerinin rakip ülkelerin ürünlerine göre patent gibi haklarla korunamaması ve tanıtılamaması	2
18. Diğer ülkelerde tarımsal desteklemenin artma eğilimi	2
19. Beyin göçü ve ziraat fakültelerine girişte talebin sayısal (kontenjanların boş kalması) ve nitelik (puan) olarak azalması ve mezunların sektöre yönelme isteğindeki düşüşler,	2
20. Büyük ölçekli yabancı ve yerli yatırımcının tarıma girmesi,	2
21. Muhtemel Pazar durumunda olan ülkelerin (Komşu ülkelerin) tarıma yatırım ve teşvikler vermeleri	2
22. Güvenlik sorunları,	1
23. Kayıt dışı üretim	0
24. Dahili işleme konusunda etkin kamu denetiminin olmaması	0
25. Doğu Avrupa ve Balkan ülkeleri pazarının geçici kaybı	0
26. GSMH'dan tarıma ayrılan payın düşüklüğü	0

EK 5. Projeksiyon Yöntemi

1. Talep Projeksiyonu

Herhangi bir ürünün toplam talebi bireysel taleplerin yatay olarak toplamından elde edilir. Toplam talep (tüketim veya kullanım) genel olarak ürünün kendi fiyatı, ilişkili ürünleri fiyatı (rakip ve tamamlayıcı), gelir, nüfus, tüketici tercihleri, tüketicinin bilgi düzeyi ve tüketicinin geleceğe ilişkin beklentilerine bağlı olarak değişim gösterir. Eğer sadece talep edilen miktar ile ürünün kendi fiyatı arasındaki ilişki incelenirse talep edilen miktardaki değişme söz konusudur. Eğer talep eğrisinin sağa veya sola kayması inceleniyorsa talebin değişmesi incelenmiş olur. Talep değişmesi ürünün kendi fiyatı hariç yukarıda bahsedilen değişkenlerdeki değişme sonucu gerçekleşir. Pratikte tarım veya gıda ürünleri için toplam talep aşağıdaki şekilde tanımlanır (eşitlik 1). Bu talep modeli mikro ekonominin tüketici fayda teorisinden hareketle elde edilir. Buna göre, tüketici bütçe ve ürün fiyatları veri iken faydayı maksimize etmeye çalışır. Tüketicinin n adet maldan hangi miktarda tüketeceğini, malların fiyatları veri iken, bütçe sınırlar. Bu tercihin matematiksel çözümü sonucu tüketici dengesinin ürünlerin marjinal ikame oranının fiyat oranlarına eşit olduğu noktada olduğu görülür. Bu sonuçlardan hareketle talep fonksiyonu aşağıdaki formda yazılabilir.

$$[1] Q_t^d = f (P_t^o , P_t^s , P_t^c , Y_t , Z)$$

Eşitlikte,

Q^d kişi başına tüketim miktarını

P^o ürünün kendi fiyatını (TEFE veya TÜFE ile indirgenmiş),

P^s rakip ürün fiyatını (TEFE veya TÜFE ile indirgenmiş),

P^c tamamlayıcı ürün fiyatını (TEFE veya TÜFE ile indirgenmiş),

Y kişi başına harcanabilir geliri (sabit fiyatlarla),

Z tüketicinin zevk ve tercihlerindeki değişmeyi (genellikle trend veya bağımlı değişkenin bir dönem önceki değeri) gösterir. Eğer analiz edilen ürün için reklam ve promosyon harcamaları varsa bununda modele açıklayıcı değişken olarak dahil edilmesi gerekir.

Eşitlik 1’de verilen talep modelinin tahmin etmek ve model yardımıyla talep projeksiyonu yapmak ekonometri bilgisi ve detaylı veri olmasını gerektirir. Tarım ürünlerinin ve gıda maddelerinin talebinde nüfus artışı, kişi başına gelir artışı ve fiyat değişimleri en belirleyici

değişkenlerdir. Eğer daha önce yapılan talep çalışmalarından gelir-talep ve fiyat-talep esneklikleri ödünç alınır, nüfus artışı ve gelir artışına ait projeksiyonlar varsa veya kabuller yapılırsa aşağıdaki eşitlik (2) yardımıyla talep büyümesi tahmin edilebilir.

$$[2] C' = N' + [\eta_d Y' + \varepsilon_d P']$$

Eşitlikte,

C' tüketimdeki büyüme oranını (veya iki dönem arasında veya bir yıldan diğerine tüketimdeki % değişmeyi),

N' yıllık nüfus artış hızını,

η_d gelir-talep esnekliğini,

Y' kişi başına gelirdeki (sabit fiyatlarla) yıllık artış hızını,

ε_d fiyat-talep esnekliğini,

P' fiyatlardaki (indirgenmiş) yıllık değişme oranını gösterir.

Projeksiyon yaparken genellikle fiyatların sabit kalacağı kabul edilir ve Eşitlik 2'de köşeli parantez içindeki ikinci ifade ihmal edilir. Parantez içinde kalan diğer ifade tüketimdeki büyümeyi temsil eder. Birleşmiş Milletler Dünya Tarım ve Gıda Örgütü (FAO) ve diğer bazı uluslar arası kuruluşlar uzun dönemli tarım ve gıda ürünleri projeksiyonları eşitlik (2)'deki projeksiyon yöntemiyle yapmaktadır. Bu çalışmada da talep projeksiyonları aynı yöntem kullanılarak yapılmıştır.

2. Tarımsal Ürün Arz Tahmini

Belirli bir pazardaki her bir üretici birimin arzı toplandığında toplam arz elde edilir. Belirli bir ürünün arz miktarı (üretim) üretimde kullanılan girdi fiyatlarına, ürün fiyatına, eğer var ise yan ürün fiyatına, rakip ve tamamlayıcı ürün fiyatlarına (buğday- pamuk ve buğday- 2. ürün mısır gibi), politika değişkenlerine (sübvansiyon, vergi ve kısıtlar), üretici firma sayısındaki değişmeye, teknoloji kullanım düzeyine (yüksek verimli tohum, gübre, su, zirai ilaç vb) ve üreticilerin geleceğe yönelik fiyat beklentilerine bağlı olarak değişim gösterir.

Tarım sektöründe iklim faktörleri de (kuraklık, yağış miktarı, rutubet, donlu gün sayısı vb faktörler) üretim miktarı üzerinde belirleyici rol oynar. Arz fonksiyonu, dolaylı kar fonksiyonundan (indirect profit function) hareketle türetilir.

Kar fonksiyonu aşağıdaki şekilde yazılabilir.

$$\pi(p, y) = p \cdot y - c(y, w) \quad (3)$$

Eşitlik'de;

π : kar,

p : ürün fiyatı,

y : üretim miktarı,

c : maliyet,

w : girdi fiyatları için kullanılmıştır.

Optimum üretim miktarı aşağıdaki şekilde yazılabilir.

$$y^* = y(p, w) \quad (4)$$

Eşitlikte y^* ; optimum üretim miktarını gösterir.

Buradan dolayı kar fonksiyonu aşağıdaki şekilde tanımlanır.

$$\pi^*(p, w) = p \cdot y(p, w) - c[y(p, w), w] \quad (5)$$

Eşitlik (22), dolayı kar fonksiyonunu, üretim miktarının, ürün ve girdi fiyatlarının ve diğer arz kaydırıcıların bir fonksiyonu olarak vermektedir. Bu fonksiyonun ürün fiyatlarına göre birinci türevi alınırsa karın maksimum olduğu nokta elde edilir.

$$\frac{\partial \pi^*(p, w)}{\partial p} = y = y(p, w) \quad (6)$$

Dolaylı kar fonksiyonunun girdi fiyatlarına göre birinci türevi alınırsa girdi talep fonksiyonu (x_i) elde edilir.

$$\frac{\partial \pi^*(p, w)}{\partial w} = x_i = -x_i(p, w) \quad (7)$$

Eşitlik (6) arz fonksiyonunun ürün ve girdi fiyatlarına bağlı olduğunu göstermektedir. Bu eşitlikten hareketle arz fonksiyonu aşağıdaki şekilde tanımlanmıştır.

$$[8] Q_t^s = f(P_t^o, P_t^{by}, P_t^a, P_t^l, I_t, W, G)$$

Eşitlikte,

Q^s söz konusu ürünün arz miktarını,

P^o ürünün kendi indirgenmiş fiyatını,

P^{by} yan ürün indirgenmiş fiyatını (buğday üretiminde saman),

P^a ikame ve tamamlayıcı ürünlerin için indirgenmiş fiyat vektörünü,

P^l üretimde kullanılan girdiler için indirgenmiş fiyat vektörünü,

I teknoloji kullanım düzeyini,

W hava koşullarını temsil eden vektör (kuraklık, yağış miktarı vb),

G tarım ve ekonomi politikalarındaki değişmeyi temsil eden politika değişkeni vektörü (destekler, vergiler, ithalat yasağı vb) temsil eden değişkenlerdir.

Eşitlik 8'de tanımlanan arz fonksiyonunun ampirik tahmini ekonometri bilgisi ve çok detaylı veri setini gerektirir. Üretim ekim alanı ve birim alana verim miktarının çarpımına eşit olduğundan dolayı, ürün arzındaki büyüme ekim alanındaki büyüme, verimdeki büyüme ve üretici eline geçen indirgenmiş fiyatlardaki büyümeye bağlı olarak daha kolay tahmin edilebilir (Eşitlik 9). Bu durumda sadece ürünün kendi fiyat değişmesine gösterdiği tepkiyi ölçen arz esnekliği yeterlidir. Bu esneklik önceki yapılmış çalışmalardan ödünç alınabilir.

$$[9] S' = A' + Y' + \varepsilon_s P'$$

Eşitlikte,

S' üretimdeki artış veya büyüme oranını (iki zaman periyodu arasındaki veya bir yıldan diğer yıla arzdaki % değişim miktarını),

A' fiyat dışı faktörlerin etkisiyle oluşan arzdaki artış miktarını (örneğin sulama yatırımları sonucunda ikinci ürün üretme olanağını ortaya çıkmasından dolayı alan genişlemesi),

Y' fiyat dışı faktörlerin etkisiyle ortaya çıkan verimdeki artış hızını (örneğin yüksek verimli tohum kullanımı gibi),

ε_s arz esnekliğini,

P' ürün fiyatındaki (indirgenmiş) değişme oranını göstermektedir.

Son 15-20 yıllık zaman serisi verileri kullanılarak arz miktarındaki büyüme aşağıdaki denklem yardımıyla da tahmin edilebilir.

$$[10] S' = \alpha + \beta P' + \delta T + e$$

Eşitlikte,

S' üretimdeki büyüme veya artış hızını,

P' ürün fiyatındaki değişme oranını,

T trend,

e hata terimini,

α sabit terimini,

β arz esnekliğini,

δ ise trend değişkeninin eğimini gösterir.

Eğer indirgenmiş fiyatların sabit kalacağı kabul edilirse eşitlik (10) büyüme modeli (log-linear trend modeli) olarak tahmin edilebilir.

Buraya kadar açıklanan arz yöntemleri tek yıllık bitkisel ürün arz tahminleri için kullanılabilir. Ancak model çok yıllık bitkilere kolayca uyarlanabilir.

3. Temel Tarım ve Gıda Ürünleri Talep ve Arz Projeksiyonları

Bu çalışma kapsamına buğday, arpa, mısır, pamuk, ayçiçeği, tütün ve şeker dahil edilmiştir. Talep projeksiyonları için takip eden sayfada Tablo 1’de verilen nüfus ve gelir artış hızları ile gelir-talep ve fiyat-talep esneklik katsayıları eşitlik (2) yerine konduğunda yıllık tüketim artış hızı tahmin edilmiştir. Tüketim artış hızı (C’) eşitlik (6)’da yerine konduğunda talep projeksiyonları türetilmiştir.

$$[6] Q_t^d = Q_{t-1}^d * [1 + C' / 100]$$

Eşitlikte,

Q_t^d t yılı için talep projeksiyonu

Q_{t-1}^d t-1 dönemi (bir yıl önceki) talep miktarı gösterir.

Not: 2000-2004 dönemi beş yıllık ortalamaya göre hektara pancar verimi 41,7 ton ve 2004 yılında hektara verim 42 ton olmuştur.

Not : Şeker pancarı arz projeksiyonun türetilmesinde pancar şekeri talebi 0,141 katsayısına (2000-2004 dönemi şeker randımanı) bölünerek üretim ve üretim miktarı verim katsayısına bölünerek (41,7 ton/hektar) ekim alanı türetilmiştir. Şeker talep projeksiyonu ise yıllık nüfus artış hızı, gelir-talep esneklik katsayısı ve fiyat-talep esneklik katsayıları kullanılarak türetilmiştir. Toplam şeker talebinin %85’i pancar şekeri olarak dikkate alınmıştır.

EK 6. AB Katılım Sürecine Yönelik Kurumsal ve Hukuki Düzenlemeler

Konu Başlığı	Mevzuat Sayısı	Uyum Durumu	Açıklama
Tahıllar	91	Kısmen uyumlu	AB mevzuatı ile kısmen uyumlu olmakla birlikte; uyum gereksinimi gösteren bir çok düzenlemeyi de içermektedir. Ürün standardizasyonuna ilişkindir. Bu hususta halen uygulanan Türk Mevzuatı 824/2000 ile kısmen uyumludur.
Pirinç	41	Kısmen uyumlu	AB mevzuatı ile kısmen uyumlu olmakla birlikte; uyum gereksinimi gösteren bir çok düzenlemeyi de içermektedir. Ülkemizde yurt içinde devlet tarafından yapılan gıda yardımları ve yurt dışına yapılan yardımlarda 2351/91 EEC no'lu Komisyon tüzüğüne göre ihale yöntemi ile özel kuruluşlar eliyle gerçekleştirilen yardım amaçlı satış yöntemi, cari mevzuatımız ile tamamen uyumsuzdur. Katılım öncesi geçiş döneminde TMO'nun statüsünde yapılacak değişikliğe paralel uyum sağlanacaktır.
Taze Sebze Meyve	168	Uyumlu değil	
Yağlar (Zeytin Yağı ve Yağlı Tohumlar)	93	Uyumlu değil	
Şeker	153	Kısmen uyumlu	Şeker kotaları, hammadde ve şeker fiyatları, şeker depolama ve prim kesintisi konularında kısmen uyumludur.
Kesme Çiçek	15	Uyumlu değil	TSE'nin Standartları her AB standartları ile örtüşmektedir, ancak sektörün ticaret mekanizmaları birbirinden oldukça farklıdır.
Kaba Yem	7	Uyumlu değil	
Ham Tütün	32	Kısmen uyumlu	Tütün üretimi, üretici tütünlerinin pazarlanması, iç ve dış ticareti, denetimi ve tütün eksperliği ile ilgili konularda kısmen uyumlu, geriye kalan konularda ise ya uyumsuz ya da Ortak Piyasa Düzeni çerçeve kanununun beklendiği söyleniyor.
Keten Kenevir	2	Uyumlu değil	Üyelikle beraber tam uyumun sağlanacağı belirtiliyor.
Şerbetçiotu	16	Uyumlu değil	Şerbetçi otuna ilişkin bir ulusal mevzuat bulunmamaktadır.
Tohum	62	Kısmen uyumlu	AB'ne uyum kapsamında yeni bir Tohumculuk Kanun Tasarı Taslağı hazırlanmıştır. TBMM Genel Kurulundadır. Yasalaşması ile konu ile ilgili ikincil mevzuatların bir yıl içerisinde hazırlanacağı ifade edilmektedir.
Bezelye ve Fasulye	3	Kısmen uyumlu	DGD kapsamında ve DTM'ce ihracatta uygulanan standartlar kısmen uyumludur.
Pamuk	6	Uyumlu değil	
Çay		Uyumlu değil	Çay'da OPD bulunmamakla birlikte, mevcut mevzuatlar çay üreticileri için alan ve pazarlama yardımlarını öngörmektedir. Bu desteklerin uygulanma şekli, Türkiye'de çayda uygulanan destek sistemlerinden oldukça farklıdır.
Bitki Sağlığı	234	Kısmen uyumlu	AB'deki 14 mevzuatın 5 tanesi tam uyumlu, ana mevzuat ve ithalat mevzuatı kısmen uyumlu.

AB Katılım Sürecine Yönelik Kurumsal ve Hukuki Düzenlemeler

Konu Başlığı	Mevzuat Sayısı	Uyum Durumu	Açıklama
Arazi Parsel	2	Uyumlu değil	Ülkemizde arazi parsel tanımlama sisteminin kurulmasında en uygun metodolojinin belirlenmesi amacıyla, Entegre İdare Kontrol Sistemi (IACS) kurulması konusunda 2006 yılı içinde pilot illerde (Tekirdağ ve Ağrı) alan uygulaması yapılacaktır.
Hayvan Kimlik Sistemi	1	Kısmen Uyumlu	28 Temmuz 2002 tarih ve 24829 Sayılı Resmi Gazetede yayımlanan Sığır Cinsi Hayvanların Tanımlanması, Tescili ve İzlenmesi Yönetmeliği AB mevzuatı ile kısmen uyumlu olmakla birlikte, uyum gereksinimi gösteren bir çok düzenlemeyi de gerektirmektedir.
Çiftlik Muhasebe Veri Ağı (ÇMVA)	8	Uyumlu değil	1999 yılın Ege bölgesinde 9 ilde pilot olarak, 2001 yılın ülke genelinde 9854 tarımsal işletmede uygulanmıştır. Türkiye’de ÇMVA uygulaması için hukuki ve idari yapının kurulması ve Avrupa Ekonomik Topluluğu'nda tarımsal işletmelerin gelirlerine ve işletme faaliyetlerine ilişkin muhasebe verilerinin toplanması için bir veri ağı kurulmasına ilişkin 79/65EEC Konsey Tüzüğüne uyum sağlanması amacıyla AB katılım Öncesi Mali işbirliği 2006 programlaması için proje fişi hazırlanmıştır.
Ödeme Kurumu	25	Uyumlu Değil	Ödeme Kuruluşları AB üye ülkelerinde olduğu gibi tarım ürünlerinde ortak piyasa düzenlemelerinin uygulanmasından sorumludur. Bu amaçla; -müdahale alım ve satımlarını (Hububat ve çeltik, süt ve süt ürünleri, meyve sebze, yağlı tohumlar ve diğer ürünlerde) gerçekleştirmek -ihracat geri ödemelerini yapılmak - Kırsal Kalkınma destekleri - DGD yönelik ödemeler ödeme kuruluşları tarafından yapılmaktadır. Ödeme kurumlarının sayıları üye ülkelere göre değişmektedir. Son üye ülkelerin bazılarında iki ödeme kuruluşu olup, biri Kırsal Kalkınma ve DGD ödemelerinden diğeri müdahale alımları ve ihracat geri ödemelerinden sorumlu olmaktadır. Bu konuda, 2004 yılında, Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası (OTP) kapsamındaki tarımsal ürünler için oluşturulmuş Ortak Piyasa Düzenlerinin (OPD) temel mekanizmalar hukuki, idari ve kurumsal kapasitesinin araştırılması konusunda bir GAP Analizi yapılmıştır.
Doğrudan Gelir Desteği	3	Kısmen uyumlu	Bitkisel üretimle ilişkili olarak Doğrudan Gelir Desteği ödemesi yapılması AB son dönem reformlarında olduğu gibi üretimden bağımsız olarak uygulanmaktadır. 30 Nisan 2005 tarihinde çıkan DGD ödemesi yapılmasına ilişkin tebliğ uygun üretim tekniği kullanımını teşvik etmektedir (organik tarım yapan işletmelere toprak analizi yaptıranlar arazi tapulaştırması yaptıranlara ilave ödeme yapılmaktadır). Gelecekte tarıma yapılan tüm desteklerin (DGD ödemeleri dahil) IACS kayıtlarına göre yapılması gerekecektir.
Organik Tarım	6	Uyumlu	AB mevzuatı dikkate alınarak hazırlanan Organik Tarım kanunu 03 Aralık 2004 tarihinde yürürlüğe girmiştir